

Portugalsko-český slovník brazilské portugalštiny

JIŘÍ ČERNÝ

Dicionário de brasileirismos português-tcheco

V

Vydavatelství
Univerzity
Palackého

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**Portugalsko-český
slovník brazilské portugalštiny**

**Dicionário de brasileirismos
português-tcheco**

JIŘÍ ČERNÝ

OLOMOUC 2023

Recenzenti: prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc.
doc. Miroslav Valeš, Ph.D.

Slovník vyšel s finančním přispěním Děkanátu FF UP a katedry romanistiky v rámci
Fondu pro podporu vědecké činnosti (S2: Podporování vědeckých výstupů, soutěž 2023/2).

© Jiří Černý, 2023

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2023

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní,
správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

Olomouc 2023

ISBN 978-80-244-6365-0 (print)

ISBN 978-80-244-6366-7 (online: iPDF)

VUP 2023/0265 a 0266

Poděkování

Chtěl bych zde poděkovat všem lidem, kteří mi nějakým způsobem usnadnili práci na tomto slovníku a zejména mi pomohli výsledný text publikovat. Zpočátku ve formě tzv. pilotního výtisku z r. 2021, v němž jsem část textu v rozsahu 236 stran mohl na ukázkou prezentovat a seznámit tak veřejnost s připravovaným projektem. Cílem projektu bylo vydání prvního portugalsko-českého slovníku věnovaného brazilské portugalštině, který zde teď předkládám.

Zejména vedení katedry romanistiky FF UP a vedení Vydavatelství UP se od začátku stavělo kladně k mé myšlence, že tento slovník brazilské portugalštiny vhodně naváže na Španělsko-český slovník amerikanismů¹, na němž jsem spolu se stovkou studentů pracoval dvacet let a kterému Jednota tlumočnicků a překladatelů v Praze udělila titul „Slovník roku 2019“.

Kolegyně dr. Petra Svobodová mi navíc na mou žádost zajistila spolupráci šesti studentů portugalské filologie z UP v Olomouci a UK v Praze, a pouze epidemie covidu tuto spolupráci znemožnila, takže jsem nakonec musel zpracovat celý slovník sám. Ona i další kolegové budou mít možnost pracovat spolu se studenty na případném rozšiřování internetové verze slovníku, o které vedení Vydavatelství UP v současné době uvažuje.

Financování publikace tohoto slovníku zajistil Děkanát FF UP s podporou katedry romanistiky v rámci Fondu pro podporu vědecké činnosti.

Závěrem bych chtěl vzpomenout na svého učitele Eugena Spáleného, který ve mně už za mých studií v letech 1955–59 probudil zájem o brazilskou portugalštinu, téměř čtyři roky mě každý týden mimo veškeré osnovy vzdělával v individuálním kurzu a v neposlední řadě mi při tom v praxi předvedl, jak úspěšně kurz praktického hovorového jazyka realizovat. Přes svůj pokročilý věk mohl ještě na mé pozvání po sametové revoluci vést intenzivní jazykový kurz v prvním ročníku nově zavedeného oboru Portugalská filologie. Krátce před smrtí mi později daroval objemný první velký slovník brazilské portugalštiny², který se stal základním výchozím pramenem pro zpracování tohoto Portugalsko-českého slovníku brazilské portugalštiny.

Olomouc 20. září 2023

Jiří Černý, emeritní profesor FF UP

¹ ČERNÝ, Jiří a kol.: *Diccionario de americanismos español-checo*, I (A–D), II (E–O), III (P–Z), Olomouc 2018, 3 542 s.

² DE LIMA, Hildebrando – BARROSO, Gustavo et al.: *Pequeno Dicionário Brasileiro da Língua Portuguesa*, 9.ª edição. Rio de Janeiro, São Paulo, Salvador 1951, 1 310 s.

Jedno z nejtypičtějších míst celé Brazílie: oblast *pelourinho* (praníře) ve městě Salvador (da Bahia, původně *São Salvador da Bahia de Todos os Santos*) založeném v r. 1549. Tam dlouho přistávaly veškeré lodě připlouvající z Portugalska, včetně těch otrokářských, a dodnes se to projevuje na složení obyvatelstva, na kultuře, zvycích, gastronomii atd. Dlouho to také bylo hlavní město Brazílie, až v r. 1763 ho v této funkci vystřídalo Rio de Janeiro a nakonec v r. 1960 Brasília.

Obsah

1	Předmluva	xi
2	Stručný historický úvod	xv
2.1	Dvě námořní velmoci na konci 15. století: Portugalsko a Španělsko	xv
2.2	Tratado de Tordesillas: teorie a praxe	xvi
2.3	Tři základní složky obyvatelstva a přistěhovalci	xvii
2.4	Zvláštní téma: afrobrazilské kultury	xvii
2.5	Mytologie přírodních národů a brazilský folklór	xviii
2.6	Měnové reformy a šest cyklů brazilského hospodářství	xix
2.7	Brazilská příroda: základní ekosystémy	xx
3	Hlavní zdroje a charakteristické rysy brazilské portugalštiny	xxi
3.1	Tři hlavní zdroje brazilské portugalštiny	xxi
3.2	Omezený vliv jazyků přistěhovalců	xxii
3.3	Nástin brazilské dialektologie	xxii
3.4	Fonetika a reformy pravopisu	xxiii
3.5	Gramatika	xxv
3.6	Slovní zásoba a frazeologie	xxv
4	Typ slovníku, struktura hesel a možnosti doplňování slovníku	xxvi
4.1	Typ tohoto slovníku a jeho základní rysy	xxvi
4.2	Struktura hesel	xxvii
4.3	Použité prameny	xxviii
4.4	Možnosti internetové verze slovníku a jejího doplňování	xxix
5	Seznam zkratk a bibliografie	xxx
5.1	Mapa Brazílie a zkratky spolkových států	xxxi
5.2	Zkratky indiánských, afrických a evropských jazyků	xxxii
5.3	Ostatní zkratky	xxxii
5.4	Bibliografie	xxxiv
	Slovník	1–673

1

Předmluva

Moje cesta k brazilské portugalštině byla zpočátku dost komplikovaná a poměrně často při ní hrála úlohu celá řada náhod. Po maturitě na Gymnáziu J. K. Tyla v Hradci Králové v r. 1954 jsem se přihlásil na obor anglistika na UK v Praze. Přijímací zloušku jsem složil, ale děkanát FF UK mi písemně sdělil, že nemohu být přijat pro velký počet uchazečů; hlásilo se nás tehdy něco málo přes dvacet, ale v té době, v první polovině padesátých let, to asi nebyl moc dobrý nápad hlásit se právě na anglistiku. Děkanát mi zároveň nabídl, že mohu v září už bez přijímacích zkoušek nastoupit na nedávno zřízenou Vysokou školu ruského jazyka a literatury. To už jsem měl za sebou devět let povinné ruštiny, ale neměl jsem štěstí na učitele, kteří mi dokázali ten krásný jazyk natolik znechutit, že jsem dal přednost roční přestávce, kdy jsem v hradecké Škodovce (tehdy překřtěné na Závody Vítězného Února) pracoval jako jeřábník, tj. jako obsluha mostového jeřábu.

V roce 1955 jsem se po zralé úvaze a na radu spolužačky z gymnázia, která už rok studovala na olomoucké romanistice, přihlásil na obor francouzština na tehdejší Vysokou školu pedagogickou, přejmenovanou později během mých studií zpět na Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci. Také v tomto případě jsem přijímací zkoušky složil, avšak komise mi na místě sdělila, že tentokrát dochází ke změně a místo francouzštiny se bude otevírat obor španělská filologie. Když jsem přiznal, že ze španělštiny znám jediné slovo (byla to nadávka, ale komise se na to nezeptala), byl jsem ujištěn, že i ostatní tři budoucí spolužáci jsou na tom podobně a že se bude začínat od nuly. Vzal jsem si hodinu na rozmyšlenou, prošel jsem se po Olomouci, centrum města se mi zalíbilo, hrozila mi dvouletá vojenská služba a možná i doživotní práce na jeřábu, a tak jsem souhlasil.

Hned od začátku prvního ročníku nás mile překvapili učitelé: Oldřich Bělič na literatuře, Oldřich Tichý i mladý asistent Zdeněk Plachý na lingvistice, a pokud jde o praktický jazyk Eugen Spálený. Ten znal dobře několik jazyků a měl skvělé didaktické schopnosti; už na konci prvního ročníku jsme poměrně dobře zvládali hovorovou španělštinu. Spálený, který se narodil v São Paulu a ovládal mimo jiné i brazilskou portugalštinu, nám už v prvním ročníku nabídl také volný a nikde neregistrovaný kurz tohoto jazyka s komentářem, že člověk by měl znát několik jazyků, které jsou v našem evropském prostředí běžné, ale aspoň jeden jazyk, který téměř nikdo neovládá (myslím, že na Moravě ji tehdy dobře ovládal pouze on). Po prvních hodinách všichni tři moji spolužáci svou účast zrušili a já jsem potom k němu téměř čtyři roky chodil každý týden sám. Brazilská portugalština se mi zalíbila a začal jsem si dopisovat s několika mladými Brazilci, ale samozřejmě jsem nepředpokládal, že bych se někdy v životě mohl s živým Brazilcem nebo Portugalcem setkat nebo dokonce Brazílii či některou jinou portugalsky mluvící zemi navštívit.

Po ukončení studia v r. 1959, kdy byla hispanistika v Olomouci zrušena a O. Bělič s O. Tichým přešli na UK do Prahy, jsem dostal tzv. umístěnku do okresu Hodonín, ale pár dní před nástupem jsem se náhodně dozvěděl, že ministerstvo školství hledá učitele pro vůbec první latinskoamerickou třídu cizinců, kteří se mají v ročním kurzu češtiny připravovat v Mariánských Lázních na studium na českých vysokých školách. Zajel jsem do Prahy a na ministerstvu mě hned na toto místo přijali, protože žádný jiný hispanista nebyl tehdy

po ruce, a tak jsem se vydal místo na jižní Moravu do západních Čech. Vyučoval jsem češtině celý školní rok jedenáct studentů: jednoho Kubánce, jednoho Peruánce, dva Bolívijsce, tři Mexičany, ale také tři Brazilce a jednoho Španěla. Vzhledem k tomu, že učitelé bydleli a stravovali se v jedné budově se studenty, dopoledne je vyučovali, odpoledne jim poskytovali konzultace nebo je podle potřeby doprovázeli k lékaři nebo na nákupy apod., byla to pro mne z hlediska jazykové praxe neobyčejně příznivá situace. Hned první rok po studiích jsem byl v každodenním kontaktu dokonce s třemi variantami hispanoamerické španělštiny (ze severoamerického Mexika, středoamerického Karibiku a jihoamerické Bolívie a Peru) a díky Španělovi z Kastilie měl také možnost porovnávat je se základní variantou evropskou. Vyučovacím jazykem byla samozřejmě španělština, ale přítomnost tří Brazilců mi navíc dávala skvělou možnost být v každodenním styku také s brazilskou portugalštinou.

Hned v druhém školním roce 1960–61 mě znovu překvapila další nečekaně příznivá situace. Do Československa tehdy přijelo studovat kolem dvanácti nebo čtrnácti Brazilců, a tak vytvořili samostatnou třídu. Souviselo to možná s tím, že se v r. 1960 přemístilo hlavní město do nově zbudovaného moderního města Brasília v centru Brazílie a že na tom měl velkou zásluhu prezident Juscelino Kubitček s českými kořeny. Jisté je, že tehdejší politická situace to prostě umožňovala a že se to nikdy předtím ani nikdy potom už neopakovalo. A když se v r. 1964 ujala v Brazílii moci na více než dvacet let vojenská diktatura, už žádný brazilský student, pokud vím, do Československa vyslán nebyl. Pro mne to znamenalo, že jsem na celý školní rok dostal třídu s portugalštinou jako vyučovacím jazykem a že jsem byl téměř celý rok ve velmi intenzivním každodenním kontaktu s Brazilci a s jejich jazykem. Dokonce jsem se s jedním z nich spřátelil do té míry, že jsme se často vyhledávali i ve volném čase a dlouho se bavili o jeho zemi.³

Po šestiměsíční vojenské službě jsem od začátku listopadu 1961 do konce října 1962 pracoval v překladatelském středisku kubánského ministerstva školství v Havaně a zažil jsem tam tedy i karibskou krizi, kdy se svět octl na pokraji třetí světové války. Do Mariánských Lázní jsem se ještě na rok vrátil, ale až v listopadu a ředitel mi přidělil arabské a africké studenty, kteří přicházeli do ročního kurzu opožděně a které jsem pomocí angličtiny připravoval individuálně tak, aby se buď mohli přiřadit do už existujících tříd nebo, pokud to už nestihli, vytvořili moji zvláštní třídu. Potom se na FF UP pod vlivem kubánské revoluce znovu otevřel obor hispanistika a dostal jsem nabídku přednášet tam od září 1963 španělskou lingvistiku. Až do roku 1968, tedy dalších sedm let, jsem žádný kontakt s portugalštinou v podstatě neměl.

³ Oswaldo Orlando da Costa byl vysoký urostlý černoch, amatérský mistr města Rio de Janeiro v boxu, velmi příjemný a už v mladém věku charismatický člověk. Když jsme se loučili, kladl mi na srdce, abych ho, až jednou přijedu do Ria, rozhodně vyhledal s tím, že mě provede městem, včetně chudinské čtvrti favel, kde byl údajně podle svědectví ostatních brazilských studentů velmi oblíben. Po mnoha letech jsem se v r. 1995 do Ria skutečně na dva dny podíval, ale neměl jsem čas ani možnost ho hledat. To jsem ještě netušil, že už je dávno po smrti. V r. 2020 jsem se dozvěděl, že v období vojenské diktatury (1964–85) se v okolí řeky Araguaia vytvořilo v letech 1967–74 největší vnitrozemské centrum odboje, tzv. *guerrilha do Araguaia*. První partyzánskou buňku tam zorganizoval právě Oswaldo; partyzáni učili místní obyvatelstvo číst a psát a připravovali ho na boj proti diktatuře; „Oswaldão“ byl všude, kde se objevil, mimořádně oblíbený; místní obyvatelé ho milovali a považovali ho za nesmrtelného, schopného splynout s přírodou, přeměňovat se na stromy, kameny nebo zvířata, protože každému pronásledování dokázal uniknout. I vojenské výpravy v počtu 5–20 tisíc vojáků byly neúspěšné. Až na třetí pokus se armádě podařilo centrum zlikvidovat, Oswaldo byl zrazen a v únoru 1974 zavražděn. Podrobněji viz též heslo *Araguaia*.

V dubnu 1968 jsem na Mezinárodním romanistickém kongresu v Bukurešti poprvé potkal Portugalce, a tak jsem využíval příležitost ke každodenní konverzaci. Na konci mi nabídli možnost přihlásit se na roční Kurz portugalského jazyka a civilizace v Lisabonu. Sdílel jsem jim, že na Západ se od nás sotva podaří někomu vycestovat, ale když mi přesto později poslali formuláře dvou institucí, které na kurz udělovaly zahraničním zájemcům stipendia, vyplnil jsem je a poslal na příslušné adresy. Kontakty mezi Portugalskem diktátora Salazara a Československem s „diktaturou proletariátu“ byly tehdy prakticky nepředstavitelné, ale patrně tu na obou stranách sehrála úlohu situace kolem pražského jara, a tak jsem pár dní po 21. srpnu 1968 poštou dostal od Instituto de Alta Cultura příslib stipendia. S pomocí našich úředníků na Ministerstvu školství a letecké společnosti Swissair jsem se nakonec po značných potížích při přestupu v Madridu (ve frankistickém Španělsku) do Lisabonu dostal. Kurz obsahoval vedle přednášek o portugalských dějinách, umění a literatuře každodenní hodiny praktické hovorové portugalštiny a také přednášky, ve kterých nás významný lingvista, prof. Lindley Cintra, seznamoval s portugalskou lingvistikou. A dokonce nás několik zájemců o lingvistiku pozval na týdenní dialektologický výzkum do severní provincie Trás-os-Montes. Šlo samozřejmě o portugalštinu evropskou, ale měl jsem tak možnost se po teoretické i praktické stránce důkladně seznámit s jazykem, který byl základem pro rozvoj poněkud odlišné brazilské varianty. V roce 1970 se mi ještě podařilo absolvovat v Madridu půlroční postgraduální Kurz lingvistického výzkumu, ale krátce po návratu do Olomouce už probíhalo období „normalizace“ a hispanistika jako obor byla brzy zrušena (a portugalština tam nikdy ani předtím neexistovala). Prof. Miroslav Komárek mě přijal na katedru bohemistiky, svěřil mi přednášky z fonetiky, fonologie a obecné lingvistiky a zdálo se, že se nějaký čas nebudu se španělštinou, natož s portugalštinou, potkávat.

Kupodivu se příležitost naskytla, a týkala se znovu brazilské portugalštiny. Přerovské strojírný podepsaly s velkou brazilskou firmou smlouvu o dodávce několika cementáren a požádaly Filozofickou fakultu UP o pomoc při jazykové přípravě inženýrů a montérů, kteří měli po několik let na stavbu cementáren do Brazílie odlétat. S Eugenem Spáleným jsme potom celou řadu let vedli asi šest intenzivních půlročních kurzů brazilské portugalštiny pro jejich zaměstnance. Každý kurz měl 210 vyučovacích hodin, výuka se konala každé pondělí odpoledne šest hodin a jednou za měsíc navíc deset hodin v sobotu, vždy pro skupinu šesti účastníků, aby byl zajištěn efektivní postup a dobré výsledky. Objevily se i další podniky, např. Vítkovické železárny, které měly o podobný kurz pro své zaměstnance zájem.

Na katedře bohemistiky jsem se samozřejmě nadále věnoval obecné lingvistice a porovnávání češtiny a slovanských jazyků se španělštinou a s jazyky románskými, ale bližší kontakt s brazilskou portugalštinou tam chyběl. A to se nezměnilo ani na romanistice Univerzity Marie Curie Skłodowské ve východopolském Lublinu, kde jsem v letech 1976–81 pomáhal zavádět obor hispanistika, ani na bohemistice ve slezských Katowicích, kde jsem v letech 1984–86 vedl lektorát češtiny.

Ke změně došlo až během sametové revoluce, v polovině prosince 1989, když mě odstupující rektor na žádost stávkujících studentů jmenoval vedoucím olomoucké katedry romanistiky. Hned v roce 1990 se mi podařilo posílit obor francouzština a obnovit obor hispanistika. A začal jsem připravovat otevření dvou oborů, které na UP do té doby nikdy neexistovaly, tj. obory italské a portugalské filologie. Podařilo se nám je otevřít už v r. 1993. Zpracoval jsem žádost o přidělení prostředků EU na tříletý projekt TEMPUS a po jeho schválení jsme na tři roky využívali intenzivní spolupráci s univerzitami v románských

zemích. Pokud jde o portugalštinu, zpočátku to byla Lisabonská univerzita, postupně se k ní přidávaly další. Jejich profesori jezdili na krátké přednáškové pobyty k nám, naši učitelé k nim a všichni naši studenti měli od r. 1994 možnost strávit jeden semestr nebo případně celý akademický rok na některé portugalské univerzitě (a mimochodem, mají ji bez přestávky dodnes, i když už v rámci dalších projektů a na celé řadě dalších portugalských univerzit).

Pokud jde o brazilskou variantu portugalštiny, získali jsme od mecenáše pana Merrilla finanční prostředky na projekt „Latinská Amerika“. Díky němu mohly dvě naše mladé asistentky uskutečnit studijní pobyt na Universidade Federal da Bahia ve městě Salvador a celé řadě studentů jsme mohli přispět zpočátku úplně a později alespoň částečně na jejich studijní pobyty na několika brazilských univerzitách. Situace na portugalské sekci olomoucké romanistiky je dnes plně konsolidovaná, jedna ze tří kolegyň přednáší lingvistiku i na UK v Praze, druhá literaturu na MU v Brně a třetí vede kurzy portugalštiny na Ostravské univerzitě. Lektoráty zajišťovali zpočátku v rámci různých projektů lektori z Portugalska, posledních asi čtrnáct let je lektorem Brazilec, který se u nás oženil a zůstává zde natrvalo.

2

Stručný historický úvod

2.1 Dvě námořní velmoci na konci 15. století: Portugalsko a Španělsko

V průběhu 15. stol. vznikla v Portugalsku po všech stránkách velmi příznivá situace. Už v polovině 13. stol. se podařilo vytlačit poslední zbytky arabských dobyvatelů a Portugalci jsou dodnes pyšní na to, že jejich země už tehdy získala jako první evropská země území, které se od té doby prakticky nezměnilo (až na malé území s městem Olivença, nedaleko Badajozu, které později připadlo Španělsku).

V této situaci se zemi dařilo mimo jiné i pokud jde o rozvoj mořeplavby a námořních objevitelských cest. Zasloužil se o to zejména Jindřich Plavec (*Henrique o Navegador*), čtvrtý syn portugalského krále Jana I. a anglické princezny Filipy Lancasterské. Ten se po čtyři desetiletí intenzivně věnoval teoretickým i praktickým otázkám mořeplavby, založil akademii, kde se soustřeďovali přední mořeplavci, stavitelé lodí, kartografové apod., a jeho úsilí začalo Portugalsku brzy přinášet kladné výsledky. V roce 1415 dobyl Ceutu na africkém pobřeží, 1418 byla objevena Madeira, 1430 Azory, 1445 Kapverdy.

Když byla v r. 1453 rozvrácena Byzantská říše a město Konstantinopol (Cařihrad, dnešní Istanbul) padlo do rukou Osmanských Turků, kteří postupně ovládli rozsáhlé území včetně Balkánu, stalo se hlavním cílem portugalských mořeplavců dosažení Indie, s níž byly přerušeny veškeré pozemní obchodní kontakty, novou cestou po moři. Jindřich Plavec zemřel v r. 1460, ale jeho pokračovatelé na něho úspěšně navázali. 1488 dosáhl Bartolomeu Dias dnešní Mys Dobré naděje na samém jihu Afriky a o deset let později doplul Vasco da Gama konečně až do Indie. Portugalci postupně při svých cestách zakládali v Africe a Asii opěrné body, kolem nichž se později vyvinuly jejich kolonie. Z malé země s jedním miliónem obyvatel se tak v průběhu 15. stol. stala na čas doslova světová velmoc.

Další takovou velmocí se mělo brzy stát také Španělsko. To ale mělo téměř do konce století vážné problémy s vyhnáním Maurů a dobytím zbytků svého území nazpět. Došlo k tomu teprve v r. 1492, když Ferdinand Aragonský a Isabela Kastilská dobyli Granadu. Je příznačné, že toto vítězství po staletích bojů v rámci reconquisty pomohlo Kryštofu Kolumbovi získat prostředky na jeho první cestu do Indie západní cestou. Po marných žádostech o její financování u portugalského dvora se obrátil na španělské Katolické krále a byl v pravý čas na správném místě, Isabela Kastilská mu krátce po dobytí Granady hned ještě v r. 1492 vyhověla.

Objevením tzv. Západní Indie, o které se časem ukázalo, že jde o nový americký kontinent, se ze Španělska rázem stala další konkurenční námořní velmoc. Nic na tom nezměnilo ani to, že portugalský kapitán Pedro Alvares Cabral přistál v r. 1500 na východním pobřeží dnešní Brazílie a „zabral“ část území pro portugalskou korunu. O složitých vztazích mezi oběma zeměmi svědčí i fakt, že poslední velkou námořní výpravu, při níž došlo k obeplutí zeměkoule, vedl portugalský kapitán Fernando de Magalhães ve službách španělské koruny. Poprvé byl přinesen nezvratný důkaz o tom, že je Země kulatá. Výprava pěti lodí trvala tři roky a do Španělska se v r. 1522 vrátila jediná loď s osmnácti námořníky ve zbídačelém stavu. Vedl je kormidelník El Cano.

2.2 Tratado de Tordesillas: teorie a praxe

Portugalsko a Španělsko byly koncem 15. stol. dvě katolické velmoci, mezi kterými docházelo ke stále častějším sporům. Několik papežů se už delší dobu snažilo zabránit hrozícímu válečnému střetnutí mezi nimi dohodou, která by mezi ně tehdejší svět rozdělila. Nejdůležitější z takových dohod byla podepsána v r. 1494 ve španělském městě Tordesillas na návrh tehdejšího papeže Alexandra VI. Ten už o rok dříve navrhl, aby hranice běžela od severu k jihu sto mil západně od Kapverdských ostrovů. Tím by připadla Afrika a Asie Portugalsku, nově objevená Západní Indie, tedy Amerika, Španělsku. Proti tomu protestoval portugalský král Jan II. a v Tordesillas se Portugalcům podařilo posunout tuto hranici dále na západ, 370 mil od Kapverd. Přesné určení hranice bylo poněkud sporné (od kterého místa Kapverd se mělo přesně měřit, které míle se měly používat, španělské nebo portugalské, staré nebo nové?), ale má se za to, že to bylo přibližně 1 770 km od Kapverd směrem na západ. A to znamenalo, že Portugalcům připadla i poměrně malá nejvýchodnější část Jižní Ameriky.

Šlo sice o mnohem menší území, než má dnešní Brazílie, ale v zásadě to Portugalcům umožnilo se v Jižní Americe uchytit a zabydlet. Zpočátku šlo ostatně o zakládání několika opěrných bodů na pobřeží dnešní východní Brazílie, avšak postupem času se území zabírané Portugalci rozšiřovalo, nejdříve jižním směrem po pobřeží, a později také směrem na západ, do vnitrozemí. O to se zasloužili zejména tzv. *bandeirantes*, dobrodruzi z Portugalska a z dalších evropských zemí hledající ve vnitrozemí zlato, diamanty a další drahé kameny, zpočátku často také indiánské otroky. Jejich roli v brazilských dějinách posuzují historikové různě. Na jedné straně se tyto skupiny odvážlivců nepochybně zasloužily právě o pronikání Portugalců do vnitrozemí a tak i o postupné rozšiřování kolonie daleko za hranice stanovené a podepsané oběma stranami v Tordesillas. Na druhé straně se během svých výprav při styku s místním indiánským obyvatelstvem chovali zcela bez skrupulí a měli značný podíl i na tom, že z původního půldruhého tisíce indiánských kmenů a jazyků jich dodnes přežily necelé dvě stovky.

Ještě dnes žije většina Brazilců při pobřeží Atlantického oceánu, i když bylo v roce 1960 přeneseno hlavní město do nově vybudovaného zcela moderního města v centrální Brazílii, a to zejména s cílem podpořit osídlování vnitrozemí, protože do nového hlavního města se současně budovaly často nedotčenou přírodou silnice, při nich v určitých odstupech osady a městečka apod. Spolu s osídlováním vnitrozemí docházelo samozřejmě také k celé řadě jevů s negativním vlivem nejen na původní obyvatelstvo, ale i na přírodu, která často musela ustupovat výstavbě měst, vesnic a dopravním spojům, získávání polí a pastvin apod. Představitelé mnoha států kritizují Brazílii za postupné ničení a vypalování nejrozsáhlejšího deštného pralesa, který má podle nich sloužit jako tzv. „světové plíce“. Zapomínají ovšem na to, že jejich země, např. ty evropské, byly kdysi také pokryté pralesem, který ale lidé postupně zničili.

Ve srovnání s dohodou podepsanou v Tordesillas připadlo nakonec Brazílii území mnohonásobně větší. Stala se největší jihoamerickou zemí (zaujímá téměř polovinu Jižní Ameriky), je pátou největší zemí na světě a více než stokrát větší než např. Česká republika nebo Portugalsko. Zajímavé je porovnání Brazílie s bývalými španělskými koloniemi na území amerického kontinentu. Když se na přelomu 18. a 19. století začal koloniální systém rozpadat, objevily se ve španělských mluvících koloniích snahy vytvořit velký společný nezávislý stát. Autorem této myšlenky byl Francisco Miranda a realizovat se ji snažil mezi jinými

Simón Bolívar. Na čas se podařilo tuto myšlenku na několika místech částečně realizovat. Byla např. vytvořena tzv. Velká Kolumbie, do které patřily kromě dnešní Kolumbie také Venezuela, Ecuador a Panama. Hlavní město Colombo mělo být ve středoamerické Panamě, uprostřed cesty mezi dnešním severoamerickým Mexikem a jihoamerickými koloniemi, a očekávalo se připojení ostatních zemí. Jak víme, tyto myšlenky se přes několik podobných pokusů nenaplnily, Miranda zemřel v r. 1816 ve vězení ve španělském Cádizu a po mnoha sporech i válkách vzniklo nakonec dvacet nezávislých států od Mexika po Ohňovou zemi.

V Brazílii byl vývoj zcela odlišný. Tam se v 18. stol. také objevily snahy vytvářet na území portugalské kolonie samostatné státy. Mezi nejznámější patřila např. snaha vytvořit nezávislou republiku Minas Gerais v období zlaté horečky, kdy zlato vytěžené zejména v této oblasti bylo vesměs odváženo do Lisabonu. Povstání bylo ale potlačeno, vůdce Tiradentes popraven, a podobně skončily i všechny ostatní dílčí pokusy o získání samostatnosti. Nakonec v r. 1822 získala Brazílie samostatnost jako celek a tak do zůstalo dodnes.

2.3 Tři základní složky obyvatelstva a přistěhovalci

Na každý jazyk, kterým se hovoří v dané zemi nebo oblasti, má rozhodující vliv složení jeho obyvatelstva. V případě brazilské portugalské, podobně jako tomu je u hispánské Ameriky, se jedná především o tři základní jazykové zdroje a v druhé řadě o jazyky přistěhovalců. Těmi třemi základními zdroji jsou v případě Brazílie: evropská portugalská, indiánské jazyky a africké jazyky dovezených otroků. V důsledku toho jsou někteří dnešní obyvatelé potomci portugalských dobyvatelů, jiní jsou původní obyvatelé, tedy indiáni, nebo případně potomci černých afrických otroků, ale většina současných obyvatel jsou míšenci, tedy nositelé genů dvou nebo všech tří těchto základních skupin. V brazilské portugalské existuje dlouhá řada výrazů, které odpovídají různým druhům míšenců, tj. snaží se zachytit, kolik přibližně měla dotyčná osoba předků ze tří hlavních uvedených skupin a ve které předcházející generaci. Možnosti a kombinace jsou samozřejmě nevyčísitelné, proto se většinou berou v úvahu pouze rodiče nebo i prarodiče. Pro nás je v tomto kontextu důležité zejména to, že se brazilská portugalská vyvinula především z jazyků uvedených tří zdrojů, jak se o tom ještě zmíníme v kapitole 3.1.

Dnešní Brazílie má více než 200 miliónů obyvatel a patří tedy mezi nejlidnatější státy světa. Proto nepřekvapuje, že se mezi přistěhovalci najdou představitelé pocházející z většiny ostatních světových zemí. Vliv jejich jazyků na brazilskou portugalskou je ale minimální, omezuje se jednak na internacionalismy a dále na pár výrazů slovní zásoby používaných především v příslušném minoritním společenství přistěhovalců, jak je to běžné i v jiných zemích.

2.4 Zvláštní téma: afrobrazilské kultury

V jazyce každého národa se do jisté míry odráží jeho historie, tj. politický, hospodářský a kulturní vývoj, boje za nezávislost, války, revoluce a jiné převratné události atd., ale také např. přírodní prostředí apod. To má většina národů společné a pro všechny země také platí,

že v obdobích klidu se i jazyk vyvíjí poměrně klidně, zatímco v období převratných změn se i vývoj jazyka zrychluje a jazykové změny prohlubují. Převratným změnám a důležitým událostem, k nimž došlo v brazilských dějinách, je ve slovníku samozřejmě věnována celá řada hesel (viz např.: *Regência, Setembrizada, República dos Palmares* apod.).

Kromě toho mají některé země specifické okruhy témat, které jsou charakteristické právě pro ně a v jiných zemích se většinou buď vůbec nevyskytují, nebo jen velmi omezeně a v přibližně obdobné podobě. Pokud jde o brazilskou kulturu a náboženské otázky, jsou to zejména okruhy otázek kolem afrobrazilských kultů, jako jsou např. kandomblé nebo umbanda, včetně příslušných obřadů, božstev atd. V našem slovníku jsou zpracovány v rámci hesel jako *afrobrasileiro, candomblé, orixá, sacrificio* atd., kde uvádíme kromě překladu také základní encyklopedické informace o jejich podstatě.

Tak např. u hesla *candomblé* uvádíme, že jde o výraz pocházející z africké jorubštiny, jak se dá interpretovat, co je náplní příslušných kultovních obřadů, kteří základní představitelé kultu existují a jaké mají funkce, co jsou to Orišové, kolik druhů tohoto kultu existuje, jak se liší jeho brazilské varianty od původních afrických, ale zmiňujeme se i o dalších afrobrazilských kultech (*tambor de mina, omolokô, xangô pernambucano, batuque brasileiro*) a o obdobných kultech afroamerických, které se pěstují v dalších zemích (*o vodu haitiano, a santería cubana, o obeah e o kumina jamaicanos, o winti surinamês*). Podobně např. u hesla *sacrificio* nás zajímá, v kterou denní dobu, za jakých podmínek a kdo obětování provádí, jaký je rozdíl mezi dvounohou a čtyřnohou obětí (např. slepice nebo kozel), komu a v které části obřadu jsou určeny jednotlivé části oběti apod. Jako příklad zde uvádíme následující heslo:

padê (d'Exú), m. (1) (BR): úvodní obřad v kandomblé a dalších afrobraz. kultech; ► hlavnímu božstvu Exú se na začátku obětují jídla, nápoje, zvířecí oběti apod., a dále se požádá, aby odešel a jako prostředník mezi lidmi a bohy předal vzkaz a umožnil tak příchod dalších Orišů; rituál se provádí při západu slunce a slouží ho za zpěvu dvě *filhas de santo*, nejstarší ženy, vede je *Iá Tebexê* a dohlíží na ně *babalorixá*; ■ Var.: *despacho (de Exu)*; (2) (BR): nejoblíbenější jídlo významného Oriši Exú: směs maniokové mouky, kořalky *pinga*, palmového oleje *dendê*, cibule, papriky a řady dalších ingrediencí; (PDB, NET).

2.5 Mytologie přírodních národů a brazilský folklór

Zdá se, že každé lidské etnikum, ať už se nachází na jakémkoli stupni vývoje, řeší nějakým způsobem otázku kosmogonie (výklady o původu světa) a antropogonie (výklady o původu člověka, zejména vlastního kmene). Rozdílů jsou dány především tím, že u některých společenství byly tyto otázky zkoumány podrobně, u jiných jen okrajově, a např. většina z půldruhého tisíce indiánských kmenů v Brazílii vyhynula, a to často dříve, než bylo možné jejich pojetí světa a původu člověka, ale dokonce i jejich jazyk a způsob života prozkoumat a zachovat pro budoucí generace.

Pokud jde o brazilské indiány, nejlépe jsou tyto otázky prozkoumány u velké jazykové rodiny tupí-guaraní. Nejde jen o to, že moderní brazilská portugalská přejala z těchto jazyků velké množství termínů, ale dochovala se i jejich kompletní mytologie (viz: *mitologia*

tupí-guaraní), tj. soubor bohů a duchů, které uctívají různé kmeny této velké rodiny v rámci své kosmogonie a antropogonie, včetně několika podob jejich boha Stvořitele, paraguayské hory, na níž údajně došlo ke stvoření světa, způsobu, jak vznikl člověk (bůh Stvořitel ho uplácal z hlíny a vdechl mu život) atd. V této souvislosti se nabízí krátká úvaha. O původu světa a člověka existují u různých etnik velmi rozmanité názory, z nichž některé nám připadají dost zvláštní (podle egyptských tradic např. člověk vznikl údajně z písku v řece Nil, z bílého běloši a z černého černoši, a např. v Tichomoří, jak jinak, z kokosového ořechu), ale ruku na srdce, co si vlastně o těchto otázkách myslíme my; a proč vlastně máme dojem, že je náš názor fundovanější? V každém případě věnujeme v tomto slovníku pozornost mytologii přírodních národů, pokud se dochovala, protože vypovídá mnohé o myšlení i o způsobu života těchto přírodních národů. A stejně jako v hispanoamerické mytologii je také v brazilské důležitý i pojem náboženského synkretismu, to znamená způsob, jak se např. bránili afričtí otroci katolizaci, když naoko přijímali katolické svaté, ale představovali si za nimi představitele svých afrobrazilských kultů (podrobněji viz heslo *sincretismo*).

Také otázkám široce pojatého folklóru je ve slovníku věnována patřičná pozornost, a to jednak v rámci hesel vztahujících se k hudebním, tanečním a dalším činnostem a zvykům lidových skupin obyvatelstva (viz např. souhrnné heslo *tradicionalismo gaúcho* zahrnující i odkazy na další příbuzná hesla nebo hesla *trajes típicos do Rio Grande do Sul*, *dança do vilão* apod.), jednak pokud jde o hesla popisující svérázné postavy strašidel, skřítků, netvorů a dalších bájných postav a zvířat, které se uchovávají v lidové tradici. V tomto případě se může jednat o postavy známé i u jiných národů (jako je např. vlkodlak, viz heslo *lobisomem*) nebo o typicky brazilské tradiční postavy (viz např.: *sete monstros lendários*, *curupira*, *Cobra Norato* nebo souhrnné heslo *lendas do Brasil*) a patří sem i moderní legendy vzniklé na základě skutečných, většinou tragických událostí (viz např. hesla: *Maria Degolada*, *Maria Peregrina*).

2.6 Měnové reformy a šest cyklů brazilského hospodářství

V předcházejících dvou oddílech jsme se věnovali převážně kulturním tématům, v nichž se Brazílie nějak podstatně liší od témat, s nimiž se běžně setkáváme u jiných zemí a národů. Něco podobného ale najdeme také v oblasti ekonomie. Za zmínku stojí jednak značná inflace, ke které docházelo zejména v letech 1942–94. V tomto poměrně krátkém období se často prováděly měnové reformy, které silně znehodnocovaly či dokonce zcela likvidovaly např. úspory a značně tak doslova ožebračovaly obyvatelstvo (souhrnně a přehledně o tom pojednáváme v hesle *moedas do Brasil*). V tomto ohledu není ovšem Brazílie výjimkou, protože obdobný jev lze v jistých obdobích pozorovat ve větší nebo menší míře také u většiny hispanoamerických i řady dalších zemí.

Naproti tomu zcela zvláštní jev brazilského hospodářství spočívá v tom, že se v brazilských dějinách postupně vystřídalo šest období či cyklů, kdy se pozornost zaměřila vždy na jednu komoditu, která zcela zastínila ostatní a měla po jistou dobu jednoznačnou převahu. Postupně to byly: brazilské dřevo (původně strom *pau-brasil*), cukrová třtina (*cana-de-açúcar*), zlato (*ouro*), bavlna (*algodão*), káva (*café*) a kaučuk (*borracha*).

Tyto komodity měly značný význam pro celou zemi, ale také pro rozvoj příslušných brazilských oblastí. Tak např. když ke konci 17. stol. začali Portugalci pocítovat silnou světovou

konkurenci v produkci cukru a vsadili tentokrát na novou hlavní komoditu, začalo období zlata; našla se celá řada bohatých nalezišť, zejm. v dnešním státě MG, a zlato se stalo hlavním produktem braz. hospodářství, a to až do konce 18. stol., kdy se zlaté doly vyčerpaly; vzhledem k tomu, že se valná většina vytěženého zlata posílala do Lisabonu, zejména po ničivém zemětřesení v r. 1755, kdy bylo třeba hlavní město znovu postavit, začaly se v tomto období objevovat v kolonii první snahy o nezávislost; takovým významným hnutím byla např. v r. 1792 *Inconfidência Mineira* (viz též: *ouro, ciclo de ouro*).

Podrobněji o jednotlivých obdobích viz hesla příslušných komodit: *pau-brasil, cana-de-açúcar* atd. Základní obecné informace je pak možné nalézt u hesla *ciclos econômicos do Brasil*.

2.7 Brazílská příroda: základní ekosystémy

V předcházejících částech jsme se zmínili o specifických tématech brazilské portugalštiny z oblasti lidské činnosti, tj. kultury a ekonomie. Také pokud jde o přírodu, existuje několik okruhů otázek, které jsou pro Brazílii charakteristické a je proto vhodné si je dobře uvědomit. Zdá se nám, že je to především rozdělení celé země do sedmi základních složených a složitých ekosystémů, které se v Brazílii označují jako *biomas*. Týkají se sedmi základních typů krajiny včetně příslušných klimatických podmínek, odpovídající fauny a flory apod.

V zemi se rozlišuje jeden mořský a šest pozemních biomů (složených ekosystémů): *Amazônia, Cerrado, Mata Atlântica, Caatinga, Pampa* a *Pantanal*. Ten mořský (*bioma marinho*) je tvořen širokým pásem moře při pobřeží, ale i dunami na pobřeží apod.; pokud jde o faunu, patří do něho zejména nejrůznější ryby a mořské plody charakteristické pro tuto příbřežní oblast.

Podrobnější informace o šesti pozemních či suchozemských typech krajiny (*biomas*) uvádíme u jednotlivých hesel (*Amazônia* atd.). Zde se omezíme na to, že mezi nimi existují značné rozdíly, pokud jde o jejich velikost a také co se týká jejich zachovalosti. Tak např. pro Amazonii je charakteristický tropický deštný prales s odpovídající faunou a florou, a pokud jde o rozlohu, rozkládá se v rozsáhlém povodí Amazonky (největším na světě) a zabírá tedy téměř polovinu brazilského území. *Mata Atlântica*, oblast tropických lesů považovaná dlouho za jednu z nejbohatších oblastí co do flory a fauny na světě, se rozkládá převážně nedaleko pobřeží, kde se od začátku zdržovala většina obyvatelstva, a proto trpí nejvíce odlesňováním a postupnou ztrátou původní fauny a flory. Naopak *Pantanal* si dodnes jako jediná oblast uchoval původní neporušenou podobu. S rozlohou 250 000 km² je to největší mokřad na světě (dvakrát větší než bývalé Československo). Částečně se rozkládá na území Paraguaye a Bolívie, na Brazílii připadá 62 %; jsou to pouhá 2 % braz. území a *Pantanal* je tedy nejmenší mezi sedmi braz. ekosystémy zvanými *biomas*.

Základní znalosti o uvedených ekosystémech jsou důležité z toho důvodu, že se např. při popisu různých zvířat nebo rostlin uvádí, že se vyskytují především v příslušném typu krajiny.

3

Hlavní zdroje a charakteristické rysy brazilské portugalštiny

3.1 Tři hlavní zdroje brazilské portugalštiny

Při poslechu mluvené portugalštiny si posluchač už po několika slovech snadno uvědomí, zda mluvčí je Portugalec nebo Brazilec. Rozdíly mezi oběma variantami jazyka se týkají slovní zásoby, do jisté míry se projevují i v gramatice, ale zejména se už v první pronesené větě projeví rozdíly mezi zvukovou podobou (fonetikou) obou variant. Je tedy na místě mluvit o brazilské variantě portugalštiny či o brazilské portugalštině, která se ve všech jazykových plánech (fonetika, gramatika i slovní zásoba) více nebo méně odlišila od původního evropského jazyka dovezeného z Evropy. Ten se právem nazývá evropská portugalština, ale je vhodné si uvědomit, že touto „evropskou“ variantou se hovoří také v ostatních deseti bývalých portugalských koloniích v Africe a Asii. Ve všech těchto případech jde ale samozřejmě o dialekty, tj. o územní varianty „evropské“ portugalštiny, která do nich přišla v období kolonialismu a stejně jako v případě jiných zemí a jiných jazyků se v ní, zejména v oblasti slovní zásoby, postupně objevily místní varianty, kdežto gramatika a výslovnost se nijak výrazně nezměnily. Pro zajímavost v několika případech takové varianty používané v bývalých afrických a asijských koloniích v našem slovníku uvádíme, viz např. heslo *bicho-de-pé* („blecha písečná“). Naproti tomu ale v případě brazilské varianty došlo k výrazným změnám ve všech jazykových rovinách, takže není pochyb o tom, že se v současné době jedná o samostatnou variantu portugalštiny, která se značně liší od všech ostatních

Na vzniku brazilské varianty se podílely tři hlavní zdroje. Tím nejdůležitějším byl samozřejmě jazyk, který do Jižní Ameriky přivezli Portugalci. Ti se ale v „Novém světě“ setkali opravdu se světem, který pro ně byl zcela nový a o jehož existenci, podobně jako Španělé ve stejné době, neměli a ani nemohli mít žádné předběžné vědomosti. Týká se to jak přírody (flora a fauna), tak také původního obyvatelstva, tj. více než tisíce indiánských kmenů, které měly své zvyky, jazyky, způsob života, pojetí světa, kulturu, mytologii, léčebné metody, gastronomii, atd., to všechno výrazně odlišné od toho, s čím se Evropané do té doby mohli setkat. Bylo proto běžné, že Portugalci při styku s přírodou a s původními obyvateli často přebírali z indiánských jazyků výrazy týkající se všech těchto nových jevů. Z těchto důvodů je na místě konstatovat, že druhým hlavním zdrojem brazilské portugalštiny byly indiánské jazyky. V případě Brazílie to byly především jazyky z velké rodiny tupí/guaraní.

V kapitole 2.4 jsme se zmínili o dovozu afrických otroků. Nikdo už nespočítá, kolik jich bylo na území dnešní Brazílie z Afriky dovezeno, ale patrně jich byly milióny a jejich potomci včetně míšenců tvoří významnou složku dnešního obyvatelstva. Otroci s sebou přivezli také své jazyky a právě ty je možné označit jako třetí důležitý zdroj brazilské portugalštiny. Ve srovnání s indiánskými jazyky byl vliv afrických jazyků nepochybně méně výrazný, jak to v koloniálním období bylo dáno postavením černých otroků v brazilské společnosti, tj. na jejím samotném okraji. Nicméně výrazy z afrických jazyků, zejména z jorubštiny a z jazyka kimbundu, jsou poměrně četné, i když se týkají hlavně oblastí spojených s životem černých otroků, jako je např. hudba a hudební nástroje, tanec, gastronomie, ale zejména pak výrazy spojené s afrobrazilskými kultury, jako je kandomblé, umbanda atd.

3.2 Omezený vliv jazyků přistěhovalců

Vedle zmíněných tří hlavních zdrojů měly na vývoj brazilské portugalštiny určitý vliv také další cizí jazyky, zejména jazyky přistěhovalců. Brazílie je nepochybně mnohonárodnostní stát. Při nedávném sčítání lidu se např. ukázalo, že jen ve dvacetimilionovém městě São Paulo žijí přistěhovalci z více než 160 zemí (tedy z většiny zemí světa).

Nicméně je možné konstatovat, že vliv cizích jazyků (s výjimkou zmíněných indiánských a afrických) je poměrně zanedbatelný. Vyskytují se samozřejmě výpůjčky z angličtiny, francouzštiny, italštiny, španělštiny i němčiny a sem tam i z dalších jazyků, ale jejich počet nepřekračuje počty běžné ve většině moderních rozvinutých jazyků včetně např. češtiny.

3.3 Nástin brazilské dialektologie

Stejně jako je tomu u naprosté většiny ostatních jazyků, neexistuje dodnes atlas brazilské portugalštiny, který by nabídl důvěryhodné informace o všech brazilských dialektech. Podrobnější informace o důvodech této situace jsem publikoval v časopise SaS⁴. Zde se omezím na velmi stručné shrnutí.

Především je vhodné zdůraznit, že obyvatelstvo Brazílie sídlilo dlouho výhradně v několika městech na pobřeží (viz též 2.2) a že dodnes při pobřeží sídlí jeho většina. Dále je třeba si uvědomit, že dialekty vznikají často dlouhá staletí a to zejména v situaci, kdy dochází k malému pohybu obyvatelstva. Ani jedna z těchto dvou podmínek v případě Brazílie však neplatí.

Dialektologie vznikla v Německu a ve Francii až na přelomu 19. a 20. století. Když si lingvisté kolem poloviny 20. stol. uvědomili, že určité rozdíly mezi jazykem mluveným např. ve městech Salvador da Bahia, Rio de Janeiro, Manaus nebo São Paulo existují, začali zpočátku připravovat podklady k lingvistickému atlasu Brazílie. Takové plány ale narazily na nepřekonatelné překážky dané zejména obrovskou rozlohou země a nezbytnými náklady, které by si takový projekt vyžádal. Proto bylo rozhodnuto, že se budou postupně zpracovávat lingvistické atlasy jednotlivých spolkových států a že se později na základě takto získaných materiálů přistoupí k jejich syntéze, tj. k vypracování celobrazilského lingvistického atlasu. To se ale dodnes nepodařilo, a to zhruba z následujících důvodů. Jednak se sice objevily zdařilé atlasy několika států, např. Bahie nebo Sergipe, ale zdaleka ne všech. A kromě toho týmy, které takové atlasy zpracovávaly, nedokázaly z různých důvodů dodržet jednotnou metodologii (např. jednotný dotazník, počet zkoumaných míst v terénu vzhledem k celkovému počtu obyvatel, počet informátorů v každém zkoumaném místě, výběr zkoumaných výrazů apod.), takže i kdyby se jednou podařilo zpracovat dialekty všech spolkových států, nebude snadné a patrně ani možné spojit tyto dílčí výsledky do jednoho celobrazilského celku, nehledě na to, že živé jazyky a dialekty se neustále mění a nemělo by žádný smysl slučovat materiály, které vznikly v různých obdobích, např. v průběhu 50–100 let.

⁴ Černý, Jiří: *Brazilská portugalština: dialekty a spisovný jazyk velkých měst*. Slovo a slovesnost LIX/1998, č. 2, s. 133–148.

V našem slovníku, pokud je to možné, uvádíme vedle zkratky BR u příslušných výrazů stát, ve kterém se používají (např. AM, BA, RS, SP, viz seznam zkratek jednotlivých států). Jde vesměs o státy, kde takový dialektologický výzkum byl proveden. Kromě toho poměrně často používáme označení větších oblastí (např. Nordeste, Amazónie), do kterých patří vždy několik federativních států. Naproti tomu některé státy nebo větší územní celky se u jednotlivých hesel neobjevují, a to zpravidla znamená, že tam žádný seriózní dialektologický výzkum dosud proveden nebyl.

Nemůžeme na tomto místě opomenout ještě jednu důležitou záležitost. Jeden z prvních poznatků vznikající dialektologie byl fakt, že jazykové změny prakticky nikdy nerespektují zeměpisné administrativní hranice. V praxi to znamená, že pokud např. uvádíme, že se určitý výraz nebo fráze vyskytují ve státě Bahia, znamená to v zásadě, že se s ním můžeme setkat zejména v tomto státě. V žádném případě to ale nutně neznamená, že by se běžně používal v celém tomto spolkovém státě, ale ani to, že bychom se s ním nemohli setkat za jeho hranicemi. A totéž samozřejmě platí, i pokud jako místo výskytu označujeme některou širší oblast (např. Nordeste nebo Amazónii) nebo celou Brazílii (zkratka BR).

3.4 Fonetika a reformy pravopisu

Fakt, že posluchač velmi snadno okamžitě pozná, zda mluví je Portugalec nebo Brazilec, je dán především zvukovou (fonetickou) podobou mluvené portugalštiny, protože obě zmíněné varianty se od sebe zásadním způsobem liší. Zmíníme se zde teď o hlavních jevech, které to umožňují.

V první řadě je to už sama intonace, tedy zvukový průběh promluvy, změny tónu, stoupavá a klesavá melodie, i když není snadné rozdíly v těchto tzv. suprasegmentálních prvcích přesně popsat. A dále to je výslovnost několika hlásek nebo jejich skupin, jejichž vývoj probíhal v obou variantách odlišně. Mezi nejvýraznějšími rozdíly tohoto druhu jsou to:

- a) brazilská výslovnost /rr/ (včetně /r/ na začátku slova) jako /h/; př.: *no Rio* → /nuhíu/;⁵
- b) redukce *p*, *c* ve skupině souhlásek; př.: *projecto, óptimo* (PO) → *projeta, ótimo* (BR);
- c) měkká braz. výslovnost velmi častých slabik *de*, *te*; př.: *saudade* → /saudadi/.

Protože se živé jazyky neustále vyvíjejí (dochází v nich stále ke změnám), stává se běžně také to, že se mluvený jazyk čím dále tím více odlišuje od psaného, který je konstantní. Jediným řešením jsou reformy pravopisu. Těm ale často brání různé důvody, jako je např. obyčejná úcta k tradici, ale často i v podstatě nemožnost přizpůsobit pravopis zcela dokonale mluvené formě jazyka. Pokud se s reformami pravopisu otálí delší dobu, může nastat

⁵ Dovolte krátkou odbočku. Když jsem v roce 1960–61 vyučoval v Mar. Lázních brazilskou třídu (viz předmluvu), připravovali jsme k závěrečným zkouškám mimo jiné také deset konverzačních témat. První téma bylo „Československo“ a první věta zněla „Československo je stát dvou rovnoprávných národů: Čechů a Slováků“. I když jsem samozřejmě věděl, jak Brazilci vyslovují „r“ na začátku slova, zarazilo mě, jak první z Brazilců přečetl slovo „rovnoprávných“. Vysvětlil jsem studentům, co takové slovo znamená, že sice celkem odpovídá pravdě, ale není vhodné ho používat zejména při závěrečných zkouškách, a zbytek hodiny jsem věnoval jeho správné výslovnosti. Samozřejmě marně, Brazilci prostě nejsou schopni vyslovit „r“ na začátku slova jako „r“. První větu prvního konverzačního textu jsme tehdy museli škrtnout.

situace, kdy se mluvená a psaná forma jazyka od sebe liší do té míry, jako kdyby šlo o dva různé jazyky (viz např. dnešní angličtinu nebo francouzštinu).

Pravopis v Portugalsku i v jeho koloniích se pochopitelně dlouho řídil pravidly, která stanovovalo příslušné oddělení Lisabonské akademie věd (*Academia das Ciências de Lisboa*). A trvalo to dlouho i po vzniku samostatných států. Počínaje rokem 1924 nicméně začala opakovaná jednání této instituce s příslušnou akademií brazilskou (*Academia Brasileira de Letras*), která se snažila prosazovat v pravidlech pravopisu změny, k nimž došlo v mluvené podobě brazilské portugalštiny. Snahy o sblížení se několikrát opakovaly i v dalších letech a zejména v poslední době se přitom zdůrazňovalo, že jednotný pravopis by usnadnil cestu portugalštiny jako světového jazyka do nejrůznějších mezinárodních institucí, ale ani poslední poměrně nadějně jednání z roku 1990 dosud nepřineslo úspěch. Obě akademie se sice dohodly na kompromisních změnách, které by portugalský a brazilský pravopis sjednotily, avšak podmínily to jejich ratifikací v akademiích všech dalších deseti zemích mluvících portugalsky. Až na jednu to ale dodnes, tedy po více než třiceti letech, žádná z nich neprovedla. A jak se zdá, samotné portugalské sdělovací prostředky přistupují dodnes k navrhovaným změnám zdrženlivě, takže úspěšný konec je i tentokrát v nedohlednu.⁶

V našem slovníku se občas zmiňuje starší pravopis některých hesel; vedle současné podoby se za ní v závorce uvádí i starší podoba, např.: **saí (sahy)**, m.; to se týká brazilské portugalštiny pouze v tom smyslu, že v dřívějších dobách, kdy se v starších brazilských textech ještě zachovávala tehdejší jednotná pravidla pravopisu, mohly se tam takové starší varianty objevit. V moderní portugalštině se už neobjevují ani v Brazílii, ani v Portugalsku a v dalších jeho bývalých koloniích, a proto tyto zastaralé tvary ve slovníku jako samostatná hesla neuvádíme.

S otázkami pravopisu souvisí také abecední řazení hesel v našem slovníku. Proti českému řazení, kde se „ch“ chová jako spřežka a umísťuje se v řadě „g, h, ch, i, j“, zaujímá samozřejmě v portugalštině pořadí „ca, ce, ch, ci, cl“. Potíže s automatickým abecedním řazením vznikají zejm. jako důsledek faktu, že portugalské i brazilské složené výrazy se někdy vyskytují odděleně (např. *águas de janeiro*), často spojené pomocí spojovníku (*águas-de-setembro*) a občas se vyskytují obě varianty (*cobra-de-cabelo* nebo starší *cobra de cabelo*). Ve všech takových případech výrazy řadíme, jako kdyby mezi nimi spojovníky ani mezery neexistovaly, tedy např.:

água-redonda, f. (1) (AM): jezero; (PDB, NET).

aguaricará, m. (← guar.) (1) (BR): ovocný strom; viz: *ibirapiroca*; (PDB, NET).

águas de janeiro, f., pl. (1) (BR): deště přicházející začátkem roku; viz též: *primeiras-águas*; (PDB).

águas-de-setembro, f., pl. (1) (SP): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB, NET).

águas-emendadas, f., pl. (1) (BR): viz: *água-emendada*; (PDB, NET).

águas-iguais, f., pl. (1) (PA): příliv a odliv čtvrtý den po novoluní a po úplňku; (PDB).

⁶ V zásadě jde o to, že by Brazilci změnili pravopis jen asi u poloviny procenta slov a Portugalci o málo více než jednoho procenta. Na druhé straně se ale jedná např. o takové výrazy, u nichž jde o rozdíl mezi otevřenou a zavřenou výslovností samohlásek. A pokud se obě země liší co do výslovnosti, není snadné a ani dost dobře možné se shodnout na příslušném diakritickém znaménku, označujícím zavřenost nebo otevřenost samohlásky. Takovým výrazem je např. heslo: **pedômetro**, m. (PO: *pedómetro*) (BR): krokoměr; (PC2).

águas-pegadas, f., pl. (1) (PA): příliv a odliv čtvrtý den po první a poslední čtvrti měsíce (připomíná písmeno D v prvním a písmeno C v druhém případě); (PDB, NET).

águas-puladeiras, f., pl. (1) (MG): velké peřeje; (PDB).

água-suja, f. (1) (BR): hádka, rvačka; zmatek, binec; viz: *rôlo*; (PDB, DLP).

aguatal, m. (1) (BR): neslaná voda (bez chuti); (PDB).

3.5 Gramatika

Ke změnám gramatického systému přirozených jazyků dochází velmi pomalu, patrné bývají až v průběhu několika staletí, Z toho důvodu jsou rozdíly mezi příbuznými jazyky a dialekty zpravidla celkem nepatrné, v každém případě mnohem menší než změny, ke kterým dochází ve slovní zásobě nebo ve zvukové podobě jazyků.

Vzhledem k tomu, že se brazilská portugalština vyvíjela pět století, není ale nic divného, že se také v jejím gramatickém systému několik takových odlišností najde. Tak např. jsou v Portugalsku běžné tvary, v nichž se zájmeno vkládá mezi kmen a koncovku slovesa (např.: *dar-lhe-ia ...*), zatímco Brazilci dávají přednost slovosledu (*eu lhe daria ...*; rozdíly existují i v použití předložek, tak např. místo předložky *a* používají Brazilci často *para* (např.: *vou para Bahia; eu disse para Maria* apod.).

Určitý rozdíl najdeme i v používání slovesných časů. Tak např. místo aktuálního přítomného času (*estou a escrever*) se v Brazílii používá odlišný tvar (*estou escrevendo*), bližší spíše španělštině, i když může jít také o paralelní samostatný vývoj. A místo syntetického tvaru budoucího času *falarei* dávají Brazilci přednost analytickému *vou falar*.

3.6 Slovní zásoba a frazeologie

Základní zákon jazykového vývoje říká, že změnám podléhají všechny roviny každého živého jazyka bez výjimky. V předcházejících odstavcích jsme viděli, že změny těchto rovin nejsou stejně rychlé. Poměrně pomalu se vyvíjí gramatika, kde lze mírné změny pozorovat až v průběhu několika staletí. Rychlejší změny se odehrávají ve zvukové podobě jazyků. A ke zdaleka nejrychlejšímu změnám dochází v rámci slovní zásoby, kde lze určité změny sledovat už v rámci dvou generací, tj. mezi příslušníky jedné generace a jejich prarodiči. Proto bývají tyto změny i mezi příbuznými jazyky zpravidla nejrozsáhlejší.

Podrobnější údaje k těmto obecným úvahám zde není třeba uvádět, protože právě charakteristickým rysům slovní zásoby a frazeologie brazilské portugalštiny je věnována hlavní část tohoto slovníku, která následuje po tomto úvodu na stranách 1–673.

4

Typ slovníku, struktura hesel a možnosti doplňování slovníku

4.1 Typ tohoto slovníku a jeho základní rysy

Při zpracovávání tohoto slovníku jsme využili zkušenosti získané během dvacetileté práce na třídílném Španělsko-českém slovníku amerikanismů⁷, kterému JTP (Jednota tlumočnicků a překladatelů) v Praze udělila titul „Slovník roku 2019“.

V obou případech se jedná o poněkud zvláštní typ slovníků, v nichž se hledají české ekvivalenty amerických výrazů a frází dvou evropských jazyků, tak jak se vyvinuly v průběhu tří století koloniálního období a dvou dalších století období postkoloniálního, v nichž už šlo o rozvoj v rámci samostatných nezávislých států.

Charakteristickým rysem obou těchto slovníků je fakt, že se jejich slovní zásoba odlišila od svých původních evropských jazyků nejen tak, že se vytvářely nové výrazy pro známou realitu, jak to zpravidla zachycuje většina dvojjazyčných slovníků. V našem případě šlo velmi často o situaci, kdy bylo nezbytné vytvářet v amerických variantách španělštiny a portugalské štiny nové výrazy pro zcela nové pojmy (zcela odlišná dosud neznámá flora a fauna, okolo dvou tisíc dosud nepoznaných lidských společenství se všemi jejich jazyky, zvyky, mýty, odlišným způsobem života atd.).

V tomto typu slovníků není možné přidělovat prostě ke každému výrazu či frázi příslušné české ekvivalenty, v mnoha případech už jenom z toho prostého důvodu, že žádné neexistují. Proto jsme byli často nuceni zařadit do příslušných hesel navíc informace encyklopedického charakteru. Tak např. u zvířat nebo stromů, pro které dosud neexistují české názvy, uvádíme minimálně jejich názvy latinské a pokud možno i čeleď, do které patří, případně také které jejich části a jak se využívají atd.; u indiánských kmenů, zda ještě a kde žijí, do které jazykové rodiny patří apod.; u afrobrasílských kultů nás zajímá, jaká je jejich podstata, jak probíhají jejich obřady, kdo se jich účastní a s jakou funkcí apod. Zajímají nás i základní typy krajiny nebo cykly, kterými prošlo např. brasílské hospodářství apod. Z toho důvodu je takový slovník určen nejen tlumočnickům, překladatelům, studentům a dalším vážným zájemcům o příslušný jazyk, ale může dobře sloužit i těm, kteří příliš portugalskou (nebo španělskou) neovládají, ale zajímají se o nejrůznější témata spojená s Brazílií (nebo s Hispánskou Amerikou).

⁷ Viz poznámku pod čarou č. 1.

4.2 Struktura hesel

Doporučujeme, aby se každý uživatel tohoto slovníku nejdříve seznámil se strukturou jednotlivých hesel. Základní struktura vyplývá např. z popisu následujícího hesla:

pororoca, f. (1) (BR): strom; viz: *jataipeva*; (PDB, NET). • (2) (← ind. „hřmící voda“) (BR): přílivová vlna postupující proti proudu řeky; ► v ústí Amazonky až 5 m vysoká, znatelná až 800 km proti proudu řeky; ■ Syn.: *macaréu*, *mupororoca*; (3) (← tup. *poro'roca*, ← *poro'rog*, „hlučné prasknutí“) (PA): popkorn; viz: *pipoca*; (PDB, NET, DLP).

Heslo píšeme tučně, následuje gramatická kategorie (f., ženský rod) a tři různé číslované významy; u prvního je uvedeno, že je známý v celé zemi (BR), že jde o strom a kde hledat bližší údaje (viz: *jataipeva*); nakonec v závorce prameny; tečka • před 2. významem znamená, že půjde o nové prameny (uvedené na konci hesla); značka ← uvádí původ hesla, případně kurzívou jeho podobu v příslušném jazyce a český význam v uvozovkách; za značkou ► následuje vysvětlení encyklopedického charakteru; za značkou ■ Syn.: nebo ■ Var.: se uvádějí synonyma nebo varianty (kurzívou); u 3. významu je navíc uveden federální stát, kde se užívá (PA), za českým významem (popkorn) ještě odkaz na podrobnější informace (viz: *pipoca*) a prameny (PDB, NET, DLP). U některých hesel uvádíme ještě příklady brazilských textů, které mají doplnit podrobnější informace týkající se příslušného významu, případně i větné struktury; tak např. u výrazu *pipoca* je uveden tento příklad: př.: *pipoca ou popoca (no Pará também chamada pororoca) é um prato feito a partir de uma variedade especial de milho, o milho-pipoca, que estoura quando aquecido.*

Několik tisíc hesel je věnováno brazilské floře a fauně. Jejich základní struktura vyplývá z následujícího příkladu, kde se uvádí původ výrazu, české názvy zvířete, latinský název a čeleď, do které patří, místa výskytu; navíc zde fakultativně uvádíme braz. příklad textu, který vhodně doplňuje informace o tomto zvířeti (viz též předcházející odstavec). Některá hesla fungují jako různé slovní druhy, v tomto případě jako přídavné nebo podstatné jméno; pokud to nastane, uvádíme složenou zkratku na začátku hesla a příslušnou zkratku u každého významu, kde dochází ke změně:

paca, adj/subst. (← tup. *paka*) (1) f. (BR): paka nížinná, starší název aguti paka nebo tlamák bahní; ► hlodavec *Cuniculus paca* z čeledi pakovitých (*Cuniculidae*); vyskytuje se od sv. Mexika po jvBR; př.: *a paca sai para se alimentar somente quando a noite está bem escura, ou seja, nas noites em que a Lua não está muito clara, por motivos de segurança;* (2) adj/subst. (BR): hloupý; pitomec, hlupák, mamlas; viz též: *tolo*; (PDB).

Celá řada hesel se v Brazílii dosud běžně používá, kdežto v Portugalsku se už považují za zastaralá, archaická, a jejich výskyt se omezuje pouze na venkov či provincie. Takové případy svědčí o různé rychlosti jazykových změn v obou variantách portugalštiny a označujeme je zkratkou (BR a prov. PO):

mimaça, f. (1) (BR a prov. PO): přehnané rozmazlování; velká shovívavost ve vztahu k dětem; (PDB).

Pokud je odvozených složených hesel málo, uvádíme je většinou v rámci základního hesla, pokud jich je mnoho, uvádíme je zvlášť jako samostatná hesla (viz např. složená hesla se základem *agua, gato, ingá, louro, mãe, olho, papa, pau, rabo* a mnoho dalších). Naproti tomu veškeré fráze uvádíme v abecedním pořádku v rámci základního hesla:

coberta, adj/f. (1) f. (PA): plavidlo se dvěma dřevěnými přístřešky (jedním vpředu a druhým u hlavního stěžně; (2) ~ **de desmonte** (MG): neúrodná půda (obsahující obvykle šterk); (3) **baralhar as ~s** (jižBR): hádat se, být zapletený do řady konfliktů; (4) adj. (BR, provincie PO): zabřezlá (o samicích zvířat); (PDB).

V brazilské gastronomii existuje řada typických jídel; mnohá z nich mají různý původ a také jejich podoba se může v různých spolkových státech lišit. V takových případech se snažíme popsat, z kterých hlavních ingrediencí se skládají, jak se připravují, kde a v jaké podobě se především konzumují a které další okolnosti se k nim pojí. Uvádíme zde jedno takové složitější heslo z oblasti gastronomie, ale je třeba zdůraznit, že obdobně řešíme složitější hesla týkající se i jiných témat, než je právě gastronomie:

paçoca, f. (← tup. *pa'soka*) (1) (BR): typické braz. jídlo indiánského a snad i afr. původu; ► původně sušené nebo pečené maso (*assado*) drcené či rozmělněné a smíchané s maniokovou moukou (servírované někdy s banánem); (2) (Nordeste): typické jídlo podávané při červnových oslavách (*festas juninas*); původně to v Evropě byly pohanské oslavy letní rovnodennosti, dnes církevní oslavy na počest tří svatých: Antonína, Petra a Jana, konané 12.–29. června; (3) (sevBR): zejm. je považována za typické jídlo ve státě Roraima (RR, sousedí s AM, PA, Venezuelou a Guyanou; většina území je deštný prales; státem až od r. 1988, s rozlohou 224 000 km² a počtem obyvatel jen okolo 400 000, tj. s lidnatostí 1,8 obyvatele na 1 km²); v hlavním městě Boa Vista tam byla např. v r. 2016 vyrobena dosud největší *paçoca* o hmotnosti 775 kg, k její výrobě bylo použito 500 kg masa; (4) (jvBR): ve městě Bonito de Minas (MG) se každoročně pořádá *Festa Nacional da Paçoca*, slavnost oslavující tradiční pokrm *paçoca* vyrobený z hovězího masa, a ve městě Pilar do Sul (SP) obdobný *Festival da Paçoca*; (5) (jižBR, zejm. PR): v celé řadě zdejších měst se *paçoca* také považuje za součást zdejší kuchyně a za významný pokrm afrického původu; v horách států PR a SC se navíc připravuje varianta tohoto pokrmu doplněná o semínka stromů araukárie; (PDB, NET).

4.3 Použité prameny

Základním pramenem, který jsme kompletně excerpovali při zpracování tohoto našeho slovníku, jsou zejména hesla uvedená v 9. vydání slovníku *Pequeno Dicionário Brasileiro da Língua Portuguesa* z roku 1951 (dále jen PDB, viz též: Bibliografie). Jeho výhoda spočívá v tom, že je to přes skromný název (*pequeno* = „malý“, ale má 1 310 stran a velmi drobné písmo) první seriózní a velmi rozsáhlý slovník brazilské portugalštiny, který např. uvádí vedle poměrně moderních brazilských tvarů v závorce i tvary psané starším pravopisem, u zvířat, rostlin a stromů uvádí i jejich latinské názvy, a tím umožňuje jejich snadnější

identifikaci apod. Přesto jsme byli nuceni doplňovat jeho údaje informacemi získanými z dalších pramenů. Tak např. u afrobrazilských kultů nevysvětluje dostatečně jejich podstatu, postavy božstev zvaných orišové (*Orixás*), průběh obřadů od obětování zvířat až do jejich ukončení, funkce jejich účastníků, ale ani přípravu příslušných pokrmů, podobu používaných hudebních nástrojů apod., a bylo proto třeba tyto údaje doplnit z dalších pramenů.

Hlavní nevýhodou uvedeného slovníku je ale jeho stáří. Vzhledem k tomu, že vyšlo jeho 9. vydání už v polovině 20. století, zachycuje dnes už poněkud zastaralou slovní zásobu a frazeologii. Tak např. se v něm přirozeně nevyskytuje dlouhá řada takových výrazů, které jsou spojeny s tématy jako je televize, počítače, internet, mobilní telefony, sociální sítě apod., ale ani řada obecných výrazů a frází, které se vyvinuly v posledních desetiletích z toho prostého důvodu, že se každý živý přirozený jazyk neustále vyvíjí, a to dokonce zdaleka nejrychleji, právě pokud jde o slovní zásobu a frazeologii. Z těchto úvah pro nás vyplynulo, že je jmenovaný slovník z r. 1951 sice velmi vhodný jako první základní pramen, ale že je zcela nezbytné doplnit takto získaný materiál excerpací dalších slovníků a textů, které zachycují slovní zásobu a frazeologii brazilské portugalštiny z období posledních sedmdesáti až osmdesáti let.

Seznam všech pramenů, které nám sloužily k doplňování novější slovní zásoby a frazeologie, uvádíme v bibliografii. Zde bychom chtěli uvést dva z nich, které v tom sehrály zásadní roli. Pro posuzování toho, které výrazy lze považovat s jistotou za brazilské, nám často pomáhal prestižní slovník evropské portugalštiny *Dicionário da Língua Portuguesa* (7. vydání, Porto 1996). Velmi cenné informace jsme dále čerpali z internetu, i když se tam mohou objevit i některé ne zcela spolehlivé, a je proto vhodné je konfrontovat pokud možno vždy s dalšími prameny.

Původně jsme měli v úmyslu excerpovat také brazilské výrazy z dvou existujících portugalsko-českých slovníků: 1. Hamplův, SPN, Praha 1975; 2. autorů Jindrová a Pasienska, LEDA, Praha 2005. Ukázalo se ale, že Hamplův slovník vyšel v době, kdy Československo udržovalo hospodářské i jiné kontakty spíše s Brazílií než s Portugalskem, a proto se v něm sice vyskytují také brazilské výrazy, ale země původu se ve slovníku vůbec nerozlišuje. Naproti tomu druhý z obou slovníků je věnován především evropské portugalštině, ale obsahuje také řadu výrazů brazilských, které jsme mohli s úspěchem využít ať už k porovnání s některými výrazy převzatými ze základního pramene PDB či z internetu nebo v několika případech i v podobě základních hesel.

4.4 Možnosti internetové verze slovníku a jejího doplňování

V průběhu zpracovávání tohoto slovníku se začalo uvažovat o jeho případné internetové verzi, která by buď současně nebo s krátkým opožděním následovala po vydání jeho základní verze „papírové“. Diskuse probíhala mezi autorem slovníku, vedením Vydavatelství UP a dr. Petrou Svobodovou, která se s autorem od začátku domlouvala na tom, že by případně převzala práci na slovníku, pokud by ji autor nestačil vzhledem k pokročilému věku dokončit. Objevil se i názor, že by se případně „papírová“ verze mohla zcela vynechat a přešlo by se hned k verzi internetové, a to buď k nezměněnému textu připravenému ke knižnímu vydání, nebo k textu upravenému pomocí existujících programů tak, aby odpovídal moderním požadavkům a byl zcela interaktivní.

Autor nakonec zvolil původní záměr, totiž vydat především knižní verzi slovníku, a na její publikaci získal prostředky z Fondu pro podporu vědecké činnosti nabízené Děkanátem FF UP se spoluúčastí katedry romanistiky FF UP. Autor chápe, že v poslední době přestává být moderní vydávání knižní podoby slovníků a dalších textů (a přiznává, že mu je to líto), ale na druhé straně je vhodné si uvědomit, že aby mohlo vyjít moderní internetové vydání slovníku nebo jiné obdobné publikace, je nezbytné, aby někdo pomocí „tradičních“ metod zpracoval obrovské množství výchozího materiálu, v našem případě slovní zásoby a frazeologie brazilské portugalštiny, včetně zpracování tisíců hesel, přiřazení českých ekvivalentů a dalších jazykových a encyklopedických informací atd.

V předcházejícím odstavci jsme označili metody zpracovávání slovníků jako „tradiční“ v uvozovkách z toho důvodu, že skutečně tradiční metoda používaná ještě v polovině 20. století spočívala v ručním vyplňování kartotečních lístků. V době počítačů se pronikavě zlepšila efektivita takového zpracovávání, takže v současné době je jediný autor schopen zpracovat v poměrně krátkém časovém úseku tří až čtyř let rozsáhlý text, který by v minulosti zpracovával mnohem delší dobu celý kolektiv spoluautorů.

Pokud se v budoucnu podaří vydat internetovou verzi tohoto slovníku, zejména jeho interaktivní verzi, nabídne to jeho uživatelům nesporně celou řadu výhod. Především bude možné postupně do něho doplňovat hesla některých novějších témat a okruhů, které dosud nejsou ani v Brazílii podrobně zpracovány, dále detailnější údaje o výskytu některých výrazů a frází, které jsou charakteristické pro příslušné federativní státy nebo oblasti, avšak dosud neexistuje příslušný dialektologický atlas. A v neposlední řadě bude možné reagovat na jazykový vývoj, zejména na fakt, že právě slovní zásoba a frazeologie podléhá v každém živém jazyce nejrychlejšími změnám. To je nepochybně výhodou, kterou má internetová verze slovníku proti jeho knižnímu vydání, protože na rozdíl od knižní podoby slovníku je možné do jeho internetové verze postupně vkládat poměrně snadno nové informace.

Autor se vzhledem k pokročilému věku nehodlá na další práci uvedeného typu podílet, avšak spoléhá na to, že dr. Petra Svobodová a případně i další lingvisté oboru portugalské filologie budou moci takovou internetovou verzi slovníku rozšiřovat, ať už vedením seminářích, bakalářských nebo magisterských prací nebo jakýmkoli jiným způsobem.

5

Seznam zkratek a bibliografie

5.1 Mapa Brazílie a zkratky spolkových států

Vedle výrazů známých více nebo méně v celé Brazílii (BR) existuje také celá řada výrazů a frází používaných pouze v některých federativních státech. V souladu s praxí běžnou v Brazílii je označujeme těmito zkratkami:

AC – Acre

AM – Amazonas

AL – Alagoas

AP – Amapá

BA – Bahia

CE – Ceará

DF – Distrito Federal

ES – Espírito Santo

GO – Goiás

MA – Maranhão

MG – Minas Gerais

MS – Mato Grosso do Sul

MT – Mato Grosso

PA – Pará

PB – Paraíba

PE – Pernambuco

PR – Paraná

PI – Piauí

RJ – Rio de Janeiro

RN – Rio Grande do Norte

RO – Rondônia

RR – Roraima

RS – Rio Grande do Sul

SC – Santa Catarina

SE – Sergipe

SP – São Paulo

TO – Tocantins

5.2 Zkratky indiánských, afrických a evropských jazyků

V průběhu svého vývoje přebírala brazilská portugalština mnoho výrazů z několika indiánských a afrických jazyků. U indiánských jazyků šlo např. o stovky až tisíce názvů z oblasti fauny a flory, u afrických o výrazy dovezené černými otroky, zvláště z oblasti zvyků, rodinných a společenských vztahů, afrobrazilských náboženství, hudby a hudebních nástrojů, gastronomie apod. V ověřených případech takový původ hesel označujeme, např. takto:

ximango (chimango), m. (← guar. *xim'xima*) (**1**) (BR): pták, dravec velký okolo 40 cm;
ibirapitanga, f. (← tup/guar. *ybirá*, „strom“ + *pitanga*, „červený“), strom; viz: *pau-brasil*;
cipó, subst, i adj (← tup. *ysypó*), druh liány;
paraguatã, m. (← karib. *parauatani*), keř *Macrocnemum tinctorium* z čeledi mořenovitých;
fubá, f. (← kim. *fuba*, „mouka“), hladká (častěji) nebo hrubá kukuřičná nebo rýžová mouka;
acaçá, m. (← jor. *àkàsà*), rituální pokrm v kandomblé, součást bahijské gastronomie.

Zkratky označujeme pouze u následujících jazyků (u ostatních, které se využívaly méně, se jejich název nezkracuje):

guar.	guaraní	guarani
tup/guar.	tupí/guaraní	tupi/guarani
tup.	tupí	tupi
karib.	karibština	caribe
kim.	kimbundu (afr.)	quimbundo
jor.	jorubština (afr.)	ioruba

Pokud jde o evropské jazyky přistěhovalců zkracujeme pouze názvy převzaté z angličtiny (angl.), francouzštiny (fr.), italštiny (it.), němčiny (něm.) a španělštiny (šp.). Příklady:

cornimboque, m. (← angl. *horn box*), tabatěrka na šňupací tabák (vyrobená ze zvířecího rohu);
ducha, f. (← fr. *douche*), sprcha;
vôngoli (vôngole), m. (← it.), mořský měkkýš; viz: *marisco-pedra*;
Bauernfest, f., folk. (← něm.), slavnosti piva (organizované ve městě Petrópolis);
capincho, m. (← šp.) (**1**) (RS): samec největšího hlodavce *capivara*.

5.3 Ostatní zkratky

←	z jazyka, odvozeno od
▪ Ant.:	antonyma
▪ Augm.:	augmentativa
▪ Dim.:	zdrobněliny, diminutiva
▪ Syn.:	synonyma
▪ Var.:	varianty

As demais abreviações

	procedente da língua, derivado de
	antónimos
	augmentativos
	diminutivos
	sinónimos
	variantes

►	encyklopedické vysvětlení	explicação enciclopédica
•	začátek nového pramene	começo da nova fonte
/	a také, nebo	e também, ou
^{1,2} atd.	různé významy výrazu nebo fráze	varios significados de uma expressão
(PO)	výraz užívaný v Portugalsku	expressão empregada em Portugal
(PO, BR)	výraz užívaný v obou zemích	expressão empregada nos dois países
(BR > PO)	mnohem častější v Brazílii	muito mais freqüente no Brasil
(BR → PO)	brazilský výraz užívaný v Portugalsku	brasileirismo usado em Portugal
adj.	adjektivum	adjetivo
adj/subst.	adjektivum i substantivum	adjetivo e sustantivo
adv.	adverbium	adverbio
afr.	africký, afrického původu	africano, de origem africano
akron.	akronym	acrónimo
amer.	americký	americano
angl.	anglický	inglês
BR	Brazílie	o Brasil
braz.	brazilský	brasileiro
cik.	cikánština	gitano
citosl.	citoslovce	interjeição
čísl.	číslówka	numeral
despekt., hanl.	despektivní, hanlivý	pejorativo
eufem.	eufemismus	eufemismo
f.	femininum, rod ženský	gênero feminino
fr.	francouzština	francês
hanl., despekt.	hanlivý	pejorativo
hovor., lid.	hovorově, lidově	de língua falada, espontâneo, popular
ind.	indiánský	indígena
intr.	intransitivní sloveso	verbo intransitivo
iron.	ironicky	irónico
it.	italština	italiano
jaz.	jazyk(y)	língua(s)
již	jižní	meridional, do Sul
JižAm	Jižní Amerika	América do Sul
jv	jihovýchodní	sudeste
jz	jihozápadní	sudoeste
lat.	latina, latinsky	latino
lid.	lidový	popular
m.	maskulinum, rod mužský	gênero masculino
m/f.	mužský i ženský rod	gênero masculino y feminino
málo užív.	málo užívané	pouco usado
mark.	markátor	marcador do discurso
morfol.	morfologie, morfologický	morfologia, morfológico
myt.	mytologie	mitologia
např.	například	por exemplo
neg.	negativní, záporný	negativo

někt.	některý	algum
neprav.	nepravideľný	irregular
onomat.	zvukomalebný	onomatopeico
pl.	množné číslo	plural
pobř.	pobřeží	costa
PO	Portugalsko	Portugal
PO:	v evropské portugalštině	em português europeu
port.	portugalský, portugalština	potuguês
př.	příklad	exemplo
předl.	předložka	preposição
přenes.	přeneseně	metafórico
přísl.	příslušný	respectivo
sev	severní	setentrional, do Norte
slang	slang, žargon, hantýrka	gíria
spoj.	spojka	conjunção
stol.	století	século
stř	střední	central
StřAm	Střední Amerika	América Central
suf.	přípona	sufixo
sv	severovýchodní	nordeste
sz	severozápadní	noroeste
šp.	španělský, španělština	espanhol, língua espanhola
tr.	tranzitivní sloveso	verbo transitivo
tr/zvrat.	tranzitivní i zvrtné sloveso	verbo transitivo y reflexivo
venk.	venkovský	rural
vulg.	vulgární	vulgar
vých	východní	oriental
vyj.	vyjadřuje	exprime
záp	západní	ocidental
zdrob.	zdrobnělina	diminutivo
zejm.	zejména	notavelmente
zvrat.	zvrtné sloveso	verbo reflexivo

5.4 Bibliografie

Pro tento slovník jsme provedli především kompletní excerpce slovníku označeného zkratkou PDB a systematicky ji dopňovali porovnáváním s ostatními prameny, zejm. s informacemi dosažitelnými na internetu.

ALMEIDA COSTA, J. – SAMPAIO E MELO, A. et al.: *Dicionário da Língua Portuguesa*, 7.^a edição. Porto editora, Porto 1996, 1968 stran. (DLP).

AMADO, Jorge: *Dona Flor e seus dois maridos*. São Paulo 1966, 489 s. (DF2).

- DE LIMA, Hildebrando – BARROSO, Gustavo et al.: *Pequeno Dicionário Brasileiro da Língua Portuguesa*, 9.^a edição. Rio de Janeiro, São Paulo, Salvador 1951, 1310 s. (PDB).
- HAMPL, Zdeněk: *Portugalsko-český slovník*. SPN, Praha 1975, 882 s. (PČ1).
- INTERNET: doplňující informace získané z internetu (NET).
- JINDROVÁ, Jar. – PASIENKA, Ant.: *Portugalsko-český slovník*. LEDA, Praha 2005, 890 s. (PČ2).
- MARTÍNEZ ALMOYNA, Júlio: *Dicionário de Espanhol-Português*, 2.^a edição. Porto editora, Porto 1996, 1506 s. (DEP).
- ROMERO, Sílvio: *Estudos sobre a poesia popular do Brasil*. Rio de Janeiro 1888. (PPB).

Uvádíme zde ještě stejné použité prameny seřazené abecedně podle zkratek, kterými je ve slovníku označujeme vždy na konci příslušného hesla.

- DEP MARTÍNEZ ALMOYNA, Júlio: *Dicionário de Espanhol-Português*, 2.^a edição, Porto editora, Porto 1996, 1506 s.
- DF2 AMADO, Jorge: *Dona Flor e seus dois maridos*, São Paulo 1966, 489 s.
- DLP ALMEIDA COSTA, J. – SAMPAIO E MELO, A. et al.: *Dicionário da Língua Portuguesa*, 7.^a edição, Porto editora, Porto 1996, 1968 s.
- NET Doplňující informace získané z internetu.
- PČ1 HAMPL, Zdeněk: *Portugalsko-český slovník*. SPN, Praha 1975, 882 s.
- PČ2 JINDROVÁ, Jar. – PASIENKA, Ant.: *Portugalsko-český slovník*. LEDA, Praha 2005, 890 s.
- PDB DE LIMA, Hildebrando – BARROSO, Gustavo et al.: *Pequeno Dicionário Brasileiro da Língua Portuguesa*, 9.^a edição, Rio de Janeiro, São Paulo, Salvador 1951, 1310 s.
- PPB ROMERO, Sílvio: *Estudos sobre a poesia popular do Brasil*. Rio de Janeiro 1888.

Slovník

A

- aabora**, f. (1) (BR): palma olejná; viz: *dendê*; (PDB, NET).
- ãatá**, f. (1) (BR): lehká loďka amazonských indiánů; (PDB).
- auçá**, m. (1) (BR): krab; viz: *auçá*; (PDB, NET).
- aavora**, f. (1) (BR): palma olejná; viz: *dendê*; (PDB, NET).
- aba**, f. (1) (BR): nábřeží přístavu; břeh řeky; (2) ~s, pl. (BR): okolí; (PDB).
- Abaangui**, m., myt. (1) (BR): v mytologii Guaraniů bůh měsíce; ► podle legendy měl obrovský nos; jednoho dne si ho utrhl a odhodil ho vysoko do nebe; tak vznikl Měsíc; (PDB, NET).
- ababá**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník vyhynulého stejnojmenného kmene z velké rodiny tupi-guaraní; ► kmen žil u pramenů řeky Corumbiara (MT); (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- ababadar**, tr. (1) (BR): ohýbat, přehnout; obroubit; ozdobit volány; (PDB).
- ababaia**, f. (← šp., ← karib. *papaya*), f. (1) (BR): papája; viz: *papaia*; (PDB, NET).
- ababelado**, adj. (1) (BR): zmatený, neuspořádaný; (PDB).
- ababelar(-se)**, tr/zvrat. (1) (BR): zmást; poplést (se), pomíchat bez ladu a skladu; smíchat všechno dohromady; (PDB).
- ababone (ababoni, ababuí)**, m. (1) ximenie (keř, stromek); viz: *ameixeira-do-pará*; (PDB, NET).
- Abaçai**, m., myt. (← tup) (1) (BR): lesní (zlý) duch; ► v mytologii Tupiů lesní duch, kt. pronásledoval indiány a zbavoval je smyslů; panny připravoval o duši; dokázal se přetělovat do jakéhokoli zvířete, člověka nebo předmětu; př.: *um espírito que a ótica dos europeus e da evangelização tentou transformar em „gênio maléfico“*; ■ Syn.: *Angra*; (PDB, NET).
- abacaíba**, f. (1) (BR): strom; viz: *xuru*; (PDB).
- abacataia (abacatuia, abacatuia)**, f. (1) (BR): mořská ryba; viz: *aracanguira*; (PDB, NET).
- abacate**, m. (1) (BR): avokado, plod stromu *abacateiro*; viz: *abacateiro, louro-abacate*; (PDB).
- abacateiro**, m. (1) (BR): hruškovce přelahný (*Persea gratissima, Persea americana*); tropický strom; ► jeho plody jsou vyhledávané avokada hruškovitého tvaru s kulatou peckou; výskyt: od Mexika po BR; viz též: *louro-abacate*; (PDB).
- abacateiro-do-mato**, m. (1) (BR): strom; viz: *pau-de-andrade*; (PDB, NET).
- abacaterana**, f. (1) (BR): rod většinou tropických stromů a keřů *Nectandra* sp. z čeledi vavřínovitých (*Lauraceae*); (2) (BR): jeden z těchto stromů; ► běžný v Amazonii; využívá se jeho dřevo; (PDB).
- abacatuia**, f. (1) (BR): ryba *Argyrosus vomer* z čeledi kranasovitých (*Carangidae*); ► samci jsou až 48 cm dlouzí; výskyt: pobřeží od Kanady po Uruguay; (PDB, NET).
- abacaxi¹**, m. (1) (PO, BR): braz. druh ananasu (*Ananas sativus*); (2) (RJ): komplikovaná práce, složitá záležitost, nepříjemnost; (3) (PE, AL): špatný tanečník; (4) arch., hanl. (BR): Portugalec; viz: *galego*; (PDB).
- abacaxi²**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník vyhynulého stejnojmenného kmene; ► kmen žil na březích stejnojmenné řeky; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- abacutaia**, f. (1) (BR): mořská ryba; viz: *aracanguira*; (PDB, NET).
- abadavina**, m. (1) (BR): pták; viz: *pintassilgo-verde*; (PDB).
- abadêsa (abbadessa)**, f. (1) (PE): majitelka nebo správkyně nevěstince; (PDB).
- abaeté**, m. (1) (BR): dobrý, opravdový člověk; (PDB).
- abaeté**, m. (1) (MG): ošklivý, odpudivý člověk; (PDB).
- abafado**, adj., lid. (1) (BR): podrážděný, nespokojený, rozladěný, skleslý; mimořádně zaneprázdněný. zavalený prací; (PDB).
- abafador**, m., slang (1) (BR): darebák, grázl, lump; zlodějček, šejdíl; (PDB).
- abafamento**, m., slang (1) (BR): odcizení, krádež; nespravedlivé zmocnění se cizího majetku (věcí nebo peněz); (PDB).
- abafanético**, adj., lid. (1) (PE): unavený, vyčerpaný, udýchaný, sotva popadající dech; (PDB).

- abafar**, tr. (1) (BR): ovládat všechny, být pánem situace; (2) (BR): porazit všechny, zvítězit na celé čáře; př.: *abafar a banca*; (PDB, NET).
- abagualado**, adj. (1) (jižBR): plachý, lekávný, bojácný; ► přenes.: hrubý, nevzdělaný, vesnický; viz též: *caipira*; (PDB).
- abagualar-se**, zvrat. (1) (jižBR): zdivočet, zhrubnout; (PDB).
- abaiando (abahianado)**, adj. (1) (BR): ten kdo vpadá nebo se chová jako obyvatel Bahie; (PDB).
- abaixador**, m. (1) (BA): rybář, kt. se potápí, aby uvolnil síť zachycenou na dně o nějakou překážku; (PDB).
- abaixados**, m., pl. (1) (BR): viz: *agachados*; (PDB).
- abajeru**, m. (1) (BR): keř nebo stromek *Couepia canomensis* z čeledi růžovitých (*Rosaceae*); ► až 10 m vysoký; (2) (BR): jeho plod; (PDB, NET).
- abalar**, tr. (1) (BA): lovit ryby do sítě *abalo*; (PDB).
- abalo**, m. (1) (BA): druh rybářské sítě; (PDB).
- abalonado**, adj. (1) (BR): podobný balónu, nafouknutý, nadmutý, nabobtnalý, nateklý; (PDB).
- abaloso**, adj. (1) (jižBR): o koni, kt. chodí neklidně, natřásá se, je těžkopádný, nepřijemný; (PDB).
- Abaluaiê**, m. (← jor.) (1) (BR): jeden z orišů (*orixás*); viz: *Omulu*; (PDB, NET).
- abancar(-se)**, intr/zvrat. (1) intr. (SP): utéct, zmizet; (2) zvrat. (RS): začít něco; př.: *abancou-se a correr* („rozběhl se, dal se do běhu“); (PDB).
- abandidar-se**, zvrat. (1) (BR): stát se zbojníkem, banditou; (PDB).
- abanheém**, m. (1) (BR): dorozumivací jazyk (*língua geral*) velké rodiny tupí/guaraní; ■ Var.: *abanheenga*, *avanheenga*; (PDB).
- abanheenga**, m. (1) (jižBR): jazyk; viz: *abanheém*; (PDB).
- abano**, m. (1) (BR): strom; viz: *mangue-da-praia*; (PDB, NET).
- abará**, m. (1) (BR): pokrm z vařených fazolí s paprikou a palmovým olejem; (PDB).
- abarbarado**, adj. (1) (BR): hrozný, strašný; vychloubačný; zbrklý, lehkomyšlný; hrubý, nevzdělaný, hloupý, neotesaný; (PDB).
- abarbarar-se**, zvrat. (1) (jižBR): zhrubnout; začít se chovat jako barbar; (PDB).
- abaré**, m. (← *padre*) (1) (BR): indiáni tak nazývali misionáře; (PDB, JČ).
- abarém**, m. (1) (BR): viz: *aberém*; (PDB).
- abaremotemo**, m. (← ind) (1) (BR): strom *Pithecolobium avaremotemo* z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); ► kvalitní dřevo se používá ve stavebnictví, kůra má léčivé účinky; ■ Syn.: *avaremotemo*, *bordão-de-velho*, *brinco(s)-de sauím*; (PDB, NET).
- abarracamento**, m. (1) (BR): ubytování v barácích; skupina baráků, tábor; (PDB).
- abarracar(-se)**, intr/zvrat. (1) (BR): být málo přesvědčivý, být zahnán do kouta (v rozhovoru se ženou); (PDB).
- abatatar**, tr. (1) (RS): ponížít, pokořit, zdeptat; demoralizovat; zarmoutit, rozesmoutnět; (PDB).
- abatedouro (abatedoiro)**, m. (1) (BR): jatky; (PDB).
- abatinga**, m/f. (← tup. *awa-tínga*) (1) (AM): šedivý (starý) člověk; (PDB).
- abatirá**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník vyhynulého stejnojmenného kmene; ► kmen žil na území dnešního státu BA; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- abatis (abatiz)**, m. (1) (BR): pokrm z drůbežích drobů; (PDB). • (2) (BR): jídlo připravené z krve a drůbků; (3) (BR): zásek; (PČ2).
- abatixi**, m. (1) (BR): jistá amazonská vodní rostlina; (PDB).
- abatumado**, adj. (1) (BR): posmutnělý, znepokojený, ustaraný, dělající si starosti; (2) (jižBR): ztvrdlý (o chlebu s nedokonalým kvašením, kt. ztěžkl a ztvrdl); (PDB, NET).
- abatumar**, intr. (1) (BR): ztvrdnout (o chlebu); viz též: *abatumado*; (PDB).
- abaúna**, m/f. (1) (BR): čistokrevný indián; (PDB).
- abdômen**, m. (PO: *abdômen*), m. (1) břicho; (2) **do** ~ (BR): břišní; (PČ2).
- abecar**, tr., lid. (1) (BR): chytit za límec (začátek útoku); ■ Syn.: *aberturar*, *abotecar*, *abotoar*, *patolar*; (PDB).
- abecedária**, f. (1) (BR): léčivá rostlina *Wulffia stenoglossa*, nověji *Acmella oleracea*, z čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*) nebo také složnokvětých (*Compositae*); ► typická bylina sevBR; př.: *na região norte do país, a abecedária é utilizada como condimento culinário amazônico, principalmente para preparar o famoso „molho-de-tucupi“*; ■ Syn.: *agrião-do-Pará*, *jambu*, *jambuaço*, *jambú-açú*, *jamburana*, *mastruco do Pará*, *nhambú*, *pimenteira do Pará*; (PDB, NET).
- abeirante**, adj. (1) (jižBR): blížící se, blízký, nedaletý; př.: *Paulo está abeirante aos trinta anos* („Pavlovi bude brzy třicet“); (PDB).
- abelha-brava**, f. (1) (BR): včela; viz: *mapaitero*; (PDB, NET).
- abelha-cachorro**, f. (1) (BR): včela, kt. si staví hnízdo v dutinách nahnilých stromů; ► u země; téměř vždy zasahuje až ke kořenům; ■ Syn.: *mel-de--cachorro*; (PDB, NET).
- abelha-caga-fogo (abelha-de-fogo)**, f. (1) (BR): včela; viz: *tataíra*; (PDB, NET).

- abelha-canudo-preta**, f. (1) (BR): včela; viz: *benjoim*; (PDB, NET).
- abelha-da-terra**, f. (1) (BR): společný název všech včel, kt. hnízdí v zemi; (PDB).
- abelha de botas**, f. (1) (BR): malá včelka; viz: *três-portas*; (PDB, NET).
- abelha-de-cachorro**, f. (1) (BR): malá medonosná včelka *Melipona ruficus*; ► škodí květům, listům i plodům; ■ Syn.: *irapuá*; (2) (BR): název dalších včel: *M. argentata*, *M. fulviventris*; (PDB).
- abelha-de-cupim**, f. (1) (BR): název včel, kt. hnízdí v opuštěných termištích; (PDB).
- abelha-de-fogo**, f. (1) (BR): včela; viz: *tataíra*; viz též: *abelha-caga-fogo*; (PDB).
- abelha-de-mel**, f. (1) (BR): viz: *abelha-do-reino*; (PDB).
- abelha-de-purga**, f. (1) (BR): jistá včela ze sevMG; (PDB).
- abelha-do-chão**, f. (1) (BR): včela; viz: *mulatinha, urucu mineiro*; (PDB, NET).
- abelha-do-pau**, f. (1) (BR): název včel, kt. sídlí v dutinách stromů; (PDB).
- abelha-do-reino**, f. (1) (BR): včela *Apis mellifica*; ► název odkazuje na fakt, že byla dovezena z království (PO); ■ Syn.: *abelha-de-mel*; (PDB).
- abelha-limão**, f. (1) (BR): včela; viz: *iraxim*; (PDB).
- abelha-mestra**, f. (1) (BR): včelí královna; (PDB).
- abelha-mirim**, f. (1) (BR): malá včelka; viz: *três-portas*; (PDB, NET).
- abelha-morena**, f. (1) (BR): včela; viz: *irucu-do-chão*; (PDB, NET).
- abelha-mosquito**, f. (1) (BR): velmi malá včelka *Melipona mosquito*; ► hnízdí ve stromech nebo skalních otvorech; ■ Syn.: *jataí-mosquito, jataí-preta, jati*; (PDB, NET).
- abelha-mulata**, f. (1) (BR): včela; viz: *urucu mineiro*; (PDB, NET).
- abelhão**, m. (1) (BR): včela; viz: *mangangá*; (PDB).
- abelha-ouro**, f. (1) (BR): malá včelka; viz: *três-portas*; (PDB, NET).
- abelmosco**, m. (1) (BR): rostlina; viz: *quiabo-cheiroso*; (PDB).
- aberém**, m. (1) (BR): typický afrobraz. pokrm bahijské kuchyně; ► kousky mleté nebo drcené kukuřice nebo rýže máčené ve vodě, osolené, zabalené do suchých banánových listů a uvařené; př.: *no candomblé, é utilizada como comida-de-santo, sendo oferecida a Omolu e Oxumaré*; ■ Var.: *abarém*; viz též: *acaçá*; (PDB).
- aberta**, f. (1) (Amazónie): místo kde pole sousedící s pralesem je ohraničené řekou; (2) (BA): místo v pralesě přeměněné na pastvinu nebo pole; (3) (jižBR): přerušované části pralesa na úpatí hor, s omezeným množstvím stromů; (4) (jižBR): mýtina; (PDB, NET). • (5) (BR): průsek (v lese); (PČ2).
- abertão**, m. (1) (BA, jižBR): rozsáhlá mýtina (*aberta*); (PDB).
- aberturar**, tr., lid (1) (Nordeste): chytit (za límeč); viz: *abecar*; (PDB).
- abestalhado**, adj/subst. (1) (BR): hloupý; pitomec, hlupák, mamlas; viz: *tolo*; (PDB).
- abiã**, m. (1) (BR): zájemce o afrobraz. kult před iniciací; ► účastní se zatím pouze veřejných akcí, seznamuje se s kultem a konzultuje o něm s přiděleným starším členem, ale může také odejít a hledat jinou příležitost; př.: *ao abiã, é permitido ajudar em quase todos serviços da casa, sempre orientado por um mais velho que diga o que ele pode ou não fazer*; (PDB, NET).
- abica-douro (abica-doiro)**, m. (1) (BR): místo u břehu, kde loď může přirazit nebo zakotvit; (PDB). • (2) (BR): přístav, kotviště; (PČ2).
- abicar**, intr. (1) (BR): o březí krávě: mít naběhlá vemena; ► znamená blížícího se porodu; (PDB).
- abichar**, intr/zvrat. (1) (BR): být napaden červy (o zvířeti, jeho ranách) (2) (BR): shnit (o ovoci napadeném larvami hmyzu); (PDB).
- abichornado**, adj. (1) (jižBR): znužený, otrávený, utrápený; skleslý, malomyslný; zbabělý, ustrašený; zničený, zdrcený; (PDB).
- abichornar(-se)**, tr/intr/zvrat. (1) tr. (jižBR): zničit, znužit, otrávit někoho; (2) intr/zvrat. (BR): ztratit odvalu, zmalomyslnět; nudit se, být otrávený, skleslý; viz též: *abichornado*; (PDB).
- abieiro**, m. (1) (BR): strom; viz: *guapebeira*; (PDB, NET).
- abiegato**, m. (1) (BR): krádež dobytka; (PČ2).
- abio**, m. (1) (BR): zlatolist (strom); viz: *caimito*; viz též: *guapebeira*; (PDB, NET).
- abio-do-pará**, m. (1) (BR): zlatolist (strom); viz: *caimito*; (PDB, NET).
- abiogênese**, f. (PO: *abiogênese*) (1) (BR): prvoplození, samoplození, samooplozování; (PČ2).
- abiorama**, f. (1) (BR): strom; viz: *guapebeira*; (PDB, NET).
- abiorana**, f. (1) (BR): strom; viz: *abiurana*; (PDB).
- abiquara**, m. (1) (BR): ryba; viz: *biquara, corcoroca*; (PDB).
- abiscoitar (abiscoutar)**, tr. (1) (BR): dostat, získat, vydělat; opatřit si, obstarat si, sehnat; lid.: šlohnout (ukrást); (PDB).
- abiu**, m. (1) (BR): plod stromu *guapebeira*; (PDB).
- abiurana (abiurana-acariquara)**, f. (1) (BR): strom; viz: *guapebeira, guacá*; (PDB, NET).

- abjeção**, f. (PO: *abjecção*) (1) (BR): odpor, hnus; opovržení; podlost; (PČ2).
- abjeto**, adj. (PO: *abjecto*) (1) (BR): odporný, hnusný; podlý, ohavný; (PČ2).
- abobado (abobalhado, abobarrado)**, adj/subst. (1) (BR): pitomý, hloupý; pitomec, hlupák, mamlas; viz též: *toló*; (PDB).
- abóbora-d'água**, f. (1) (BR): beninkasa voskonosná (*Benincasa hispida*), tropická rostlina z čeledi tykvovitých; ► plazivá nebo popínavá; pěstuje se kvůli válcovitým plodům, konzumují se ve všech stádiích zralosti; ze suchých plodů se vyrábějí nádoby na vodu nebo potraviny, a také hudební nástroje; př.: *quando seca, é largamente utilizada por comunidades tradicionais brasileiras*; ■ Syn.: *abobrinha*; (2) (BR): lagenárie obecná (rostlina); viz: *porongo*¹; (PDB, NET).
- abóbora-d'anta**, f. (1) (BR): popínavá amazonská dřevina (*Cayaponia tayuya*, *Arkezostis podanthe*) z čeledi tykvovitých (*Cucurbitaceae*); ► výskyt: BR, Peru, Bolívie; zejm. kořen má všestranné léčivé účinky př.: *na Amazônia, os índios usaram a raiz para picada de cobra, reumatismo...*; ■ Syn.: *abobrinha-do-mato, ana-pimenta, ana-pinta, azougue-dos-pobres, cabeça-de-negro, caiapó, capitão-do-mato, fruta-de-gentio, purga-de-caboclo, purga-de-gentio, purga-de-pai-joão, raiz-de-bugre, taiuíá-de-fruta-envenenada, tajuá, tayuia, tayuyá, tayuyia, tomba*; často bývá omylem zařazen i název *melão-de-são-caetano*; (PDB, NET).
- abóbora-do-mato**, f. (1) (BR): popínavá braz. rostlina z čeledi tykvovitých (*Cucurbitaceae*); viz: *guardião*; (PDB, NET).
- aboboreira**, f. (1) (jižBR): dýně; viz: *jerimunzeiro*; (PDB, NET).
- abobreira**, f. (1) (MT, MS): strom; viz: *bordão-de-velho*; (PDB, NET).
- abobrinha**, f. (1) (BR): viz: *abóbora-d'água*; (PDB).
- abobrinha-de-são-caetano**, f. (1) (BR): léčivá rostlina a její plod; viz: *melão-de-são-caetano*; (PDB, NET).
- abobrinha-do-mato**¹, f. (1) (BR): popínavá rostlina *Wilbrandtia verticillata* z čeledi tykvovitých (*Cucurbitaceae*); ► až 15 m dlouhá; výskyt: BR, Bolívie, Peru aj.; zejm. odvar z listů má všestranné léčebné účinky; př.: *a abobrinha do mato é usada desde os tempos remotos pelos índios da América até hoje para diversas doenças*; ■ Syn.: *ana-pinta, azougue-do-brasil, azougue-dos-pobres, cabacinha, cabacinha-verrugosa, cipió-azougue, mercúrio-dos-pobres, taiuíá, tayuya*; (PDB, NET).
- abobrinha-do-mato**², f. (1) (BR): rostlina; viz: *abóbora-d'anta, fruta-de-gentio*; (2) (BR): svlačcovitá rostlina; viz: *buchinha*; (PDB, NET).
- abobrinha-do-norte**, f. (1) (BR): svlačcovitá rostlina; viz: *buchinha*; (PDB, NET).
- abocanhar**, tr. (1) (BR): chytit do úst; (2) přenes.: zmocnit se něčeho (šikovně nebo podvodem); (PDB). • (3) (BR): shrábnout; (4) (BR): vyfouknout (kouř); (PČ2).
- abodegação**, f., lid. (1) (sevBR): pronásledování, znechucení, trápení, obtěžování, útisk, bití; viz též: *abodegar*; (PDB).
- abodegado**, adj., lid. (1) (sevBR): otrávený, znechucený, rozžlobený, špatně naložený; (PDB).
- abodegar**, tr., lid. (1) (sevBR): pronásledovat, trápit, zlobit, obtěžovat, sužovat, sekýrovat; utiskovat, otravovat, štvát, znechucovat; bit, tlouct; ■ Syn. (některá i zvrat.): *aguinir, atubilar, atucanar, azoretar, azucrinar, sovelar*; viz též: *apoquentar*; (PDB).
- aboiar**, intr. (1) (BR a prov. PO): zpívat volům při práci na poli; vést voly a zpívat jim; ► jedná se o monotonní smutný zpěv; (PDB).
- aboio**, m. (1) (BR): smutný nářikavý zpěv; ► zpívají tak honáci volům při práci; (PDB).
- abojar**, tr. (1) (část BA, tzv. *Recôncavo da Bahia*): chytit, lapit, uchopit; (PDB).
- abombachado**, adj. (1) (RS): o dlouhých kalhotách podobných pumpkám; (PDB).
- abombado**, adj. (1) (jižBR): unavený, uštvaný, vyčerpaný, uhoněný prací za horkého dne; ► původně o zvířatech, přeneseně i o lidech; (PDB).
- abombador**, m. (1) (jižBR): člověk, kt. unaví koně, protože s ním neumí správně zacházet; (PDB).
- abombamento**, m. (1) (jižBR): stav zvířete vyčerpaného horkem; (PDB).
- abombar(-se)**, intr/zvrat. (1) (jižBR): o koni: zastavit (se) kvůli únavě z horka; (PDB).
- abonado**, adj., lid. (1) (BR): bohatý, zazobaný; (PDB).
- abono**, m. (1) (BR): hnůj, hnojivo na plantážích; (PDB).
- abotecar**, tr. (1) (sevBR): chytit (za límec); viz: *abecar*; (PDB).
- aboticado**, adj. (1) (sevBR): vyvalený, vypoulený (o očích); (PDB).
- aboticar**, tr., lid. (1) (BR): nadsadit, přehnat; (PDB).
- abotoado**, m. (1) (BR): trnovec křídlatý (*Doras granulatus* nebo *Pterodoras granulatus*), sladkovodní ryba z čeledi trnovcovitých (*Doradidae*); ► až 70 cm dlouhá; potravu hledá u dna v hlubokých řekách; př.: *seu corpo é coberto por placas ósseas*; ■ Syn.: *armado, armal, armau, bacu, botoado*; (PDB, NET).

- abotoar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): chytit (za límec); viz: *abecar*; (2) zvrat. (BR): obrat někoho, zmocnit se něčeho, neprávem si něco přivlastnit; př.: *abotoou-se com os objetos do amigo* („obral svého přítele“; (PDB).
- abracar**, tr., lid. (1) (BR): obejmout; (PDB).
- abraço de tamanduá**, m. (1) (BR): zrada, faleš, zákeřnost; falešné objetí (na oko); (PDB).
- abrasileirado**, adj. (1) (PO, BR): chovající se, vypadající jako Brazilec; napodobující brazilskou výslovnost; (PDB).
- abrasileiramento**, m. (1) (PO, BR): napodobování, přizpůsobení se braz. životnímu stylu, povaze Brazilců; pobrazilštění; (PDB, NET).
- abrasileirar**, tr. (1) (PO, BR): přizpůsobit braz. povaze, životnímu stylu; pobrazilštit; ■ Var.: *abrasilienar(-se)*; (PDB).
- abrasilienar(-se)**, tr. (1) tr. (PO, BR): přizpůsobit (se) braz. povaze, životnímu stylu; pobrazilštit (se); viz též: *abrasileirar(-se)*; (PDB).
- abrazó**, m. (1) (BR): pokrm afr. původu; ► malé koláčky z kukuřičné nebo maniokové mouky, palmového oleje, papriky a dalších koření (osmažené v tomtéž oleji); ■ Var.: *ambrázó*; (PDB).
- abre**, m., slang (1) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB).
- abre-e-fecha**, m. (1) (CE, jižPI): pták; viz: *tico-tico-rei-cinza*; (PDB, NET).
- abre-fecha**, m. (1) (RN, PE, AL, PB): pták; viz: *tico-tico-rei-cinza*; (PDB, NET).
- abrejar**, tr/intr. (1) tr. (Nordeste): přeměnit v bažinu; (2) intr.: hojně se vyskytovat; rozbujet se; (PDB).
- abreu**, m. (1) (CE): včela *Melipona varia* (nebo *Frieseomelitta varia*) z čeledi *Apidae*; ► téměř bílá; dobře přizpůsobená horkému podnebí; př.: *o mel de Frieseomelitta varia tem pouca umidade, sendo muito viscoso*; ■ Syn.: *amarela, mané-de-abreu, manuel-d'abreu, manuel-de-abreu, marmelada, marmelada-amarela, marmelada-amarela-brava, marmelada-branca, mehnodjành, miguel-de-breu, moça-branca*; (PDB, NET).
- abricó**, m. (1) (BR): strom; viz: *abricoteiro*; (2) (BR): plod stromu *abricoteiro*; ► podobný meruňce, ale o hodně větší; př.: *o fruto é usado em compotas, xaropes e refrescos*; ■ Syn.: *abricó da Amazônia, abricó-de-são-domingos, abricó-do-pará, abricó-selvagem, abricote*; (PDB, NET).
- abricó da Amazônia**, m. (1) (BR): strom a plod; viz: *abricoteiro*; (PDB, NET).
- abricó-de-macaco**, m. (1) (BR): lončatník gyanuský; amazonský strom *Couroupita lentula* (nověji *Couroupita guianensis*) z čeledi hrnečnickovitých (*Lecythidaceae*); ► obyčejně 8–15 m vysoký, výjimečně až 35 m; má silně vonící květy a velké kulaté plody; díky nim bývá také nazýván jako dělový strom nebo strom dělových koulí; př.: *é bastante usado em paisagismo urbano e em fazendas*; ■ Syn.: *amêndoa-dos-andes, amendoeira-dos-andes, castanha-de-macaco, coco-da-índia, cuia-de-macaco, macacarecuia, maracarecuia*; (PDB, NET).
- abricó-de-são-domingos**, m. (1) (BR): strom a plod; viz: *abricoteiro*; (PDB, NET).
- abricó-do-pará**, m. (1) (BR): strom a plod; viz: *abricoteiro*; (PDB, NET).
- abricó-selvagem**, m. (1) (BR): strom a plod; viz: *abricoteiro*; (PDB, NET).
- abricote**, m. (1) (BR): meruňka; plod stromu *abricoteiro*; (PDB).
- abricoteiro**, m. (1) (BR): mamej americká; druh amer. stromu meruňka (*Mammea americana*) z čeledi kluziovitých (*Clusiaceae*); ► 18–21 m vysoký; krátký kmen má až přes 2 m v průměru; výskyt: Amazónie, Antily, Mexiko; př.: *a madeira é usada em construção interna*; ■ Syn.: *abricó da Amazônia, abricó-de-são-domingos, abricó-selvagem*; viz též: *abricó*; (PDB, NET).
- abrideira**, f. (1) (BR): stroj používaný v přádelnách; (2) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (3) (BR): aperitiv (hlt kořalky před jídlem); (PDB).
- abril**, m. (PO: *Abri!l*) (1) (BR): duben; (PDB, PČ2).
- Abirilada**, f. (1) (BR): povstání v PE z r. 1832; viz též: *Setembrizada*; (PDB, NET).
- abrir(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): odejít, zmizet, utéct, odcestovat; začít; (2) zvrat. (jižBR): (po)škrábat se; (3) **abrirse com alguém** (BR): otevřít se někomu; být k někomu sdílný, upřímný; dát najevo své vnitřní myšlenky, city; (PDB, NET).
- abrochado**, adj., lid. (1) (AL): přetížený, zavalený prací; (PDB).
- abrochar**, tr. (1) (AL): naložit někomu moc práce; zavalit ho úkoly, přetížít ho; (PDB).
- absenteísmo**, f. (← PO: *absentismo*) (1) (BR): zřeknutí se volebního práva; (PDB).
- absenteísta**, m. (1) (BR): člověk, kt. se zřekne volebního práva; (PDB).
- absolutista**, m. (1) (RS): hanlivá přezdívka; viz: *carimbo*; (PDB).
- absortividade**, f. (PO: *absortividade*) (1) (BR): násáklivost, savost; (PČ2).
- abstêmio**, f. (PO: *abstémio*) (1) m. (BR): abstinent; (2) adj. (BR): zdrženlivý v pití (v jídle); střídmý, střízlivý; (PČ2).
- abu**, adj. (1) (AM): tichý, zamklý; (PDB).

- abucataia**, f. (1) (BR): mořská ryba; viz: *aracanguira*; (PDB, NET).
- abugrado**, adj. (1) (jižBR): mající indiánské předky; ► původní významy výrazu *bugre* byly „kacíř, nepokřtěný indián, divoch“; (PDB).
- abuna**, m. (1) (BR): indiáni tupí/guaraní tak nazývali jezuitu; ► Var.: *abaruna*; viz též: *abaré*; (PDB).
- abunã**, f. (1) (BR): amazonský pokrm připravovaný z želvích vajec na roštu; (PDB).
- aburacar**, tr. (1) (BR): proděravět, provrtat; (PČ2).
- abusado**, adj. (1) (sevBR): znužený, otrávený; fádní, nudný; pletoucí se do cizích záležitostí; (PDB).
- abusar**, tr. (1) (BR): zneuctít; otravovat, urážet, znechutit; (PDB).
- abuso**, m. (1) (BR): darebáctví, ničemnost, lumpárna, nechutnost, hnus, otrava; (PDB).
- abuta**, f. (1) (BR): rostlina; viz: *abutua*; (PDB).
- abutua (abútua)**, f. (1) (BR): název několika rostlin z čeledi lunoplodovitých (*Menispermaceae*), rodu *Abuta*; ► Syn.: *abuta*; (PDB). • (2) (BR): léčivá liána; ► původem z *Mata Atlântica*; indiáni ji užívali proti různým nemocem, včetně malarie, a také k přípravě šípového jedu kurare; př.: *a abútua é bastante tóxica, e por isso foi substituída pelo quinino e outras plantas*; (NET).“
- aca**, f. (1) (MG, BA): smrad, zápach; (2) (BA): podřadná nekvalitní kořalka *cachaça*; (PDB).
- açã**, adj/subst. (1) (BR): albín; (o lidech i zvířatech; také adj.); viz: *albino*; (2) (BR): hodně světlý mulat; (PDB).
- acabanado**, adj. (1) (BR a prov. PO): o zvířatech s povislými rohy a ušima; ► říká se to i o těchto rozích a uších, a také o krepě klobouku, pokud visí směrem dolů; (PDB).
- acabanar**, tr. (1) (BR): viset dolů (klobouk, jeho krepka); (PDB).
- acaba-novenas**, m., lid. (1) (CE): výtržník, vlezlý člověk; viz též: *desmancha-sambas*; (PDB).
- acabocado**, adj. (1) (BR): o tom, kdo je původem indián nebo míšenec (viz: *caboclo*) nebo se mu podobá; vesnický (viz: *caipira*); (PDB).
- acaboclar**, tr. (1) (BR): připomínat indiána, míšence (viz též: *acabocado*); (PDB).
- acabralhado**, adj. (1) (BR): připomínající, vypadající jako míšenec *cabra* (potomek mulata a černošky nebo naopak); (PDB).
- acaçá**, m. (← jor. *ákásã*) (1) (BR): rituální pokrm v kandomblé, součást bahijské gastronomie; ► příprava: den předem namočená bílá nebo červená kukuřice se pomele a vaří se za stálého míchání; ještě za tepla se plní do stejnoměrně nakrájených očištěných a opálených banánových listů; př.:
o texto mostra que esses e outros itens, como feijão-fradinho, quiabo, inhame e milho branco, são a base de pratos como omolocum, caruru, ipeté e acaçá – comidas ofertadas aos orixás; ► Syn.: *eko*; (2) (BR): hustá kaše z rýžové nebo kukuřičné mouky (viz též: *angu*); (3) (BR): osvěžující nápoj ze zkvašené rýžové nebo kukuřičné mouky (viz též: *fubá*) s vodou a cukrem; (4) přenes.: osvěžení; (5) silný parfém; (PDB, NET).
- acácia-amarela**, f. (1) (BR): keř; viz: *esponja*; (PDB, NET).
- acacianismo**, m. (1) (BR): směšný výrok; směšné jednání tváříci se závažně; ► podle románové postavy radního *Acácio*, hrdiny románu Bratranec Bazílio (autor: Eça de Queiroz); (PDB, NET).
- acaciano**, adj. (1) (BR): směšný (vydávající konvenční fráze za něco objeveného); (PDB).
- acácio**, m. (1) (BR): člověk podobný radnímu *Acácio* (viz: *acacianismo*); (PDB).
- açacu**, m. (1) (BR): strom *Hura Crepitans* z čeledi pryšcovitých (*Euphorbiaceae*); ► původem z Amazónie; má kvatitní dřevo a obsahuje jedovatý latex (indiáni ho používali při rybolovu a jako šípový jed); ► Syn.: *açacuzeiro, areeiro, asacuzeiro, açacacu, guaçacu, ussacu*; (PDB, NET).
- acaculado**, adj., lid. (1) (SP, MG, MT): přeplněný (k prasknutí), přetékající; (PDB).
- acacular**, adj., lid. (1) (SP, MG, MT): přeplnit, přecpat; (PDB).
- açacurana**, f. (1) (BR): strom *Erythrina glauca* z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); ► využívá se ve farmaceutickém průmyslu; ve větších dávkách je jedovatá; má výrazné světleoranžové květy; př.: *atrain beija-flores que polinizam suas flores*; ► Syn.: *bucaré, mulungu, sananduva, suinã*; (PDB, NET).
- açacuzeiro**, m. (1) (BR): strom; viz: *açacu*; (PDB).
- acadêmia**, f. (PO: *académia*) (1) m. (BR): akt; ► studie nahé lidské postavy v malířství, sochařství; (PDB, NET, PČ2).
- acadêmico**, adj/subst. (PO: *académico*) (1) m. (BR): akademik; vysokoškolák; (2) adj. (BR): akademický; přenes.: zkostnatělý; (PDB, NET, PČ2).
- acaé**, m. (← ind.) (1) (BR): sojka chocholkatá, dříve též kápovitá (*Cyanocorax chrysops*), pták z čeledi krkavcovitých (*Corvidae*); ► výskyt: subtropické oblasti Již. Ameriky (včetně Pantalanu); ► Syn.: *cancã, graia, gralha, gralha-de-crista-negra, gralha-do-mato, gralha-piçaca*; (PDB, NET).
- acafajestado**, adj. (1) (BR): chovající se klackovsky, nevychovaně, jako neřád, darebák; (PDB).
- acafajestamento**, m. (1) (BR): nevychované jednání, sprostota; (PDB).

- acafajestar-se**, zvrát. (1) (BR): zhrubnout, zpustnout, pokazit se (o lidech); (PDB).
- acafobado**, adj. (1) (BR): uspěchaný; (PČ2).
- açafrão-da-índia (açafrão-da-terra)**, m. (1) (BR): kurkumovník; viz: *açafoeira*; (PDB, NET).
- açafroa**, f. (1) (BR): strom; viz: *carrapeta-verdadeira*; (2) (BR): plod orelániku barvířského; viz: *urucu(m)*; (3) (BR): kurkumovník; viz: *açafoeira*; (PDB, NET).
- açafoeira**, f. (1) (BR): druh šafránu (*Crocus sativus*), rostlina z čeledi kosatcovitých (*Iridaceae*); (2) (BR): kurkumovník dlouhý (*Curcuma longa*), rostlina z čeledi zázvorníkovitých (*Zingiberaceae*); ► původem z Asie; z jejího sušeného oddenku se mletím získává koření kurkuma, indický šafrán; ■ Syn.: *açafrão-da-índia*, *açafrão-da-terra*, *açafroa*, *cúrcuma*, *gengibre amarelo*, *raiz-de-sol*, *turmerico*; (PDB, NET).
- açafoeira-da-terra**, f. (1) (BR): keř nebo stromek; viz: *açafoeira-do-brasil*; (PDB, NET).
- açafoeira-do-brasil**, f. (1) (BR): keř, stromek *Nyctanthes arbor-tristis* z čeledi olivovníkovitých (*Oleaceae*); ► původem z Asie; květy vydávají jasmínovou vůni; ■ Syn.: *açafoeira-da-terra*, *açafoeira-indígena*, *árvore-triste*; (PDB, NET).
- açafoeira-indígena**, f. (1) (BR): keř nebo stromek; viz: *açafoeira-do-brasil*; (PDB, NET).
- açaí (açaí)**, m. (1) (BR): kapustoň brazilská, euterpe brazilská (*Euterpe oleracea*); ► až 20 m vysoká štíhlá palma; má bílé květy a černé kulovité plody; z nich se připravuje osvěžující nápoj; ■ Syn.: *açaizeiro*, *uaçaí*; (2) (BR): nápoj z těchto plodů; (PDB, NET).
- acaiá (acaiaba)**, m. (1) (BR): ovocný strom; viz: *cajazeira*; (NET).
- acaiacá**, m. (1) (BR): strom *Cedrela fissilis* z čeledi zederachovitých (*Meliaceae*); ► původem z BR; př.: *o acaiacá é utilizado em construções civis, decoração, mobiliário, embalagens, instrumentos musicais, na medicina, como arborização de praças públicas etc.*; ■ Syn.: *cedro-cetim*, *cedro-rosa*, *cedro-missioneiro*; (PDB, NET).
- acaiçarado**, adj. (1) (BR): venkovský, vesnický; nemotorný, hloupý, zaostalý; viz též: *caiçara*; (PDB).
- acaiçarar-se**, zvrát. (1) (BR): zaostat, zhoršit se; viz též: *acaiçarado*; (PDB).
- açaí-do-sul**, m. (1) (BR): palma; viz: *juçara*; (PDB, NET).
- acaimirim**, m. (1) (BR): stromek se žlutými květy; viz: *chapeu-de-napoleão*; (PDB, NET).
- acaipirado**, adj. (1) (BR): nezkušný, omezený; chovající se jako venkovský balík; (PDB).
- acaipirar-se**, zvrát. (1) (BR): žít jako venkovan; viz též: *encaipirar-se*; (PDB, NET).
- açaírama**, f. (1) (BR): palma; viz: *juritubim*; (PDB, NET).
- açaírana**, f. (← tup. *açaí* + *rana*, „podobný stromu *açaí*, falešný *açaí*“) (1) (BR): palma; viz: *juritubim*; (PDB, NET).
- açaizal**, m. (1) (AM, PA): terén, obvykle u řeky, kde se daří palmám *açaí*; (PDB).
- açaizeiro**, m. (1) (BR): palma; viz: *açaí*; (PDB).
- acajá (acajaíba)**, m. (1) (BR): ovocný strom; viz: *cajazeira*; (NET).
- acajaíba**, m. (1) (BR): strom ledvinovník; ► plodí „oříšky“ kešu; viz: *cajueiro*; (PDB).
- acajipado**, adj., lid. (1) (SE): znetvořený, deformovaný; (PDB).
- acaju (acajuíba)**, m. (1) (BR): strom ledvinovník; ► plodí „oříšky“ kešu; viz: *cajueiro*; (2) (BR): starý název „oříšků“ kešu (*acaju*); (PDB). • (3) (BR): mahagon americký; (PČ2).
- acajucica (acaju-cica)**, f. (1) (BR): pryskyřice z ledvinovníku; (PDB).
- acajuíba**, m. (1) (BR): strom ledvinovník; ► plodí „oříšky“ kešu; viz: *cajueiro*; (PDB).
- acajurana**, f. (← tup. *acaju* + *rana*, „podobný“) (1) (BR): strom *Acajurana pulchra* z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); ► hojný v PA; př.: *uma planta de casca amarga e cheiro nauseante, utilizada na lavagem de feridas velhas*; ■ Syn.: *caiurana*, *cajurana*; (PDB, NET).
- acalanta-menino**, m. (1) (BR): druh chutných fazolí; ► rychle se vaří; používají se jako vhodný pokrm pro děti; (2) lid. (sevMG): chvastoun, chlubílek; (PDB).
- acalipto**, m., lid. (1) (BR): eukalipt; (PDB, NET).
- acamatanga (acamutanga)**, f. (1) (BR): papoušek; viz: *chauá*; (PDB, NET).
- acamutanga**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *chauá*; (PDB, NET).
- açanã**, f. (1) (BR): název několika ptáků z čeledi chřástalovitých (*Rallidae*); viz též: *frango-d'água*; (PDB).
- acanatí (acanatique)**, m. (← tup.) (1) (BR): kukačkovitý pták; viz: *jacu-molambo*; (PDB, NET).
- acangazara**, f. (1) (BR): chochol; (PČ2).
- acanguçu**, m. (← tup/guar. *a'kága*, „hlava“ + *u'su*, „velká“) (1) (BR): jaguár; viz: *jaguar*, *onça-pintada*; ■ Var.: *canguçu*; (PDB).
- acangulado**, adj. (1) (BR): s vystouplými zuby (jako ryba *cangulo*); (PDB).
- acanjara**, f. (1) (BR): hnědá kočkovitá šelma s úzkými protáhlými skvrnami (druh *onça*); (PDB).

- acanoar**, tr. (1) (MT, GO): dát tvar úzké loďky, žlábků; (PDB).
- ação**, f. (PO: *acção*) (1) (BR): akce, čin, skutek; jednání, postup; působení, vliv; akcie atd.; (2) **fazer** ~ (Nordeste): reagovat, zabojovat; zachovat se štedře; (PDB, PČ2).
- acapitã**, f. (1) (BR): pták kardinál černohřbetý; viz: *cardeal-do-pantanal*; (PDB, NET).
- acapoeirar-se**, zvrat. (1) (BR): zhrubnout, zklackovatět; viz též: *capoeira*; (PDB).
- acapora**, f. (← guar) (1) (BR): strom *Sambucus australis* z čeledi zimolezovitých (*Caprifoliaceae*), nověji také kalinovitých (*Viburnaceae*) nebo pižmoučovitých (*Adoxaceae*); ► používal se proti planým neštovicím, zápalu plic; ■ Syn.: *amigo do peito, mata-febre, sabugueiro, sabugueiro do Rio Grande, sabugueiro negro*; (PDB, NET).
- acapú**, m. (1) (BR): strom; viz: *acariquara*; (PDB, NET).
- acapú-do-igapó**, m. (1) (BR): amazonský strom *Campsiandra*; viz: *acapurana*; (PDB, NET).
- acapurama**, f. (← tup/guar.) (1) (BR): rostlina z čeledi bobovitých; rod *Campsiandra*; např. *C. Laurifolia, C. Angustifolia* aj. ► má léčivé vlastnosti; listy a plody se používají k léčbě horečky, poranění, malárie a vředů; ■ Var.: *acapurana*; ■ Syn.: *cumandã, manaiara, comandaçu, capoerama, caacapoc*; (PDB, NET).
- acapurana**, f. (← tup/guar) (1) (BR): amazonský strom *Campsiandra laurifolia* nebo *C. angustifolia*; ► má léčivé účinky proti reumatismu, malárii apod.; ■ Syn.: *acapú-do-igapó, acapurana-da-várzea, acapurana-vermelha, apikara, caacapoc, caacapoc-dos-aborígenes, capoerana, comandaçu, comandaçu, cumandã, gapo, huacapurana, manaiara* (PA), *uacapurana*; (2) (BR): rostlina z čeledi bobovitých; viz: *acapurama*; (PDB, NET).
- acapurana-da-várzea (acapurana-vermelha)**, f. (1) (BR): amazonský strom *Campsiandra*; viz: *acapurana*; (PDB, NET).
- acarã¹**, m. (1) (BR): kuličky z rozemletých fazolí a krabího masa osmažené na palmovém oleji (*azeite de dendê*); viz: *acarajé*; (PDB, NET).
- acarã²**, m., lid. (← tup. *acarã*, „ten, který kouše“) (1) (BR): skalára; ► sladkovodní ryba z tropické oblasti Jižní Ameriky; čeleď vrubozubcovitých (Cichlidy); má zploštělý tvar; oblíbená akváriijní ryba; viz též: *acaratinga*; (PDB, NET).
- acarã-bandeira**, m. (1) (BR): druh skaláry; ► říční ryba s černými pruhy; pl.: *acarãs-bandeira*; ■ Syn.: *acarã-de-véu, acarã-fantasma, acarã-fumaça, acarã-negro, acarã-sangaba*; viz též: *acarã²*; (PDB).
- acarã-bararuá**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *araruá, acaraparaguá*; (PDB, NET).
- acarã-bererê**, m. (1) (AM): kančík šikmopruhý (*Cichlasoma festivum*); ► čeleď vrubozubcovitých (Cichlidy); povodí Amazonky, Paraná, Madre de Dios; ■ Syn.: *acarapinxame*; (PDB, NET).
- acarã-bôbo**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba (*Aequidens dorsigerus*, nověji *Laetacara dorsigera*); ► z tropické oblasti Jižní Ameriky; čeleď vrubozubcovitých (Cichlidy); (PDB).
- acarã-cascudo**, m., lid. (1) (BR): říční ryba *Cichlasoma bimaculatum*; ► asi 20 cm dlouhá; čeleď vrubozubcovitých (Cichlidy); výskyt: severní část Jižní Ameriky (PDB, NET).
- acarã-chibante**, m. (1) (BR): ryba; viz: *juraparipindã*; (PDB).
- acaracuaíma (acarã-cuaíma, acaracuíma)**, m. (← tup. *akarã + kuín*, „ježek“) (1) (BR): druh sladkovodní amazonské ryby; viz: *acaradola, acarapixuna*; (PDB, NET).
- acarã-de-véu (acarã-fantasma, acarã-fumaça, acarã-negro, acarã-sangaba)**, m. (1) (BR): druh skaláry; viz: *acarã-bandeira*; (PDB, NET).
- acarã diadema**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba *Aequidens diadema* nebo *Geophagus brasiliensis*; ■ Var.: *acarã-ferreiro, acarã*; (PDB, NET).
- acarã-disco**, m. (1) (BR): amazonská rybka; viz: *morerê*; (PDB).
- acarã-disco-comum**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acaraparaguá*; (PDB, NET).
- acaradola (acara-dola)**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba *Aequidens tetramerus*; ► cichlida; žije v řekách Pará a Maranhão; ■ Var.: *acaracuaíma, acaracuíma, acaraiacuaíma, acarapixuna*; (PDB, NET).
- acarã-ferreiro**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acarã diadema, acarã-topête*; (PDB).
- acarã-fuso**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acaraparaguá*; (PDB, NET).
- acara-gigante (acarã-grande)**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acaraú-açu*; (PDB, NET).
- acarã**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba *Geophagus brasiliensis*; ► velmi rozšířená; př.: *Geophagus brasiliensis conhecido por carã ou acarã-diadema é o ciclídeo mais difundido do Brasil, podendo ser encontrado em qualquer bacia hidrográfica do país*; ■ Var.: *carã, acarã-diadema*; (PDB, NET).
- acaraiacuaíma**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acaradola*; (PDB, NET).
- acarajé**, m. (jor. *àkàrà*, „chléb“ + *je*, „jíst“) (1) (BR): pokrm: kuličky z fazolí, česneku, zázvoru a soli, osmažené na palmovém oleji; ► původem ze záp.

- Afriky; dnes oblíbené jídlo zejm. bahijské kuchyně; v Brazílii podávané často na ulici s omáčkou *vatapá* (viz); má významné místo v náboženství *candomblé* (viz); př.: *baiana do acarajé é como são chamadas as mulheres que se dedicam à profissão de vendedora da iguaria e de outras da culinária baiana*; ■ Var.: *acará*¹; (PDB, NET).
- acará-mocó**, m. (1) (BR): mořská ryba; viz: *acará-muçu*; (PDB).
- acarámuçu (acará-muçu)**, m. (1) (BR): mořská ryba z čeledi ostencovitých (*Balistidae*); ► až 70 cm dlouhá; ■ Syn.: *acará-mocó, cangulo-papo-branco, cangurro, capado, fantasma, maracugua, peixe-porco, peroá, peroatinga, pira-acá, piraaca, pirá*; (PDB).
- acará-papagaio**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acaraparaguá*; (PDB, NET).
- acará-papa-terra**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba (cichlida); viz: *acará-topête, jurupari*; (PDB, NET).
- acaraparaguá**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba *Cichlaurus psittacus*; ► cichlida; ■ Syn.: *acará-bararuá, acará-fuso, acará-disco-comum, acará-papagaio, acaraparaná, acarapuçu, bararuá*; (PDB).
- acaraparaná**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acaraparaguá*; (PDB, NET).
- acará-pataquira**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acarapixuna*; (PDB, NET).
- acarapeba**, m. (← tup. *akará péua*, „akará + zploštělý“) (1) (BR): mořská ryba *Diapterus rhombeus*; ► až 30 cm dlouhá; jedlá; žije v Atlantickém oceánu; (2) sladkovodní ryba *Cichlasoma severum* (nověji: *Heros severus*); ► žije v povodí Orinoka a v horním toku Rio Negro; ■ Var.: *carapeba*; viz též: *acará-peba*; (PDB).
- acará-peba**, m. (1) (BR): ryba; viz: *caratinga*; (PDB, NET).
- acarapi**, m/f. (1) (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ► kmen žije v Amazonii, na březích Rio Branco; (2) příslušné adjektivum; ■ Var.: *agarani, garapi*; (PDB).
- acarapicu**, m. (← tup. *acará*, „ten, který kouše“ + *pukú*, „krátký“) (1) (BR): ryba *Eucinostomus argenteus*; ■ Var.: *carapeba, carapicu, carapicu-pena, carapipiacaçu, cscrivão*; (2) lid. (BR): lidový název několika podobných druhů mořských ryb; ■ Var.: *carapicu*; (PDB).
- acarapinaxame (acará-pinaxame)**, m. (1) (BR): ryba; viz: *acará-bererê*; ■ Var.: *pinaxame*; (PDB).
- acarapirambocaia (acará-pirambocaia)**, m. (1) (BR): ryba *Aequitens wittatus*; ► z čeledi vrubozubovitých (Cichlidy); ■ Syn.: *cará*; (PDB).
- acarapitanga (acara-pitanga)**, m. (← tup. *acará + pitanga*, „červený“) (1) (BR): chňapal červený (*Lutjanus aia* nebo *Lutjanus campechanus*), dravá mořská ryba z čeledi chňapalovitých (*Lutjanidae*); ► má výborné maso; výskyt: braz. pobřeží; ■ Syn.: *vermelho*; (PDB, NET).
- acarapixuna**¹, m. (← tup/guar. „akara + černá“) (1) (BR): černá sladkovodní ryba *Aequidens tetramerus* z čeledi cichlid; ► výskyt: tmavá jezera a řeky států AM a PA; ■ Syn.: *acará-cuaíma, acará-dola, acará-pataquira, acará-tonto, acarauá, acarauína*; (2) (BR): ryba *Astyanax abramis* z čeledi cichlid; ► výskyt: povodí Amazonky a La Plata; ■ Syn.: *piabapixuna*; (PDB, NET).
- acarapixuna**², m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acaradola*; (PDB, NET).
- acarapuçu**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba; viz: *acaraparaguá*; (PDB, NET).
- acaratimbó**, m. (1) (BR): amazonská volavka *Nycticorax pileata* z čeledi volavkovitých (*Ardeidae*); ► až 59 cm dlouhá; ■ Syn.: *acará, acaratinga, garça-de-cabeça-preta, garça-morena, garça-real, garcinha*; (PDB, NET).
- acaratinga**, m. (1) (BR): ryba (*Diapterus brasiliensis*) z čeledi Gerreidae; (PDB). • (2) (BR): amazonská volavka; viz: *acaratimbó*; (PDB, NET).
- acará-tonto**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acarapixuna*; (PDB, NET).
- acará-topête**, m. (1) (BR): ryba *Geophagus brasiliensis* z čeledi vrubozubovitých (Cichlidae); ► nejrozšířenější braz. cichlida, běžná v celé Již. Americe; ■ Syn.: *acará-diadema, acará-ferreiro, acará-papa-terra, cará*; (PDB, NET).
- acará-trovão**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba (cichlida); viz: *jurupari*; (PDB, NET).
- acarauá**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acarapixuna*; (PDB, NET).
- acarauá-açu (acarauaçu)**, m. (← tup/guar.) (1) (BR): velký strom *Symmeria paniculata* z čeledi rdesnovitých (*Polygonaceae*); ► má tmavé dřevo a léčivou barevnou kůru připomínající šupiny stejnojmenné ryby *acarauaçu*; (2) (BR): říční ryba *Asrronof tus ocellatus* z čeledi cichlid; ■ Syn.: *acara-gigante, acará-grande, aca rauçu, acaravaçu, acauí-guaçu, aiaraçu, apaiari, apiari, bola-de-ouro, cará-grande, caroaçu, corró, corro-baiano, corró-chinês, crava çu, dorminhoco*; (PDB, NET).
- aca rauçu**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acarauá-açu*; (PDB, NET).
- acarauína**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acarapixuna*; (PDB, NET).

- acaravaçu**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acaraú-
-açu*; (PDB, NET).
- acari**, m. (1) (BR): název několika sladkovodních
ryb z čeledi krunýřovcovitých (*Loricariidae*);
(2) (BR): ryba; viz: *peixe-do-mato*; (3) (BR): sume-
ček; viz: *cascudo*, *uacari*; (4) (BR): opice; viz: *uaca-
ri*; (5) (BR): strom; viz: *acariquara*; (PDB, NET).
- acari-bodó**, m. (1) (BR): sumeček; viz: *cascudo*,
uacari; (PDB, NET).
- acariçoba**, f. (1) (BR): rostlina *Hydrocotyle umbella-
ta* z čeledi miříkovitých (*Apiaceae*) nebo aral-
kovitých (*Araliaceae*); ► všechny její části mají
léčivé účinky; př.: *normalmente cresce próximo
das águas*; ■ Syn.: *erva-capitão*; (PDB, NET).
- acariquara**, f. (1) (BR): strom *Minquartia guianen-
sis* z čeledi olivovníkovitých (*Oleaceae*); ■ Syn.:
acapú, *acari*, *acariquara-roxa*, *acaximba*, *arari-
úba*; (PDB, NET).
- acariquara-roxa**, f. (1) (BR): strom; viz: *acariquara*;
(PDB, NET).
- acataia**, f. (1) (BR): rostlina *Polygonum anti-hemor-
rhoidale* z čeledi rdesnovitých (*Polygonaceae*);
(PDB).
- acatingado**¹, adj. (1) (BR): zapáchající; viz též: *ca-
tinga*; (PDB).
- acatingado**², adj. (1) (BR): terén pokrytý vegetací
typickou pro typ krajiny *caatinga*; (PDB).
- acatrizar**, tr., lid. (1) (PB): obtěžovat, otravovat; být
někomu v patách; jít mu na nervy; (PDB).
- acauã**, f. (1) (BR): pták *Herpetotheres cachinnans*
z čeledi sokolovitých (*Falconidae*); ► živi se hady;
■ Syn.: *acaná*, *cauã*, *macaã*, *macaguá*, *macauã*,
oacauã, *sanã-de-samambaia*; (PDB).
- acauí-guaçu**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *aca-
raú-açu*; (PDB, NET).
- acauso**, adv., lid. (← *acaso*) (1) (BR): snad, možná;
náhodou; (PDB).
- acaximba**, m. (1) (BR): strom; viz: *acariquara*;
(PDB, NET).
- aceirar**, tr. (1) (BR): kroužit kolem, pozorovat, mě-
nit pozici (aby člověk lépe viděl); přibližovat se
(za účelem špehování někoho nebo něčeho; dívat
se dychtivě (závistivě)); (PDB).
- aceiro**, m. (1) (GO): vytvoření malého spáleníště;
► cestující lidé ho vypalují, aby si tam oni i jejich
koně mohli odpočinout; (2) (GO, RJ): asi metr širo-
ký očištěný pás na obou stranách drátěné ohrady;
► v případě požáru má zamezit jeho šíření; (PDB).
- acertador**, m. (1) (BR): člověk pracující s jízdními
zvířaty; viz též: *acertar*; (PDB).
- acertar**, tr. (1) (BR): (na)učit jízdní zvířata, jak rea-
govat na pokyny uzdou; (PDB).
- acetômetro**, m. (PO: *acetómetro*) (1) (BR): octo-
mér; (PČ2).
- achadouro**, m. (1) (BR): název míst, kde se nachá-
zejí prehistorické památky; (PDB).
- achambonado**, adj. (1) (RS): hrubý, sprostý, nepo-
vedený, špatně provedený; bez elegance, špatně
oblečený; (PDB, NET).
- achambonar(-se)**, tr/intr/zvrat. (1) (RS): (za)chovat
se hrubě, neotesaně, sprostě, jako hulvát; (PDB).
- achamorrado**, adj. (1) (BR): podobný Portugalcům;
placatý, tupý, plošký (o nose); (PDB, DLP).
- achanar**, tr., lid., arch. (1) (Nordeste, zejm. AL, PB):
zarovnat (plochu); př.: *achanei-lhe as ventas com
um murro* („dal jsem mu pěstí do nosu“); (2) ovlád-
nout, ponížít, srovnat někoho do latě; (PDB).
- achaque do bicho**, m. (1) (BR): průjem, kdysi ne-
moc mladých otroků; viz: *maculo*; (PDB, NET).
- achatadeira**, f. (1) (BR): had; viz: *jaracambeva*;
(PDB, NET).
- achegado**, adj. (1) (BR): blízký (přítel); (PČ2).
- achego**, m. (1) (BR): příplatek, přídavek, finanční
podpora, záloha; (PDB).
- achicar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (RS): zmenšit; (2) zvrat.
(RS): polekat se, dostat strach, ztratit odvahu;
(PDB).
- achichelar**, tr., lid. (1) (CE): zploštit, rozmačkat;
zdeptat, pokořit; (PDB).
- achira**, f. (1) (BR): dosna indická; viz: *cana-índica*;
(PDB, NET).
- achite**, f. (1) (BR): společný název stromů a keřů rodu
Trichilia; (2) (BR): keř nebo stromek *Trichilia ca-
tigua* z čeledi zederachovitých (*Meliaceae*); ► má
načervenalé dřevo; kůra obsahuje tanin; př.: *o achi-
te ocorre no Centro-Oeste, Sudeste e Sul do Brasil*;
■ Syn.: *catiguá*, *caatiguá*; (PDB, NET).
- acica**, f., lid. (1) (BR): kapsa; (PDB).
- acion-**, (BR): viz: *accion-* (PO); (PČ2).
- aço**¹, adj/subst. (1) (BR): albín; viz též: *aça*; (PDB).
- aço**², m., slang (1) (jižBR): kořalka; viz: *cachaça*;
(PDB, NET).
- acoar**, intr. (1) (RS): štěkat; (PDB).
- acoará muru**, f. (1) (BR): strom; viz: *grão-de-porco*,
jangada-do-campo; (PDB).
- acocação**, f. (1) (jižBR): něžnosti, laskání, hýčkáni;
projevy lásky, náklonnosti; (PDB).
- acocar**¹, tr/intr. (1) (jižBR): laskat, hýčkat; (PDB).
- acocar**²(-se), tr/zvrat., lid. (1) (BR): pokrčít; skrčít
se, schoulit se, sednout si na bobek; (PDB).
- acochar(-se)**, tr/zvrat. (1) (BR): chytit, zadržet,
zmocnit se; skrčít se, sednout si na bobek; (PDB).
- açofaifa** (**açofaita**, **açoifeifa**, **açoifeifeira**), f. (1) (BR):
strom; viz: *jujuba*; (NET).

- açoiaba**, f. (1) (BR): druh turbanu (Indové ho používají při oslavách); (PDB).
- açoita-cavalo (açoita-cavalo-do-miúdo, açoita-cavalos)**, m. (1) (BR): strom; viz: *açoita-cavalo-miúdo*; (PDB, NET).
- açoita-cavalo-miúdo**, m. (1) (BR): strom *Luehea divaricata* z čeledi slézovitých (*Malvaceae*); jiné řazení: *Tiliaceae*; ► až 16 m vysoký; dřevo se využívá v nábytkářském průmyslu; větve se dají použít jako bič (odtud většina názvů); ■ Syn.: *mutamba-preta, cacaeui, envireira-do-campo, ivitinga, ivantiji, caa-abeti, papeáguaçu, ivatinga, ubatinga, uatinga, vacona-do-campo, estriveira, ivitinga* (BA), *açoita-cavalo* (GO, MG, PA, RS, SC, SP), *ivatinguí* (MG), *açoite-cavalo, salta-cavalo, soita-cavalo* (PA); *açoita-cavalo-vermelho* (RS); *açoite-cavalo, sacco-de-gambá* (RJ); *açoita-cavalos, pau-de-canga* (SC), *açoita-cavalo-do-miúdo, açoita-cavalos, açoita-cavalos-branco, açoite-cavalo, estriveira, ibitinga, ivantingui, salta-cavalo, vatinga* (SP); (PDB, NET).
- açoita-cavalos-branco (açoita-cavalo-vermelho)**, m. (1) (BR): strom; viz: *açoita-cavalo-miúdo*; (PDB, NET).
- açoite-cavalo**, m. (1) (BR): strom; viz: *açoita-cavalo-miúdo*; (PDB, NET).
- açoiteira**, f. (1) (BR): konec uzdy, kterým jezdec pobídně koně; (2) (BR): krátký bičík, kt. používají honáci (*gauchos*); ■ Var.: *açoiteira, soiteira*; (PDB).
- acola**, f. (1) (BR): kdysi populární pokrm z čokolády a kukuřičné mouky; (PDB).
- acolchoado**, m. (1) (RS): peřina; (PDB).
- acolherar**, tr. (1) (jižBR): spráhnout (koně); spojit, shromáždit (lidi); (PDB).
- aconá**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník kmene *cariri* z rodiny *aconá*; ► kmen žil při dolním toku řeky São Francisco (PE); (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- aconchavador**, m. (1) (jižBR): člověk, kt. shání námezdní pracovníky; (PDB).
- aconchear**, tr. (1) (BR): dát si za ucho zkroutenou dlaň (aby člověk lépe slyšel); dát něčemu tvar mušle; (PDB).
- acônito (acónito)**, m. (1) (BR): oměj šalounek; ► prudce jedovatá rostlina z čeledi pryskyřníkovitých; viz též: *mata-cão*; (PDB).
- acôo**, m. (1) (jižBR): štěkot psa; (PDB).
- acoquinar(-se)**, tr/zvrat. (1) (RS): zastrašit, polekat, nahnat strach; polekat se, dostat strach, ztratit odvahu, nechat se zastrašit; (PDB).
- açorda**, adj/subst. (1) adj. (BR): bázlivý; (2) m. (BR): bázlivec, slaboch; (PČ2).
- acoroçado**, adj. (1) (BR): srdnatý; (PČ2).
- acotibóia**, f. (1) (BR): had; viz: *sacaiboia*; (PDB, NET).
- açougueiro**, m. (1) (BR): řezník; (PČ2).
- açoiteira**, f. (1) (BR): bičík; viz: *açoiteira*; (PDB).
- acrá**, adj/subst. (1) m/f. (BR): viz: *acroá*; (PDB).
- acreana (acriana)**, f. (1) (BR): děvka, prostitutka; (PDB, NET).
- acreano, -na (acriano, -na)**, adj/subst. (1) m/f. (BR): obyvatel spolkového státu Acre; (2) adj. (BR): týkající se státu Acre; př.: *em 1903 aconteceu a Revolução Acreana, em que os revolucionários lutaram contra as tropas bolivianas, com o objetivo de ocupar a área do Acre; a revolução ... teve uma intensa participação dos seringueiros*; (PDB, NET).
- acriana**, f. (1) (BR): viz: *acreana*; (PDB).
- acriano, -na**, adj/subst. (1) (BR): viz: *acreano, -na*; (PDB).
- acridiano (acridio)**, m. (1) (BR): kobylka (hmyz); viz též: *ticura*; (PDB, NET).
- acroá (acroá-mirim)**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník vyhynulého stejnojmenného kmene z velké jazykové rodiny makro-že; ► kmen žil na březích řeky Corrente (GO); ■ Var.: *acrá*; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- açu**, adj. (← tup.) (1) (BR): velký; ► časté zakončení složených názvů stromů, zvířat apod.; (PDB).
- acuação**, f. (1) (BR): pronásledování loveného zvířete, které ho přinutí zalézt do nory, doupěte; přenes.: pronásledování nepřítele, které ho zažene do místa, odkud není úniku; (PDB).
- acuado**, adj. (1) (BR): o koni, kt. se zastaví a odmítá pokračovat v cestě; (2) (Nordeste): bránící se, obklíčený, ohrožovaný psy, uzavřený (o divokých zvířatech); přenes.: zamotaný, zkomplikovaný; (o lidech) rozpačitý, zmatený, zaražený; nacházející se v obtížné situaci; (PDB).
- acuador**, adj. (1) (BR): o koních, kt. odmítají pokračovat v cestě; (PDB).
- Acuanduba**, m., myt. (1) (BR): bůh nebeské harmonie; viz: *Akuanduba*; (NET).
- acuar**, tr/intr. (1) intr. (BR): vzpínat se; zastavit se a odmítat pokračování v cestě (o koni); (2) (BR): zarazit se, zastavit (důvod: strach, leknutí), couvnout; (3) tr. (Nordeste): přivést někoho do nepříjemné situace; (4) donutit zvířata k obraně, poštvat na ně psy; obklíčit, nenechat prostor k úniku; (PDB).
- açucena**, f. (1) (BR): kalich (horní část svícnu); (PDB).
- açucena-do-mato**, f. (1) (BR): strom; viz: *maria-pereira, papa-terra*; (PDB, NET).

- açucena-do-rio**, f. (1) (BR): trvalka; viz: *carapitaia*; (PDB, NET).
- acuchilhar**, tr., slang (1) (BR): pořežat nožem, břitvou; (PDB).
- açudar**, tr. (1) (BR): spoutat řeku přehradou, hrází; stavět hráze; (PDB, NET).
- açude**, m. (1) (Nordeste): terén, kt. venkovan využívá při odlivu; (PDB).
- acué**, m/f., i adj. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ► záp. křídlo centrální oblasti rodiny jazyků žé, rozdělené na *xavantes*, *xerentes* a *xicriabás*; (2) příslušné adjektivum; (PDB).
- acuera**, f. (1) (BR): stará veteš (zapomenuté nebo vyhozené věci); (PDB).
- acuiuru**, f. (1) (BR): palma; viz: *tucumã*; (PDB).
- açulo**, m. (1) (BR): poštování psů; (PDB).
- acumã**, m. (← tup.) (1) (BR): palma *Cocos campestris*, nověji *Syagrus flexuosa*; ► má jedlé plody; vlákna z listů se využívají k výrobě košťat; ■ Syn.: *ariri*, *côco-da-serra*, *côco-de-vassoura*; (PDB).
- acumatanga**, f. (1) (BR): papoušek; viz: *chauá*; (PDB, NET).
- acunã**, f. (1) (BR): palma *Iriarteia orbigniana*; ■ Syn.: *vinte-pés*; (PDB).
- acunati**, m. (← tup.) (1) (BR): kukačkovitý pták; viz: *jacu-molambo*; (PDB, NET).
- acuo**, m. (1) (BR): viz: *acuação*; (PDB).
- açupã**, f. (1) (BR): jistý amazonský keř; (PDB).
- acurana**, m. (1) (BR): lelek *Hydropsalis climacocerca*; ► noční pták; žije na březích řek a na amazonských ostrovech; viz též: *bacurau-tesoura*; (2) (BR): lelkovitý pták *Nyctidromus albicollis*; viz: *curiango-comum*; (PDB, NET).
- acurau**, m. (**acuraua**, f.) (1) (BR): pták *Hydropsalis climacocerca* z čeledi lelkovitých (*Caprimulgidae*); ■ Var.: *bacurau*; (PDB, NET).
- acutibóia (acutimbóia)**, f. (1) (BR): had; viz: *sacai-boia*; (PDB, NET).
- acutipum**, m. (1) (BR): malá černá opička; (PDB).
- Acutipupu**, m., folk. (1) (BR): postava, kt. mění svou podobu a může být mužem nebo ženou: ► v podobě muže oplodňuje ženy a tēm se potom rodí odvážní a statní válečníci; když má podobu ženy, rodí dívky nebyvalé krásy; (PDB, NET).
- acutipuru**, m. (1) (BR): malý hlodavec *Sciurus (Guerrlinguetus) aestuans* z čeledi veverkovitých (*Sciuridae*); ► 16–20 cm dlouhý; ■ Syn.: *agutipuru*, *caxinguelê*, *esquilo*, *esquio*, *petigris*, *quati-mirim*, *quatipuru*, *quati-puru*, *serelepe*; (PDB, NET).
- acutipuruçu**, m. (1) (BR): jihoamer. veverka *Sciurus igniventris*; (PDB).
- adage**, m., lid. (1) (SP, MG, MT): zásluha, odvaha, hodnota, schopnost, způsobilost; (PDB).
- adejo**, m. (1) (sevBR): zatoulaný kůň (bez jezdce, bez nákladu); (PDB).
- ademão**, m., lid. (1) (BR): pomoc; (2) (SP): sousedská výpomoc; viz: *muxirão*; (PDB).
- adensar-se**, zvrat. (1) (BR): tísnit se (nahromadit se natěsno); př.: *os vizinhos mais próximos, que se adensam, curiosos, no alto das barrancas*; (PDB).
- adernado**, adj. (1) (Nordeste): převrhnutý, rozlítý; (2) přenes.: zesláblý, zničený, ochablý, schlíplý; maličký; (PDB).
- adernar**, intr. (1) (BR): převrhnou se, vylít se (o sklenici s tekutinou); (PDB).
- aderno preto**, m. (1) (BR): vysoký strom; viz: *guaribu*; (2) (BR): strom; viz: *muiraquatiara*; (PDB, NET).
- adevão**, m. (1) (Nordeste): hádka, rvačka; výtržnost, zmatek, binec; viz: *rôlo*; (PDB, DLP).
- adevogado**, m. (1) (← *advogado*) (BR): advokát; ► lid. výslovnost (vsunutí samohlásky *e*); (NET).
- adiantar**, intr., lid. (1) (BR): získat si důvěru, navázat úzké styky; dovolit si (něco udělat); (PDB).
- adicionado (adicionado)**, adj. (1) (jižBR): o koni: trpící chronickou nemocí nebo jakýmkoli fyzickým neduhem, zejm. pohybových orgánů; (PDB).
- adicionar(-se), adicionar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (jižBR): způsobit chronické onemocnění (koně); (2) (jižBR): onemocnět chronickou nemocí (kůň); (PDB).
- adicuri**, m. (1) (BR): palma; viz: *aricuri*; (PDB, NET).
- adimirar**, tr. (1) (← *admirar*), lid. (BR): obdivovat; ► vsunutí samohlásky *i*; (PDB).
- adjet-**, (BR): viz: *adject-* (PO); (PČ2).
- adjunto**, m. (1) (Nordeste): sousedská výpomoc; viz: *muxirão*; (PDB).
- adjutório**, m. (1) (SE, BA): sousedská výpomoc; viz: *muxirão*; (PDB).
- administração**, f. (1) **máquina de** ~ (BR): administrativní aparát / mašinerie; (PČ2).
- admissão**, f. (1) (BR): roční příprava na přijímací zkoušku do gymnázia; (2) (BR): tato přijímací zkouška; (PDB).
- ado**, m. (1) (BA): prášek z osmažené kukuřice ochucený palmovým olejem (může se přidat i včelí med); (PDB).
- adoção**, f. (PO: *adopção*) (1) (BR): adopce; osvojení (dětí), přijetí, převzetí (myšlenek apod.); (PDB, PČ2).
- adoidarrado**, adj. (1) (PE): zbrklý, lehkomyšlný; ztřeštěný, nerozvážný, pomatený; (PDB).

- adomado**, adj., lid. (1) (BR): zvyklý na něco (a přijímající to rád); rezignovaný, odevzdaný; (PDB).
- adomar-se**, zvrat. (1) (BR): zvyknout si na něco (a brát to s radostí); (2) (BR): smířit se s něčím, rezignovat; (PDB).
- adonar-se**, zvrat. (1) (RS): zmocnit se něčeho, převlastnit si něco (obratně, mazaně nebo prohnatě, hrubě; (PDB).
- adonde!**, citosl. (1) (BR): cože?, ale ne!, kdepak!, to není možné!; ► vyj. pochybnost; (PDB).
- a-do-ó**, f., slang (1) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB).
- adot-**, (BR): viz: *adopt-* (PO); (PČ2).
- adufe**, m. (1) (BR): afr. hudební nástroj; viz: *cuíca*; (PDB, NET).
- adufe**, m. (PO: *adufe*) (1) (BR): čtverhranný buben; (PDB).
- adyáneni**, adj/subst. (1) (BR): ind. kmen; viz: *adzáneni*; (PDB).
- adzáneni**, adj/subst. (1) m/f. (AM): příslušník stejnojmenného arawackého kmene; ► kmen žil u břehů horního toku řeky Içana; ■ Syn.: *adyáneni*, *azáneni*, *tatu-tapuia*, *tatú-tapúya*; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- aerômetro**, m. (PO: *aerômetro*) (1) (BR): hustoměr; (PČ2).
- aero-môça (aeromoça)**, f. (1) (BR): letuška, stewardka; (PDB, PČ2, NET).
- aero-môço**, m. (1) (BR): stevard (v letadle); (PDB, NET).
- afaluado**, adj. (1) (BR): udýchaný, uspěchaný, zavalený prací; (PDB).
- afamilhado**, adj. (1) (BR): mající hodně dětí, velkou rodinu; (2) (jižBR): mající rodinu, milenku; ženatý, zadaný; (PDB).
- afamilhar-se**, zvrat. (1) (BR): mít hodně dětí, velkou rodinu; (PDB).
- afavecos**, m., pl., lid. (1) (Nordeste): staré krámy, veteš; obnošené věci; přípravy na cestu; (PDB).
- afecç-**, (BR): viz: *afecç-* (PO); (PČ2).
- aferventado¹**, adj., lid. (1) (Nordeste): netrpělivý, nedočkavý; neklidný, rozčilený; (PDB).
- aferventado²**, m. (1) (Nordeste): pokrm z lehce povařené ryby nebo z masa (s bramborami a jistou zeleninou); (PDB, NET).
- aferventar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr., lid. (BR): chytit, zajmout, zatknout, zajistit, dopadnout; zmocnit se, ukořistit; (2) zvrat. (Nordeste): zneklidnět, rozčítit se; (PDB, NET).
- afet-**, (BR): viz: *afect-* (PO); (PČ2).
- afiambrado**, adj. (1) (BR): upravený jako šunka, nářez (*fiambre*); (PDB).
- afiambrrar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): připravit maso jako šunku; (2) zvrat. (BR): dávat si hodně záležet na oblékání; (PDB).
- afilhado**, m., iron. (1) (PE): dítě kněze, mnicha, řeholníka; (PDB).
- afinado**, adj. (1) (BR): dohodnutý s dalšími osobami; (PDB).
- afitar**, tr. (1) (BR): urknout někoho (očima); (PDB).
- afito**, m. (1) (BR): urknutí; (PDB).
- afleimar-se**, zvrat. (1) (BR): zneklidnět; (PČ2).
- afleumar (afleugmar)**, intr. (1) (BR): opuchnout, otéct, zvředovatět; (PDB).
- afobação**, f. (1) (BR): spěch, ruch; únava, nával práce, vyvedení z míry, z rovnováhy; (PDB).
- afobado**, adj. (1) (BR): uspěchaný, unavený, zavalený prací, vyvedený z míry; (PDB).
- afobamento**, m. (1) (BR): viz: *afobação*; (PDB).
- afobar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): unavit, vyvést z míry; (2) zvrat. (BR): unavit se, nechat se vyvést z míry; (PDB, NET).
- afogar o ganso**, intr., lid. (1) (BR): pomilovat se; viz též: *piroquinha*, *fazer ~*; (NET).
- afolozar**, tr., lid. (1) (AL): příliš prodlužovat, natahovat; (2) (PB): zničit, znehodnotit; učinit nepoužitelným; (PDB).
- aforar**, tr., lid. (1) (SP): vyjmout, vytáhnout; (PDB).
- afrouxar (afroixar)**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): rozšířit pastviny; dát volnost dobytku, s kterým se pracuje, nebo volům, kteří se vedou; (2) zvrat. (BR): skončit platnost; (PDB).
- afuazado**, adj., lid. (1) (SP, MG, MT): zděšený, polekaný; popudlivý; znuděný, otrávený; (PDB).
- afuleimação**, f. (1) (BR): hádka, spor, rozepře; křik, rvačka, pranice; (PDB).
- afuleimado**, adj. (1) (BR): hašteřivý, rozhádaný, rozčítlený; (PDB).
- afuleimar-se**, zvrat. (1) (BR): ztratit trpělivost; roz-zlobit se, rozčítit se; hádat se, prát se; (PDB).
- afundar-se**, zvrat. (1) (BR): opakovat stále dokola; chodit často stejnou cestou; (PDB).
- afurá**, m. (1) (BA): osvěžující nápoj bahijské kuchyně: koláč ze zkvašené a podrcené rýže rozpuštěný v oslazené vodě; (PDB, NET).
- afutricar**, tr. (1) (BR): dělat něco nedokonale, fušovat; (PDB).
- agachada¹**, f. (1) (RS): náhlý útok, výpad, přepadení; (2) (BR): rozběhnutí (o zvířeti, kt. se dá náhle do běhu); (3) (BR): prudký pokyn, kt. dá jezdec zvířeti (stojícímu nebo běžícímu); (4) (BR): útočná narážka, kt. má někoho vyprovokovat k něčemu nepříjemnému; (5) (BR): žert, vtip; hrdinský čin; (PDB).

- agachada**², f. (1) (BR): pták; viz: *narceja, vedeta-da-praia*; (PDB, NET).
- agachadeira**, f. (1) (BR): společný název několika ptáků z čeledi kulikovitých (*Charadriidae*); (2) (BR): pták; viz: *narceja, vedeta-da-praia*; (PDB, NET).
- agachado**, m. (1) (RS): koňský cval; (PDB).
- agachados**, m., pl. (1) (MG): úklony, zdvořilůstky, lichocení, podlézáni; ■ Var.: *abaixados*; (PDB).
- agachar-se**, zvrat. (1) (RS): začít (něco dělat); (PDB).
- agai (agahy)**, m. (1) (BR): keř nebo stromek *Thevetia ahouai* z čeledi toješťovitých (*Apocynaceae*); ► vysoký 1–7 m; má kulaté červené jedovaté plody; výskyt: od Mexika po BR; př.: *o seu látex e as suas sementes são venenosos e potencialmente mortais*; ■ Syn.: *aguai, auai, cascaveira, tingui-de-leite*; (PDB, NET).
- agalhas**, f., pl. (1) (RS): darebáctví, podvod, nekalý obchod; (2) **um sujeito de** ~ (BR): chlubil, expert, domýšlivce; (PDB).
- agalhudo**, adj. (1) (jižBR): snaživý, odvážný, silný; opovážlivý, troufalý; (PDB).
- agalinhar-se (agallinhar-se)**, zvrat., lid. (1) (BR): ponížít se, ztratit odvalu, dostat strach; být pokornější, méně arogantní; (PDB).
- agarani (agarnani)**, m. (1) (BR): ind. kmen; viz: *acarapi*; (PDB).
- agarra-compadre**, m. (1) (BR): popínavá rostlina *Caesalpinia sepiaria* z čeledi bobovitých; ► vysoká 4–10 m; má silně zahnuté trny; vytváří nepronikatelnou překážku; ■ Syn.: *espinho-de-cerca*; (2) viz též: *jupindá*; (PDB, NET).
- agarradeiras**, f., pl. (1) (BR): výčnělky, kt. se ponechávají na ploše koňského kopyta (aby koni umožňovaly jistější chůzi ve vlhkém kluzkém terénu); (PDB).
- agarrado**, m. (1) (BR): úzký prostor mezi balvany, skalami; (PDB).
- agarrador**, adj/subst. (1) (BR): o jezdcí, kt. se dobře drží na skákajícím a vyhazujícím koni; (PDB).
- agarramento**, m. (1) (BR): skrblictví, lakomství, lakota; (2) (BR): úzký vztah mezi dvěma nebo více osobami; stálý svazek (manželství); (PDB).
- agarrnado**, adj. (1) (BR): podobný malému silnému koni (*garrano*); (2) (BR): neseřízní, málo spolehlivý (člověk); (PDB, NET).
- agarra-pinto**, m. (1) (BR): léčivá rostlina *Boerhavia hirsuta* z čeledi nocenkovitých (*Nyctaginaceae*); ► využívána v lid. léčitelství; př.: *de gosto amargo, a medicina popular indica a infusão de seu caule e sua raiz nos problemas hepáticos e digestivos*; ■ Syn.: *amarra-pinto, batata-de-porco, beldroega-grande, bredo-de-porco, celidônia, erva-tostão, pega-pinto, solidônia, tangará, tangaracá*; (PDB, NET).
- agarrar**, intr. (1) (jižBR): rozhodnout se, rozvážit si něco a provést to; př.: *agarrou e partiu*; (PDB).
- agateado**, adj. (1) (BR): namodralý, kočičí (o očích); (PDB).
- agaturrar**, tr. (1) (jižBR): chytit, zadržet, zajistit, dopadnout, polapit; (PDB).
- agauchado**, adj. (1) (BR): chovající se jako honák (*gaúcho*); (PDB).
- agauchar-se**, zvrat. (1) (BR): začít se chovat jako honák; přijmout zvyky gaučů; (PDB).
- agidavi**, pl. (1) (BR): paličky k bubnu *atabaque* (viz); ► dlouhé 30–40 cm; vyrábějí se z posvátných stromů *goiabeira* nebo *araçazeiro*; (PDB, NET).
- agogô**, m. (← jor. „zvon“) (1) (BR): jeden nebo několik kovových zvonků tvořících tradiční hudební nástroj původem ze záp. Afriky; ► při obřadech často doplňuje bubnování na bubny *atabaques* (viz); př.: *o agogô pode ser o instrumento mais antigo do samba*; ■ Var.: *gã*; (PDB, NET).
- agonia (agoniada)**, f. (1) (BR): strom; viz: *arapuê*; (PDB, NET).
- agoniado (agonium)**, m. (1) (BR): strom; viz: *arapuê*; (PDB, NET).
- agora-agora**, adv. (1) (BR): viz: *agorinha*; (PDB).
- agorinha**, adv. (1) (BR): právě teď, před chvílíčkou; ■ Var.: *agora-agora, inda-agora, inda-agorinha*; (PDB).
- agosto**, m. (PO: *Agosto*) (1) (BR): srpen; (PČ2).
- agradar**, tr. (1) (Nordeste, MG): povzbuzovat, laskat, oslavovat, uspořádat oslavu; (PDB).
- agregado (agregado)**, m. (1) (BR): člověk žijící v domě u cizí rodiny; sluha; (2) člověk žijící mimo svůj domov, např. na poli propachtovaném za určitých podmínek; nájemce, pachtýř; (PDB).
- agreste**, m. (1) (BR): typ krajiny v oblasti Nordeste: ► něco mezi pralesem a typem *caatinga* (s kameňitou půdou a řídkou nízkou vegetací); (PDB, NET).
- agrião-do-Pará**, m. (1) (BR): léčivá rostlina; viz: *abecedária*; (PDB, NET).
- agronomando**, m. (1) (BR): student nebo absolvent agronomie; (PDB).
- agronômico**, adj. (PO: *agronómico*) (1) (BR): zemědělský; (PČ2).
- agronomo**, adj. (PO: *agronomo*) (1) (BR): agronom; (PČ2).
- água**¹, f. (1) (BR): opilství, opilost; (2) **aqueantar ~ para o mate dos outros** (RS): pracovat na něčem,

- z čeho bude mít užitek někdo jiný; (3) **beber ~ nas orelhas dos outros** (BR): mít v oblíbě klevety, pomluvy, intriky; (4) **dar em ~ de barrela**, lid. (RJ): nepodařit se, nedosáhnout dobrého výsledku; (5) **enfiar ~ no espêto** (jižBR): pracovat zbytečně, marně, bezvýsledně; (6) **mariscar n'~** (BR): lovit ryby; (7) **na ~ e no couro**, lid. (AL): ve frázích jako *F. só tem uma roupa (camisa apod.) na água e no couro*; („F. má jediné oblečení, ve kterém stále chodí“); (PDB).
- água²**, m. (1) (BR): název členů kmene *Omágua*; ► význam: „člověk“; (PDB).
- água-branca**, f. (1) (BR): říční voda bohatá na usazeniny, sedimenty; (PDB).
- água-brava**, f. (1) (BR): mléčná šťáva získaná lisováním strouhaného manioku; ■ Syn.: *água-de-goma, manipuera*; (PDB).
- água-bruta**, f., slang (1) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB).
- aguaceirada**, f. (1) (BA): velké často opakované lijáky; (PDB).
- aguaceiro-branco**, m. (1) (BA, okolí města Salvador a zálivu Všech Svatých; tzv. *Recôncavo da Bahia*): náhlý silný vítr (bez deště); (PDB).
- aguachado**, adj. (1) (BR): o koni, kt. dlouhou dobu odpočíval, ztloustl, a při delší chůzi těžce oddechuje a dělá se mu bílá pěna u tlamy; (PDB).
- aguaçu**, m. (1) (BR): palma; viz: *babaçu, uauaçu*; (PDB, NET).
- água-da-guerra**, f. (1) (jižBR): antiseptický (Dakinův) roztok (používaný v medicíně); (PDB, NET).
- água-de-briga**, f., slang (1) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB).
- água-de-cheiro**, f., lid. (1) (BR): esence, voňavka, parfém; (PDB).
- água-de-goma (água-de-gomma)**, f. (1) (BR): šťáva z manioku; viz též: *água-brava*; (PDB).
- aguado**, adj. (1) (Nordeste): málo oslazený (osvěžující nápoj, čaj apod.); př.: *café aguado*; (PDB).
- água-emendada (águas-emendadas)**, f. (pl.) (1) (BR): společný pramen nebo odvodňovací kanál dvou nebo několika řek, kt. patří do různých povodí; (PDB).
- água-florida**, f. (1) (BR): druh parfému; (PDB).
- água-forte**, f. (1) (BR): kyselina dusičná; lept (grafická technika); (PDB, NET).
- água-fortista**, f. (1) (BR): výtvarník pracující technikou leptu; (PDB, NET).
- aguaí¹**, m. (1) (BR): keř, stromek; viz: *agaí*; (PDB).
- aguaí² (auaí-guaçu)**, m. (1) (BR): stromek se žlutými květy; viz: *chapeu-de-napoleão*; (PDB, NET).
- aguapé**, f. (1) (BR): název vodních rostlin z různých čeledí; (2) (BR): tak husté spojení vodních rostlin na hladině, že může udržet i ležícího člověka; (PDB). • (3) tokozelka, vodní hyacint; viz: *dama-do-lago*; (NET).
- aguapeaçoca**, f. (1) (BR): ostnák jihoamerický; viz: *jaçaná*; (PDB, NET).
- aguapé-da-meia-noite**, m. (1) (BR): druh leknínu; viz: *apé¹*; (PDB, NET).
- aguapézal**, m. (1) (jižBR): rozsáhlá vodní plocha hustě pokrytá vodními rostlinami; (PDB).
- água-que-gato-não-bebe**, f. (SP), **água-que-passarinho-não-bebe**, f. (1) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB, NET).
- aguará (aguaraçu)**, m. (1) (BR): pes hřivnatý; viz: *guará²*; (PDB, NET).
- aguaraíba**, f. (1) (BR): strom; viz: *aroeira-vermelha*; (PDB, NET).
- aguarapondá**, f. (1) (BR): druh vratiklasu (*Stachytarpha dichotoma, Stachytarpheta jamaicense*), rostlina z čeledi sporýšovitých (*Verbenaceae*); ► má léčivé účinky (užívá se proti zánětům); ■ Syn.: *gervão-verdadeiro*; (PDB, NET).
- aguaraquiá**, m. (1) (BR): lilek černý (*Solanum nigrum*), jedovatá bylina z čeledi lilkovitých (*Solanaceae*); (PDB, NET).
- aguaraquiá-açu**, m. (1) (BR): rostlina *Solanum pterocaulon* z čeledi lilkovitých; (PDB).
- aguarauçá**, m. (1) (BR): krab; viz: *guaruçá, maria-farinha*; (PDB, NET).
- aguaraçaim**, m. (1) (BR): pes pampový; viz též: *guaraxaim*; (PDB, NET).
- aguardente**, f. (1) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (2) ~ **da cabeça** (jižBR): kořalka opakovaně destilovaná a podávaná zpravidla s vonnými květy; (3) ~ **de cana** (BR): viz: *cachaça*; (PDB).
- aguardenteiro**, m. (1) (BR): notorický opilec; (PDB, NET).
- água-redonda**, f. (1) (AM): jezero; (PDB, NET).
- aguaricará**, m. (← guar.) (1) (BR): ovocný strom; viz: *ibirapiroca*; (PDB, NET).
- águas de janeiro**, f., pl. (1) (BR): deště přicházející začátkem roku; viz též: *primeiras-águas*; (PDB).
- águas-de-setembro**, f., pl. (1) (SP): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB, NET).
- águas-emendadas**, f., pl. (1) (BR): viz: *água-emen-dada*; (PDB, NET).
- águas-iguais**, f., pl. (1) (PA): příliv a odliv čtvrtý den po novoluní a po úplňku; (PDB).
- águas-pegadas**, f., pl. (1) (PA): příliv a odliv čtvrtý den po první a poslední čtvrti měsíce (připomíná

- písmeno D v prvním a písmeno C v druhém případě); (PDB, NET).
- águas-puladeiras**, f., pl. (1) (MG): velké peřeje; (PDB).
- água-suja**, f. (1) (BR): hádka, rvačka; zmatek, binec; viz: *rôlo*; (PDB, DLP).
- aguatal**, m. (1) (BR): neslaná voda (bez chuti); (PDB).
- aguateiro**, m. (1) (jižBR): prodavač (roznašeč) vody; (2) zvíře, kt. nosí vodu nebo tahá vozík s vodou; (3) (BR): špatný kůň; (4) (BR): člověk, kt. žije na farmě díky shovívavosti majitele a vykonává lehčí práce; (PDB).
- aguaxima-do-mangue**, f. (1) (BR): strom; viz: *algodoeiro-da-praia*; (PDB).
- aguçar-se**, zvrát. (1) (BR): utéct, zmizet, ztratit se, upláchnout; (PDB).
- agüentar**, tr. (PO: *aguentar*) (1) ~ **o barco**, přenes. (BR): obstat v těžké situaci; (2) ~ **com a bucha** (BR): prodělat nepříjemnou zkušenost; (PČ2).
- águia**, m. (1) (BR): darebák, podvodník, lump, vychytralý člověk; (PDB).
- águia-de-harris**, f. (1) (BR): jestřábovitý pták; viz: *gavião-asa-de-telha*; (PDB, NET).
- águia-peixeira**, f. (1) (BR): pták; viz: *águia-pescadora*; (PDB, NET).
- águia-pescadora**, f. (1) (BR): orlovec říční (*Pandion haliaetus*), pták z čeledi orlovcovitých (*Pandionidae*); ► loví ryby střemhlavým letem do vody; výskyt: prakticky po celém světě; př.: *é uma espécie de ave de rapina de porte médio, com cerca de 57 cm de comprimento*; ■ Syn.: *águia-peixeira, babuzar, caripira, gavião-caripira, gavião-do-mar, gavião-papa-peixe, gavião-pescador, guincho, pescador, uiracuir, uiraquer*; (PDB, NET).
- águia-viúva**, f. (1) (BR): pták; viz: *gavião-pato*; (PDB, NET).
- aguilhada**, f. (1) (PO): tyčka s kovovou špicí (k pohánění, vedení volů); ■ Syn.: *picana* (RS), *pereiro* (PI), *guiada* (BR); (PDB).
- aguinir**, tr., lid. (1) (CE): obtěžovat, trápit; zlobit, otravovat, znechucovat; viz: *abodegar, apoquentar*; (PDB).
- agulha**, f. (1) (BR): minerál; viz: *satélite*; (2) ~s, pl. (BR): kus masa s kostí (z volského hřbetu); (PDB).
- agulha-branca**, m., lid. (1) (BR): polozobánka jednopruhá (*Hyporhamphus unifasciatus*), ryba z čeledi *Hemiramphidae*; ► asi 28 cm dlouhá; má velmi prodlouženou dolní čelist a tvoří početná hejna při hladině; výskyt: Atlantický a Tichý oceán; př.: *possui rostro alongado formando um bico, mandíbula escura com a ponta avermelhada*; ■ Syn.: *panaguaiú, peixe-agulha, tarangalho, taragalho*; (PDB, NET).
- agulhão-bandeira**, m. (1) (BR): druh mečouna (*Istiophorus nigricans*), mořská ryba z čeledi mečounovitých (*Xiphiidae*); (PDB).
- agutiguepe**, f. (1) (BR): jistá rostlina; (PDB).
- agutipuru**, m. (1) (BR): hlodavec; viz: *acutipuru*; (PDB, NET).
- Ahiağ**, m., myt. (← tup.) (1) (BR): zlý duch; viz: *Anhangá*; (PDB, NET).
- Ahó Ahó**, m., myt. (1) (BR): lidožravý netvor; viz: *Ao ao*; (2) (BR): příšera v podobě ovce požírající indiány, kt. uprchli z jezuitských misíí a chtěli se vrátit do svých osad; (PDB, NET).
- ai¹ (ahy)**, **ai-mirim**, m. (1) (BR): lenochod tříprstý; viz: *preguiça-de-bentinho*; (PDB, NET).
- ai² (ahi)**, adv. (1) (BR): vtom (v tom okamžiku), náhle, najednou; (PDB).
- ai³ (ahi)**, citosl. (1) (BR): dobře!, výborně!, to je ono!; ► vyj. pochvalu; př.: *ai, menino!*; (PDB).
- aiacá**, f. (1) (Amazónie): název několika druhů sladkovodních jihoamer. želv rodu *Podocnemis*; (PDB).
- aiasia**, f. (1) (BR): hračka; dětský obleček; (PDB).
- aiapaina**, f. (1) (BR): léčivý keř, stromek *Euphorbia Coitínifolia* z čeledi pryšcovitých (*Euphorbiaceae*); ► keř přes 4 m vysoký, jako strom až 9 m; jeho míza (latex) je jedovatá, středoamer. indiáni ji používali jak šípový jed; př.: *é uma planta ornamental, principalmente por causa de suas folhas elípticas que ficam verdes, laranja cobre, roxas e vermelhas*; ■ Syn.: *árvore-de-cobre, barrabás, figueirinha-roxa, leiteiro-vermelho*; (2) (BR): keř *Euphorbia triplinerve* z čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*); (PDB, NET).
- aiapuá**, f. (1) (BR): divoce rostoucí maniok (v Amazónii); (PDB).
- aiaraçu**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acaraú-açu*; (PDB, NET).
- aibi**, m. (1) (BA): potůček. kt. ústí do moře; (PDB).
- aicá**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene z braz. Guyany; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- aicuna**, citosl. (1) (jižBR): ó; cože?; ► vyj. obdiv; překvapení, hněv; (PDB).
- aiereba**, f. (1) (BR): druh trnuhy (*Dasyatis orbicularis*), tmavohnědý rejnok z čeledi trnuchovitých (*Dasyatidae*); (PDB, NET).
- ai-ibiretê (ahy-ibiretê)**, m. (1) (BR): lenochod *Arcopitecus pallidus* z čeledi *Bradypodidae*; viz též; *preguiça-de-bentinho*; (PDB, NET).

- aijulata**, f. (1) (BR): bederní rouška; viz též: *julata*; (PDB, NET).
- aijuna**, citosl. (1) (BR): ó, no ne?!; ► vyj. obdiv, radost, potěšení; (PDB).
- aimara**, f. (1) (BR): ryba; viz: *jeju*; (PDB, NET).
- aimará**, m. (← tup/guar.) (1) (BR): bavlněná tunika zdobená peřím; (2) (BR): ryba z dolního toku Amazonky; (PDB, NET).
- aimbiré (aimboré)**, adj/subst. (1) (BR): ind. kmen; viz: *aimoré*¹; (PDB, NET).
- ai-mirim (ahy-mirim)**, m. (1) (BR): lenochod tříprstý; viz: *preguiça-de-bentinho*; (PDB, NET).
- aimoré**¹, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ► ind. etnikum žijící v 16. a 17. stol. v jižBA a sevES v počtu cca 30000 členů; na rozdíl od ostatních kmenů z braz. pobřeží jejich jazyk nepatřil do rodiny tupí; ■ Var.: *aimbiré*, *aimboré*, *botocudo*; viz též: *crenaque*; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- aimoré**², m. (1) (BR): amazonská opice; viz: *macaco-barrigudo*; (PDB, NET).
- ainhum**, m. (1) (BR): zvláštní nemoc *dactylolysis-spontanea*; ► začíná ztvrdnutím kůže u základu prstů nohy a může končit jejich ztrátou; podle PDB postihuje zejm. Afričany a míšence; (PDB, NET).
- aió**, m. (1) (BR): lovecká brašna z vláken bromélie *caroá*; (PDB).
- aipé**, m. (1) (BR): strom; viz: *ipê-da-fôlha-miúda*; (PDB, NET).
- aipé**, m. (1) (BR): strom; viz: *caroba-brava*; (PDB, NET).
- aipi**, m. (1) (BR): viz: *aipim*; (PDB, NET).
- aipim**, m. (← tup. *ai'pi*) (1) (BR): maniok, kassava; viz: *mandioca*, *Mandioca*; (PDB, NET).
- ai-pixuna (ahy-pixuna)**, m. (1) (BR): lenochod *Bradypus torquatus* z čeledi lenochodovitých tříprstých (*Bradypodidae*); viz: *preguiça-de-bentinho*; (PDB, NET).
- airado**, adj. (1) (BR): nachlazený, nastydlý; mající rýmu; (PDB).
- airar**, intr. (1) (MT): nadechnout se, osvěžit se; (PDB, NET).
- aire**, m. (1) (BR): něco zbytečného, marná věc; (PDB).
- airi**, f. (1) (BR): palma; viz: *coco-de-iri*; (PDB).
- airini** adj/subst. (1) (BR): ind. kmen; viz: *arini*; (PDB, NET).
- airuapara**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *aiuruapara*; (PDB, NET).
- aiuá**, citosl. (1) (BR): hurá, jupí; ► vyj. radost, žertování; ■ Var.: *aiué*; (PDB).
- aiuara-aiuara**, f. (1) (BR): viz: *mãe-d'agua*; (PDB).
- aiúba**, f. (1) (BR): druh obaleně (*Ayidendron permolle*, *Aniba permollis*), velký strom z čeledi vavřínovitých (*Lauraceae*); (PDB, NET).
- aiué**, citosl. (1) (BR): viz: *aiuá*; (PDB).
- aiuruapara**, m. (← tup. *ayuruá'para*) (1) (BR): amazonský pták (*Psittacus ochrocephalus*, *Amazona ochrocephala*) z čeledi papouškovitých (*Psittacidae*); ► až 38 cm dlouhý, převážně zelený; výskyt: od Mexika po sevBR; ■ Syn.: *airuapara*, *ajeruapara*, *ajuruapara*, *papagaio-campeiro*; (PDB, NET).
- aiurucatinga**, m. (← tup. *ayuruku* + *tinga*, „bílý“) (1) (BR): amazónan oranžovokřídlý (*Psittacus macauana* nebo *Amazona amazonica*), amazonský pták z čeledi papouškovitých; ► až 34 cm dlouhý; převážně zelený; př.: *o aiurucatinga é uma espécie barulhenta e sua vocalização consiste em gritos agudos*; ■ Syn.: *ajurucatinga*, *ajurucuruca*, *curau*, *curica*, *curuca*, *encontros-verdes*, *kuritzaká*, *papagaio-do-mangue*, *papagaio-grego*, *papagaio-poaieiro*; viz též: *ajurucatinga*; (PDB, NET).
- aiurujuba**, m. (← tup. „papoušek žlutý“) (1) (BR): název, kt. dávali indiáni Francouzům; (PDB).
- aíva**, adj. (1) (BR): špatný, mizerný, bezvýznamný, nepoužitelný, k ničemu; lakomý, churavý; (PDB).
- aivado**, m. (1) (BR): otvor (vstup) do úlu; (PDB).
- Aiye**, f. (← jor. „země“) (1) (BR): božstvo materiálního světa; ► v afrobraz. náboženství *candomblé* nebo *umbanda*; viz též: *Exú*, *Orun*; (NET).
- ajajá**, m. (1) (BR): druh kolpíka (*Ajaja ajaja*), pták z čeledi ibisovitých (*Threskiornithidae*), podčeleď *Plataleinae*; ► až 86 cm dlouhý, s plochým lopatkovitým zobákem; ■ Syn.: *colhereiro*; (PDB, NET).
- ajambrado**, adj/subst. (1) (BR): venkovský; nemotora, hlupák, mamlas apod.; viz: *jeca*; (PDB, NET).
- ajará**, m. (1) (BR): strom *Rinorea guianensis* z čeledi violkovitých (*Violaceae*); ► stromek nebo strom; vysoký 2–20 m; ■ Syn.: *can(n)elha de jacamin*, *aquariquara(na)*, *amarelinho*, *cinzeiro*, *imbiribatan*, *pau de gamba*; (PDB, NET).
- ajaré**, m. (1) (BR): druh koželusku (*Tephrosia nitens*), keř z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); (PDB, NET).
- ajeruapara**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *aiuruapara*; (PDB, NET).
- ajerueté**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *acamutanga*, *chauá*; (PDB, NET).
- ajeurarana**, f. (1) (BR): strom *Hirtella ciliata* z čeledi růžovitých (*Rosaceae*) nebo zlatoplodovitých (*Chrysobalanaceae*); ► 8–12 m vysoký; (PDB, NET).

- ajirauzadò**, adj. (1) (BR): mající tvar roštu (*jirau*); (PDB).
- ajoujo**, m. (1) (RS): kožený pásek asi 80 cm dlouhý a 2 cm široký; ► používá se k přivázání dvou volů k sobě za rohy; (2) (sev. a střBR): plavidlo z dvou nebo více spojených člunů; (PDB).
- ajuba**, m. (1) (BR): strom *Aiouea guianensis* z čeledi vavřínovitých (*Lauraceae*); (PDB).
- ajuda**, f. (1) (Nordeste): dodání alkalické látky do šťávy z cukrové třtiny; ► má odstranit kyseliny, kt. obsahuje; (2) ~ **de custo** (BR): příplatek, přídavek (na určité služby nebo výdaje); (3) **ainda para mais** ~ (BR): ještě navíc; (PDB, NET).
- ajudância**, f. (1) (BR): funkce pomocníka, asistenta; (PDB).
- ajudar**, tr. (1) (Nordeste): dodat zásaditou látku do šťávy z cukrové třtiny; viz též: *ajuda*; (PDB).
- ajuga**, f. (1) (BR): zběhovce (rostlina); viz: *ajugaíba*; (PDB, NET).
- ajugaíba (ajugahyba)**, f. (1) (BR): zběhovce plazivý (*Ajuga reptans*), rostlina z čeledi hluchavkovitých (*Lamiaceae*); ► 10–20 cm vysoká; má četné léčivé účinky; př.: *a ajugaíba pode ser utilizada por inteiro na forma de chás e compressas*; ■ Syn.: *ajuga, búgula, consolida-média, erva-de-são-léo, erva-de-são-lourenço, erva-férrea, jujuba, língua-de-boi, viuvinha*; (PDB, NET).
- ajular**, tr. (1) (BR): zamířit s lodí na závětrnou stranu; vrátit se s lodí zpět; (PDB).
- ajulata**, f. (1) (BR): bederní rouška; viz též: *julata*; (PDB, NET).
- ajupe**, citosl. (1) (jižBR): hyjé!; vyj. povzbuzení zvířat; (PDB).
- ajurí**, m. (1) (BR): sousedská výpomoc; viz: *muxirão*; (PDB).
- ajuru**, m. (1) (BR): název několika rostlin z rodu *Hirtella* a *Licania*; (2) (BR): papoušek *Amazona oestiva*; ■ Var.: *jeru, juru*; (PDB, NET).
- ajuruacu (ajuru-açu)**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *papagaio-moleiro*; (PDB, NET).
- ajuruapara (ajuru-apara)**, m. (1) (BR): papoušek *Amazona acrocephala*; ► převážně zelený, se žlutým čelem a černým zobákem; viz též: *aiuruapara*; (PDB, NET).
- ajurucatinga (ajuru-catinga)**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *aiurucatinga*; (PDB, NET).
- ajurucuruca**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *aiurucaatinga*; (PDB, NET).
- ajuruetê (ajuru-etê)**, m. (1) (BR): papoušek; viz: *acamutanga, chauá*; (PDB, NET).
- ajurujubacanga (ajuru-jubacanga)**, m. (1) (BR): papoušek *Aratinga auricapilla*, (nebo *auricapillus* z čeledi *Psittacidae*; ► až 30 cm dlouhý; převážně zelený, na hlavě žlutočervený; př.: *está ameaçada por perda do habitat*; ■ Syn.: *jandaia-de-testa-vermelha, jubacanga*; (PDB, NET).
- ajururé**, adj/subst. (← *tup/guar.*) (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného karibského kmene; ► z oblasti dolního toku řek Xingu a Madeira; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- ajustagem**, f. (1) (BR): seřízení (stroje, jeho částí); (PDB).
- ajutório**, m. (1) (RS): sousedská výpomoc; viz: *muxirão*; (PDB).
- Akakor**, m., folk. (1) (BR): fiktivní podzemní město z předkolumbovského období, kt. údajně leží v oblasti horním toku dlouhé řeky Purus při braz. hranicích s Perú a Bolívií; ► celou historku si vymyslel Němec Gunther Hauck, kt. se pod jménem Tatuca Nara vydává za náčelníka dosud neznámého kmene, a rozšířil ji novinář Karl Brugger v knize „Kronika Akakoru“ z r. 1976; jsou v ní také zmínky o El Doradu, o zlatém pokladu říše Inků, kt. si přivlastnil Francisvo Pizarro apod. (PDB, NET).
- Akésan**, m. (← *yor.*) (1) (BR): jeden z orišů (*orixás*); viz: *Exú*; (PDB).
- Akuanduba (Acuanduba)**, m., myt. (1) (BR): bůh indiánů kmene arará (viz: *arará*⁴); ► podle legendy hrával na flétnu a snažil se, často marně, zavést na světě pořádek; v guaranijské mytologii představuje božskou harmonii; (PDB, NET).
- a-ku-kú**, m., onomat. (← *ind.*) (1) (MT): lelek, noční pták *Nyctidromus albicollis*; viz: *bacurau, curiango, curiango-comum*; (PDB, NET).
- alabama**, m. (1) (BR): velký briliant (ale horší kvality); (2) (BR): obchodní cestující; viz též: *cometa*, m.; (3) (BR): člověk, kt. shání zájemce o hazardní hry (nahání nové klienty); (4) (BR): rod škodlivého hmyzu, patří do něho housenka napadající listy bavlníku, zvaná *curuquerê* (viz); (PDB).
- alacranado**, adj. (1) (jižBR): drsný, hrubý, s poškrábaným, odřeným povrchem; (2) (BR): o zvířeti: plně odřenin, otevřených ran; (PDB).
- aladeirado**, adj. (1) (SP): hornatý (o terénu plném svahů – *ladeiras*); (PDB).
- alagação**, f. (1) (BR): pravidelně se opakující záplavy terénů v okolí řeky Amazonky; (PDB).
- alagadiceiro**, adj. (1) (BR): pasoucí se v zaplavované oblasti; př.: *boi alagadiceiro*; (PDB).
- alagoano**, -na, adj/subst. (1) m/f. (BR): člověk, který se narodil nebo žije ve spolkovém státě Alagoas; (2) adj. (BR): týkající se takového člověka nebo obecně tohoto státu; př.: *Campeonato Alagoano*

- começa no dia 20 de fevereiro*; ■ Var.: *alagoense*; (PDB, NET).
- alagoense**, adj/subst. (1) m/f. (BR): obyvatel spolkového státu Alagoas; (2) adj. (BR): týkající se státu Alagoas; př.: *é um cantor alagoense de muito sucesso*; ■ Var.: *alagoano* (týkající se spíše člověka, kt. se tam narodil); (PDB, NET).
- alagoinha**, f. (1) (BR): jezírko (napájené zejm. občasným deštěm); (PDB).
- alalá**, m., novinářský slang (1) (RJ): komentář snažící se udělat z nějaké události senzaci; (PDB).
- alamanda**, f. (1) (BR): rostlina *Allamanda cathartica* z čeledi toješťovitých (*Apocynaceae*); ► má velké žluté květy; je jedovatá, používaná v lid. léčitelství jako projímadlo; př.: *a alamanda é nativa do Brasil*; ■ Syn.: *orelia*; (PDB, NET).
- alambari**, m. (1) (BR): tetry (čeleď ryb); viz: *lambari*; (PDB).
- Alamoá**, f., myt. (1) (BR): přitažlivá žena vypadající jako mořská panna, siréna, napůl žena napůl ryba, kt. svádí námořníky a rybáře; pokud jejím svodům podlehnou, promění se v netvora a zmizí i s obětí neznámo kam; (PDB, NET).
- alar**, tr. (1) (SP, MG, MT): vynaložit úsilí, urychlit (práci); (PDB).
- alarifaço**, adj. (1) (jižBR): prohnaný; velký chytrák; ► superlativ od *alarife* (viz); (PDB).
- alarife**, adj/subst. (1) adj. (BR): živý, znalý, odvážný, vychytralý, mazaný (o lidech); (2) m. (BR): znalec, chytrák, vyuk; (PDB).
- albardão**, m. (1) (RS): řetěz kopců, pahorků přerušovaný údolími; (2) (BR): vyvýšenina na břehu řeky nebo jezera; (PDB).
- albino**, adj/subst. (1) (PO, BR): albín; ■ Syn. (BR): *aça, aço, barata descascada, gazo, ôlho-de-fogo, saraá, saruê, sarassará, taturana*; (PDB).
- albistelado (albistellado)**, adj. (1) (jižBR): o volech, jejichž srst má bílé skvrny; (PDB).
- albízia**, f. (1) (BR): strom; viz: *pau-negro*; (PDB, NET).
- alcaçuz-da-terra**, m. (1) (BR): keř *Periandra mediterranea*; ■ Syn.: *alcaçuz-do-brasil, raíz-doce*; (PDB, NET).
- alcaçuz-de-santa-catarina**, m. (1) (BR): léčivá rostlina; viz: *barba-de-são-pedro*; (PDB, NET).
- alçado**, adj. (1) (jižBR): o dobytku, kt. utekl do pustiny, ztratit se tam, zdivočel; i o jiných zvířatech, která odešla z domu; viz též: *alçar-se*; (PDB).
- alcaide**, m. (1) (BR): veteš, staré ošklivé předměty, vyšlé z módy, nepoužitelné; (2) (BR): zbylé zboží (které nenašlo kupce); (3) (BR): velmi starý nebo velmi ošklivý člověk; (4) (BR): pták; viz: *gaturamo-serrador, tietei*; (5) (jižBR): špatný kůň, herka; (PDB).
- alcantra**, f. (1) **bater a ~ na terra ingrata**, lid. (BR): zemřít, zhebnout; viz: *morrer*; (PDB).
- alçar-se**, zvrat. (1) (BR): utéct do pustiny, ztratit se, zdivočel (o dobytku); (PDB).
- alcatéia**, f. (PO: *alcateia*) (1) (BR): smečka vlků; (PČ2).
- alcatra**, f. (1) **bater a ~ na terra ingrata** (RS): zemřít, zhebnout; ■ Var.: *alcatre*, m.; (PDB).
- alcatre**, m. (1) (jižBR): viz: *alcatra*; (PDB).
- alçe¹**, m. (1) (jižBR): zvednutí koně pomocí uzdy; (PDB).
- alçe²**, m. (1) (RS): volno, oddech, odpočinek; (2) zlepšení fyzického stavu; vykrmení; (3) zkrácení, přerušování cesty; ► cílem je, aby si koně odpočinuli a potom mohli pokračovat rychleji; (PDB).
- alcoviteiro**, m. (1) (Nordeste): petrolejová lampička; viz: *periquito¹*; (PDB).
- aldagrante**, adj/subst. (1) (jižBR): tulák, šejdiř, podvodník; (PDB).
- aldeamento**, m. (1) (BR): indiánská osada, vesnice spravovaná misionáři nebo světskými úřady; (2) (BR): sídlo vězňů na ostrově Fernando de Noronha; (PDB).
- aldeia**, f. (1) (BR): indiánská vesnice; (2) (BR): každý z domků takové vesnice; (3) (RS): vesnička; skupina primitivních domků umístěných blízko kasáren nebo vojenských táborů; ► jsou určeny rodinám vojáků; ■ Dim.: *aldeiazinha, aldeola, aldeota*; (PDB).
- aldeiazinha**, f. (1) (BR): viz: *aldeia*; (PDB).
- aldeola (aldeota)**, f. (1) (BR): viz: *aldeia*; (PDB).
- aldrabas**, f., pl. (1) (BR): kožené jezdecké boty vesničanů; (PDB).
- alecrim**, m. (1) (BR): název dvou stromů z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); ► jsou to: *Holocalyx balansae* (■ Syn.: *alecrim-de-campinas*) a *H. glaziovii* (■ Syn.: *pau-alecrim*); (PDB, NET).
- alecrim-de-campinas**, m. (1) (BR): viz: *alecrim*; (PDB, NET).
- alecrim-do-mar**, m. (1) (BR): zoofyt (živočich vzhledem připomínající rostlinu); (PDB, NET).
- alegre**, m. (1) (sevBR): nástroj, kterým se vyrábějí dřevěné lžice; ► používal se kdysi i k nařezávání kmene stromů *maniçoba* (za účelem odběru latexu); (PDB, NET).
- aleijada**, f. (1) (BR): druh cukrové třtiny; (PDB).
- aleluia (alleluia)**, f. (1) (BR): okřídlený termit; viz: *cupim*; (PDB, NET).
- alemoado (allemoado)**, adj. (1) (jižBR): vypadající nebo chovající se jako Němec; (PDB).

- alemoar-se (allemoar-se)**, zvrát. (1) (jižBR): poněmčit se; (PDB, NET).
- alencó**, m. (1) (BR): kamiš růžkatý (velký pták); viz: *anhuma*; (PDB, NET).
- alento**, m. (1) **dar o último** ~, lid. (BR): zemřít, zhebnout; viz: *morrer*; (PDB).
- alesado**, adj. (1) (SP, MG, MT): zraněný, pohmožděný, poškozený; (PDB).
- aleto**, m. (1) (BR): mořská ryba; viz: *aracanguira*; (PDB, NET).
- aletria**, f. (1) (BR): mořská ryba; viz: *manjuba*; (2) (BR): léčivá rostlina; viz: *cipó-chumbo*; (3) (BR): parazitující rostlina *Cuscuta racemosa*; viz: *xiriu-beira*; (PDB, NET).
- alevante**, m. (1) (BR): máta; viz: *levante*; (PDB, NET).
- alfafa**, f. (← *alfalfa*; arab. „nejlepší krmivo“) (1) (BR): vojtěška (*Medicago sativa*) rostlina z čeledi bobovitých; ► výborné krmivo; ■ Syn.: *luzerna*; (PDB, NET).
- alfaiate**, m. (1) (BR): pták *Volatinia jacarini* z čeledi pěnkavovitých (*Fringillidae*) nebo tangaovitých (*Thraupidae*); ► výskyt: od již. Mexika po Argentinu a celou BR; př.: *durante os meses de novembro a abril, bandos de alfaiate migram para o planalto central brasileiro*; ■ Syn.: *pinéu, serrador, serra-serra, sirrador, tísio, tiziu, veludinho*; (PDB, NET).
- alfarobo**, m. (1) (MT, MS): strom; viz: *bordão-de-velho*; (PDB, NET).
- alfavaca (alfavaca-cheirosa, alfavaca-de-cheiro, alfavaca-de-vaqueiro)**, f. (1) (BR): bazalka americká; ► má léčivé účinky; viz: *hortelã-do-campo, manjeriço*; (PDB, NET).
- alfavaca-do-campo**, f. (1) (BR): léčivá rostlina *Ocimum americanum* z čeledi hluchavkovitých (*Lamiaceae*); ► má bílé voňavé květy; do Ameriky byla dovezena; př.: *originária da Ásia e África, naturalizou-se pela América tropical*; ■ Syn.: *alfavaca-de-vaqueiro, remédio-de-vaqueiro, segurelha, manjeriço branco*; (PDB, NET).
- alfazema-de-caboclo**, f. (1) (BR): keř; viz: *samba-caetá*; (PDB).
- alfinête**, m. (1) ~ **de segurança** (BR): zavírací špendlík; ■ Syn.: *segurança, joaninha*; (2) ~s, pl. (BR): peníze, kt. se dávaly ženám na jejich soukromé výdaje; (PDB).
- alfostigueiro**, m. (1) (BR): pistácie (*Pistacia vera*); ■ Syn.: řečík pistáciový, pistácie pravá; (2) (BR): řečík lentišek (keř, stromek); viz: *aroeira-da-praia*; (PDB, NET).
- algodão**, m. (1) (RJ): strom; viz: *cambacã*; (PDB, NET).
- algodão-bravo**, m. (1) (BR): rostlina *Ipomoea fistulosa* z čeledi svlačcovitých (*Convolvulaceae*); ► vyžaduje zavodněný terén; ve velkém množství jedovatá; př.: *apesar de esta planta ser muito abundante no Pantanal, é necessário que o bovino consuma grandes quantidades de folhas verdes para desenvolver o quadro de intoxicação*; (2) (BR): keř s růžovými květy *Hibiscus furcellatus* z čeledi slézovitých (*Malvaceae*); (PDB, NET).
- algodão-da-praia**, f. (1) (BR): strom; viz: *algodoeiro-da-praia*; (PDB).
- algodão-do-brejo**, m. (1) (BR): keř; viz: *fanfã*; (PDB).
- algodão-do-campo**, m. (1) (BR): keř; viz: *mama-de-cachorra*; (PDB, NET).
- algodão-do-cerrado**, m. (1) (BR): ozdobný keř *Cochlospermum regium* z čeledi *Cochlospermaceae*; ► má léčivé účinky; v období sucha shazuje listy; př.: *nativo do cerrado, segundo maior bioma brasileiro*; (PDB, NET).
- algodãoorana**, f. (1) (BR): amazonská rostlina až keř *Pavonia paniculata* z čeledi slézovitých (*Malvaceae*); ► jako keř až 3 m vysoká; (PDB, NET).
- algodãozinho**, m. (1) (BR): hrubá bavlněná tkanina; (PDB).
- algodãozinho-do-campo**, m. (1) (BR): léčivá rostlina; viz: *capitão-da-sala*; (PDB, NET).
- algodoeiro-da-índia**, m. (1) (BR): strom; viz: *algodoeiro-da-praia*; (PDB).
- algodoeiro-da-praia**, m. (1) (BR): strom *Hibiscus tiliacius* (nověji *Talipariti tiliaceum*) z čeledi slézovitých (*Malvaceae*); ► až 10 m vysoký; původem z tichomořských ostrovů, rošířený v tropech a subtropích celého světa; př.: *o algodoeiro-da-praia é bem adaptado para crescer em ambiente costeiro, pois tolera sal e alagamento; no Brasil é cultivado pela ornamentabilidade*; ■ Syn.: *aguaxima-do-mangue, algodoeiro-da-índia, baru, embira, embira-do-mangue, guaxima-do-mangue, ibaxama, majagua, manhoco, quiabo-do-mangue, uacima-da-praia*; (PDB, NET).
- alho**, m. (1) **passado na casca do** ~ (BR): mazaný, prohnáný; viz též: *passado*; (PDB).
- alho-da-campina (alho-do-campo)**, m. (1) (BR): rostlina; viz: *alho-do-mato*; (PDB, NET).
- alho-do-lobo**, m. (1) (BR): jedovatá rostlina, druh kýchavice; viz: *flor-da-verdade*; (PDB, NET).
- alho-do-mato**, m. (1) (BR): rostlina *Cipura paludosa* (*Marica paludosa*); ► z čeledi kosatcovitých (*Iridiaceae*); pochází z BR a Guayany; roste od MA do RJ; má modré květy a léčivé účinky proti různým nemocem; ■ Syn.: *alho-da-campina*,

- alho-do-campo, cebolinha-do-campo, coqueirinho, coquinho, vareta*; (PDB, NET).
- alibambar**, tr. (1) (BR): spoutat řetězem; nasadit *libambo* (druh řetězu nebo kovového obojku, kt. se nasazoval otrokům); (PDB, NET).
- Ali-cali**, m. (1) (BA, RJ): duchovní představený moslimských černochů *malés* v BR; (PDB).
- alicorne**, m. (1) (BR): kamiš růžkatý (velký pták); viz: *anhuma*; (PDB, NET).
- alicuri**, m. (1) (BR): palma; viz: *aricuri*; (PDB, NET).
- alimanada**, f. (1) (RS): viz: *animalada*; (PDB).
- alisar**, tr. (1) (BR): ochránit někoho od trestu; (PDB).
- aliseu (alisio)**, adj/subst. (1) (BR): pasát; ► o větru, kt. fouká pravidelně od jihovýchodu na již. polo-kouli a od severovýchodu na severní; (PDB, NET).
- alla-puma-tsatsa**, f. (← kečua) (1) (BR): palma; viz: *juritubim*; (PDB).
- alma**, f. (1) **dar a ~ a Deus, dar a ~ ao Criador**, lid. (BR): zemřít, zhebnout; viz: *morrer*; (PDB).
- almácego**, m. (1) (jižBR): záhon mezi dvěma strouhami (kterými protéká voda); (PDB, NET).
- alma-de-caboclo**, f. (1) (BR): druh kukačky; viz: *alma-de-gato*; (PDB, NET).
- alma-de-caracará-preto**, m. (1) (BR): sokolovitý pták; viz: *gralhão, caracará-preto*; (PDB, NET).
- alma-de-gato**, f. (1) (BR): kukačka veverčí (*Piaya cayana*); pták z čeledi kukačkovitých (*Cuculidae*); ► původem z Francouzské Guayany; př.: *seu canto se assemelha a um gemido, especialmente o de um gato; sua cauda excepcionalmente grande a torna inconfundível, a não ser na Amazônia, onde existem duas outras espécies próximas, o chincoã-pequeno, que, como o nome diz, é bem menor que a alma-de-gato, e o chincoã-de-bico-vermelho (Piaya melanogaster), que, além do bico, difere por apresentar a barriga negra e por possuir uma mancha amarela próxima ao olho; mede cerca de 50 centímetros (contando a cauda)*; ■ Syn.: *alma-de-caboclo, alma-perdida, atibaçu, atingaçu, atingaú, atinguaçu, atiuacu, chincoã, crocoió, maria-caraíba, meia-pataca, oraca, pataca, pato-pataca, piá, picuã, picumã, rabilonga, rabo-de-escrivão, rabo-de-palha, tincoã, tinguacu, titicuã, uirapagé, urraca, pecuã, coã*; (PDB, NET).
- alma-de-tapuio**, m. (1) (BR): sokolovitý pták; viz: *gralhão, caracará-preto*; (PDB, NET).
- alma-perdida**, f. (1) (BR): kukačka; viz: *alma-de-gato*; (PDB, NET).
- almécega**¹, f. (1) (BR): druh gummy; (PDB).
- almécega**² (**almécega-brava, almécega-cheirosa**), f. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- almecegueira**¹, f. (1) (BR): řečík lentišek (keř, stromek); viz: *aroeira-da-praia*; (PDB, NET).
- almecegueira**² (**almecegueira-cheirosa, almecegueira-de-cheiro, almecegueira-vermelha**), f. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- almecegueiro-bravo**, m. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- almesca (almescla)**, f. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- almíscar**, m. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- almofadinha**, m. (1) (BR): švihák; elegantní chlapec (kt. věnuje přehnanou péči svému vzhledu); (PDB).
- almofadismo**, m. (1) (BR): přehnaná péče o vzhled; vše, co se týká šviháků (viz: *almofadinha*); (PDB).
- ALN (Aliança Libertadora Nacional)**, f. (1) (BR): Národně osvobozenecá aliance; ► ilegální organizace, která formou městského partyzánského hnutí bojovala proti vojenské diktatuře (1964–85); velmi aktivní byla zejm. pobočka ve městě Rio de Janeiro (ALN/RJ); (KUC, NET).
- alô** (1) (BR): nazdar! (při setkání); (PČ2).
- aloite**, m., lid. (1) (SP, střBR): hádka, boj, konflikt, bitka, rvačka; (PDB).
- alojar**, tr/intr. (1) (MG): zvracet; (PDB).
- alójo**, m. (1) (BR): zvracení, zvratky; (PDB).
- alongado**, adj. (1) (BR): zaběhnutý; ► o domácím zvířeti, kt. uprchlo do pralesa a už se nevrátilo; (PDB).
- aloprado**, adj., slang (1) (RJ): velmi neklidný, ztřeštěný, bláznivý; (PDB).
- alotador**, m. (1) (BR): chovný hřebec; ► má na starosti stádo klisen; (PDB).
- alotar**, tr. (1) (BR): hlídat, aby se nezaběhly (klisny žijící s chovným hřebcem); vytvořit stádo dobytčat a naučit je v něm žít; (PDB).
- alpedo**, adv. (1) (RS): marně, zbytečně; (PDB).
- alqueire**, m. (1) (PO): stará míra rovná 18,8 litrů (týká se kapalín i suchého zboží); (2) (BR): plošná zemědělská míra; odpovídá 48 400 m² (MG, RJ, GO), 24 200² (SP) nebo 27 225 m² (sevBR); (PDB).
- altamisa**, f. (1) (BR): voňavá rostlina *Baccharis artemisioides* z čeledi hvězdicovitých (*Asteraceae*); ► má všestranné léčivé účinky; (PDB, NET).
- altar-maior**, m. (PO: *altar-mor*) (1) (BR): hlavní oltář; (PČ2).
- alteração**, f. (1) (BR): hádka, spor; (PČ2).
- altiloqüente**, adj. (PO: *altiloquente*) (1) (BR): kra-sořečný; (PČ2).
- aluá**, m. (1) (sevBR): osvěžující nápoj; ► opražená rýžová nebo kukuřičná moučka s vodou a cukrem

- se nechá zkvasit v hliněných hrncích; (2) (MG): obdobný nápoj z ananasových slupek; (PDB, NET).
- aluata**, f. (1) (jižBR): vřešťan; viz: *bugio*; (PDB, NET).
- alufá**, m. (1) (BR): kněz černých muslimů (*malês*); (PDB).
- alugado**, m. (1) (BR): najatý hledač drahokamů; ► dostává plat a nemá žádné právo na nalezené drahokamy; (PDB).
- aluguel**, m. (PO: *aluguer*) (1) (BR): pronájem, činže; (2) ~ **atrasado** (BR): nedoplatek nájemného; (PDB, ABD, PČ2).
- alumiár**, intr. (1) (BR): třpytit se, lesknout se, zářit; (PDB).
- aluvai!**, citosl. (1) (Nordeste): stát!; (PDB).
- alvaçar**, f. (1) (BA, Recôncavo): dřevěná opěra stěžně na přídi; (PDB).
- alvadora**, f. (1) (BR): tuňák křídlatý (*Thunnus alalunga*); ► menší druh tuňáka; (PDB, NET).
- alvarenga**, f. (1) (BR): větší člun určený pro nakládání a vykládání lodí; (PDB). • (2) (BR): člun, plachetnice; (PČ2).
- alvarengueiro**, m. (1) (BR): majitel nebo lodník na člunu *alvarenga*; (PDB).
- Alvorada**, f. (1) (BR): název prezidentského paláce; přenes.: úřad prezidenta; (NET, PČ2).
- alvão**, m. (1) (ostrov v okolí města Salvador da Bahia): svítání, úsvit, ranní rozbřesk; (PDB).
- alvorçado**, adj. (1) (Nordeste): nerozvážný, ztřeštěný, přihlouplý, natvrdlý; (PDB).
- alvorçar**, intr. (1) (RS): začít se hárat; (PDB).
- alvorôço**, m. (1) (Nordeste): křik, zmatek, vřava, kravál, rámus; (2) (RS): říje; (PDB).
- ama¹**, f. (1) (Nordeste): služka; (PDB).
- ama²**, f. (1) (BR): braz. ozdobná trvalka *Ruelia macrantha* z čeledi paznehtníkovitých (*Acanthaceae*); ► původem z oblasti *Cerrado*; má červené květy a jejich prašníky jako kdyby napodobovaly nápis AMA („miluje“); (PDB).
- amã**, f. (1) (BR): druh tučné plazivé trávy ze sevBR; (PDB).
- amaçarocar**, tr. (1) (jižBR): dát tvar, připodobnit ke kukuřičného klasu; (PDB, NET).
- amachonar-se**, zvrat. (1) (jižBR): stát se neplodnou; ■ Var.: *amachorrar*; (PDB).
- amachorrada**, adj. (1) (jižBR): o neplodné ženě nebo o takové, kt. získala mužské rysy (o mužatce); (PDB, NET).
- amachorrar**, intr. (1) (jižBR): viz: *amachonar-se*; (PDB).
- âmago-furado**, m. (1) (BR): choroba, kt. napadá tabákové plantáže; (PDB).
- amajouva**, f. (1) (BR): keř *Ajouveia brasilianensis* z čeledi vavřínovitých (*Lauraceae*); ► už před „objevením“ Ameriky ho indiáni používali k léčení poranění, jizev a vředů; (PDB, NET).
- amalocar**, tr. (1) (BR): rozdělit, umístit do ind. vesnice nebo chýše; viz též: *maloca*; (PDB).
- amaná**, f. (1) (BR): ryba; viz: *aruaná*; (PDB).
- amanacai (amanacahy)**, f. (← *tup/guar.*) (1) (BR): jistá amazonská včela; ► silně se množí na konci období dešťů; (PDB, NET).
- amanaçaia**, f. (1) (BR): včela; viz: *mandaçaia*; (PDB).
- amanaci (amanacy)**, f. (1) (BR): jistý amazonský pták; (PDB).
- Amanaci**, f. (1) (BR): indiánská bohyně dešťů; viz též: *Amanamanha*; (PDB).
- amanaga**, f. (1) (BR): druh bavlněné látky; ► používají ji některé amazonské kmeny; (PDB).
- amanajé**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ■ Syn.: *ararandeuara*; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- amanamanha**, f. (1) (BR): jistá amazonská žába; (PDB).
- Amanamanha (Amana-manha)**, f. (1) (BR): ind. Matka (bohyně) dešťů a vodních pramenů v oblasti horního toku Rio Negro; ► má podobu žaby a za deště je slyšet její zpěv; ■ Syn.: *Amanaci*; (PDB, NET).
- amanhã-eu-vou**, m. (1) (MG): lelek, noční pták *Nyctidromus albicollis*; viz: *bacurau*, *curiangocomum*; (PDB, NET).
- amaniú**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ► kmen žil na březích řeky Moju; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- amanonsiádo**, adj. (1) (jižBR): krotký (o nesedláním koni); (PDB).
- amanonsiar**, tr. (1) (jižBR): zkrotit koně (ale nesedlat ho); zbavit ho zlovyků; zkrotit ho nenásilně, pomocí mírných prostředků; (PDB).
- amansamento**, m. (1) (Amazónie): přípravné práce na sklizeň latexu (v pralese); (PDB).
- amansa-senhor**, m. (1) (BR): amazonský keř; léčivá rostlina; viz: *guiné pipi*; (PDB, NET).
- amanteigado**, m. (1) (BR): koláček z pšeničné mouky, cukru, másla a vajec; (PDB, NET).
- amapá (amapá-doce)**, m. (1) (BR): amazonský strom *Hancornia amapa* nebo *Parahancornia amapa* z čeledi toješťovitých (*Apocynaceae*); ► má bílé dřevo; kůra obsahuje bílý latex (*leite de amapá*) s léčivými účinky (využívaný v tradiční amazonské domácí medicíně); př.: *o leite de*

- amapá está relacionado com a cura de doenças respiratórias, gastrite, anemia e problemas musculares*; (PDB, NET).
- amapá-doce**, m. (1) (BR): strom; viz: *mururé, pau-rainha*; (PDB, NET).
- amapaense**, adj/subst. (1) m/f. (BR): obyvatel spolkového státu Amapá (v r. 1943 se oddělil od státu Pará s názvem Spolkové území (*Território Federal do Amapá, TFA*), od r. 1988 samostatný spolkový stát; (2) adj. (BR): týkající se státu Amapá; př.: *a Federação Amapaense de Futebol e os clubes decidiram por unanimidade suspender o campeonato por tempo indeterminado devido à pandemia de COVID-19*; (PDB, NET).
- amapaina**, f. (1) (BR): strom; viz: *casca-preciosa*; (PDB, NET).
- amapuru**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ► kmen žije ve státech PI a MA; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; ■ Var.: *anapuru*; (PDB, NET).
- amarela**, f. (1) (BR): včela; viz: *abreu*; (PDB, NET).
- amarelão (amarellão)**, m. (1) (BR): ankylostomóza; ► nemoc způsobená parazitem měchovec lidský nebo dvanácterníkový (*Ancylostoma duodenale*); vyskytuje se v tropech a subtropích Již. Ameriky a východní polokoule; při nedostatečné léčbě může způsobit smrt; (PDB). • (2) (BR): strom se žlutým dřevem; viz: *limãorana*; (NET).
- amarelas (amarellas)**, f., pl. (1) **ver-se nas** ~ (PE, CE): být v obtížné situaci, v tísní; (PDB).
- amarelento (amarelento)**, adj. (1) (BR): nemocný žlutou horečkou; (PDB).
- amarelinha (amarellinha)**, f. (1) (BR): bahijský druh manga; (2) (BR): popínavá rostlina *Thunbergia alata* z čeledi paznehtníkovitých (*Acanthaceae*); ► ozdobná; původem z vých. Afriky, rozšířená do tropů celého světa; snadno se přizpůsobuje novému prostředí, dostala proto žertovné lid. názvy; př.: *a facilidade com que se adapta deu origem de nomes jocosos como*: ■ Syn.: *biscantina, maria-sem-vergonha*; (PDB, NET).
- amarelinho (amarellinho)**, m. (1) (BR): pták *Coereba chloropyga* z čeledi tangarovitých (*Thraupidae*); (2) (AM): strom; viz: *ajará*; (3) (BR): strom; viz.: *cerne-amarelo*; (4) (BR): strom; viz: *pacari*; (PDB, NET). • (5) (BR): strom se žlutým dřevem; viz: *limãorana*; (NET).
- amarelinho-da-amazônia**, m. (1) (BR): pták *Inezia caudata* z čeledi tyranovitých (*Tyrannidae*); (NET).
- amarelo**, m. (1) (PA): strom; viz: *vinhático, tararé*; (2) (BR): člověk postižený nemocí *amarelão* (viz); (3) hanl. (SP, MG, MT): bledý člověk (jak stěna); (4) (BR): strom se žlutým dřevem; viz: *limãorana*; (5) (BR): název různých braz. stromů se žlutým dřevem; (PDB, NET).
- amarelo-cetim**, m. (1) (PA): strom se žlutým dřevem; viz: *limãorana*; (NET).
- amargo**, m. (1) (BR): neslazený čaj maté; (PDB).
- amargoso**, adj/subst. (1) adj., lid. (SP): odvážný; vychloubačný; (2) m. (BR): strom *Tipuana fosca* z čeledi bobovitých; (3) (BR): strom; viz: *peroba*; (PDB).
- amaribá (amaripá)**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník vyhynulého stejnojmenného arawackého kmene; ► kmen žil v sevBR; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- amarilho**, adj/subst. (1) m. (BR): spojení, navázání; obvaz; (2) (BR): keř nebo strom *Terminalia australis* z čeledi uzlencovitých nebo vrcholákovitých či kombretovitých (*Combretaceae*); ► vysoký až 12 m; roste zejm. na březích velkých argentinských řek a v jižBR; ■ Syn.: *sarandi-amarelo*; (3) adj/m. (BR): o hnědém koni s bílou hřívou a žíněmi; (PDB).
- amarílico (amarillico)**, adj. (1) (BR): týkající se žluté horečky; (PDB).
- amaripá**, adj/subst. (1) (BR): viz: *amaribá*; (PDB, NET).
- amarração**, f. (1) (BR): milostný zmatek, pouto, rozpaky; (PDB).
- amarrado**, adj/subst. (1) (BR): bázlivý, omezený v pohybu, ostýchavý, neschopný se uvolnit; (2) m. (BR): houština plná lián; (3) (BR): špatně uvařené bahijské pokrmy *angu a pirão seco*; (4) (BR): zavázaný balíček; (5) (BR): svazek květin, bylin, prutů (koště) apod.; (PDB).
- amarrador**, m. (1) (BR): hlavní stěžen velkých lodí *jangada*; (PDB).
- amarra-pinto**, m. (1) (BR): léčivá rostlina; viz: *agarra-pinto*; (PDB, NET).
- amarrar**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): přizpůsobit, upevnit, důkladně svázat; (2) (BR): vsadit si (na dostizích); (3) (BR): definitivně něco uzavřít; (4) (BR): zahustit kukuřičnou moukou (bahijské pokrmy *angu a pirão*); (5) (BR): o loveckém psu: dohledat kořist a čekat na lovcce; (6) zvrat. (BR): opřít se, vyhledat oporu; (7) (BR): lpět na něčem; připoutat se; oženit (vdát) se; (PDB, NET).
- amasisa**, f. (1) (BR): druh zarděnice, korálovce (*Erythrina amasisa*), strom z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); (PDB).
- amassa-barro**, m. (1) (BR): pták; viz: *joão-de-barro*; (PDB).

- amatungado**, adj. (1) (RS): o koni: starší, mizerný, k ničemu; (PDB).
- amatutado**, adj/subst. (1) (BR): venkovský; nemotora, hlupák, mamlas apod.; viz: *jeca*; (PDB, NET).
- amauaca (amaúca)**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ► kmen žije ve skupinách v peruánské a braz. Amazonii, většinou v kontaktu s neindiánským obyvatelstvem; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- amazonas**, f., pl. (1) (PO, BR): starověké válečnice, podle kterých byla nazvána (omylem) Amazonka; viz též: *Amazonas, cunuri*²; (PDB, NET).
- Amazonas**, m. (1) (PO, BR): Amazonka; ► řeka s nejrozsáhlejším povodím na světě; o jejím jménu viz: *cunuri*²; (2) (BR): jeden z braz. spolkových států; (3) **alto** / **baixo** ~ (BR): horní / dolní tok Amazonky; (PDB, NET).
- amazonense**, adj/subst. (1) m/f. (BR): obyvatel spolkového státu AM; (2) adj. (BR): týkající se státu AM; př.: *a informação de três casos confirmados da „variante amazonense do coronavírus“ em São Paulo*; (PDB, NET).
- Amazônia**, f. (PO: *Amazônia*) (1) (BR): název velké oblasti zahrnující povodí Amazonky; (PDB).
- amazônico**¹, adj. (1) (BR): týkající se Amazonek; viz: *amazonas*; (PDB, NET).
- amazônico**² (**amazônio**), (PO: *amazônico, amazônio*), adj. (1) (BR): amazonský; ► v PO rozdíly ve výslovnosti i v pravopise; (PDB).
- amazonita**, f. (1) (PO, BR): zelený druh mikroklinu (minerál); ► Syn.: *pedra-das-amazonas*; (PDB).
- ambaiacaá (ambaiambo)**, m. (1) (BR): popínavá rostlina; viz: *çaçaiú*; (PDB, NET).
- ambaíba**, f. (1) (BR): společný název několika stromů rodu *Cecropia*; viz: *umbaúba*; (PDB, NET).
- ambaló**, m. (1) (BR): ovocný strom (a jeho plod); viz: *cajazeira*; (NET).
- ambareira**, f. (**ambareiro**, m.) (1) (BR): ovocný strom; viz: *cajazeira*; (NET).
- ambaró**, m. (1) (BR): ovocný strom (a jeho plod); viz: *cajazeira*; (PDB, NET).
- ambaúba**, f. (1) (BR): strom; viz: *umbaúba*; (PDB).
- ambé**, adj. (1) (AM): hrubý, drsný; (PDB).
- ambicioneiro**, adj/subst. (← *ambicioso*) (1) (MG, RS): ctižádnostivý, ambiciózní; ctižádnostivec; (PDB).
- ambigüidade**, adj. (PO: *ambiguidade*) (1) (BR): nejasnost, dvojakost, dvojsmyslnost; (PČ2).
- ambira**, adj/subst. (1) (BR): venkovský; nemotora, hlupák, mamlas apod.; viz: *jeca*; (2) f. (SP): housenka; viz: *taturana*; (PDB, NET).
- amboré**, m. (1) (BR): malá říční ryba *Parablennius gattorugine* z čeledi hlaváčovitých (*Gobiidae*), nověji z čeledi *Blenniidae*; ► 15–20 cm dlouhá, s podivným vzhledem; př.: *trata-se de uma espécie de água salobra e marinha*; ► Syn.: *peixe-macaco*; viz též: *aramaré, maria-da-toca*; (PDB, NET).
- ambrazó**, m. (1) (BR): pokrm; viz: *abrazó*; (PDB).
- ambrisina**, f. (1) (BR): rostlina; viz: *mentruz*; (PDB, NET).
- ambrosia**, f. (1) (BR): ambrozie, rod rostlin z čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*); (PDB).
- ambrósia do México**, f. (1) (BR): rostlina; viz: *mentruz*; (PDB, NET).
- ambrosnato**, m. (1) (BR): druh krému; (PDB).
- ambrozô**, m. (1) (BR): pokrm; viz: *abrazó*; (PDB).
- ambuá**, f. (1) (MT): stonožka; viz: *embuá*; (PDB, NET).
- ambuí (ambuy)**, m. (1) ximenie (keř, stromek); viz: *ameixeira-do-pará*; (PDB, NET).
- ambundo**, m. (1) (BR): angolský jazyk *kimbundo*; ► Var.: *bundo, bunda*; viz též: *quimbundo*; (PDB).
- amburana (de cheiro)**, f. (1) (BR): strom; viz: *imburana-de-cheiro*; (PDB, NET).
- ameijoada**, f. (1) (BR): probdělá noc; ► důvod: hry, zábava, práce, noční směna apod.; (PDB).
- ameiju**, m. (1) (BR): braz. stromek z čeledi láhevnikovitých (*Annonaceae*); ► Var.: *ameju*; (2) (BR): jeho plod (nasládlý, s červenou dužinou); (PDB, NET).
- ameiva**, f. (1) (BR): amejva obecná (*Ameiva surinamensis* nebo *Ameiva ameiva*), malý ještěr z čeledi tejoyitých (*Teiidae*); ► výskyt: tropické oblasti Stř. a Již. Ameriky; (PDB, NET).
- ameixa-da-baía (ameixa-da-terra, ameixa-de-espinho, ameixa-do-brasil, ameixa-do-mato, ameixa-do-pará)**, f. (1) ximenie (keř, stromek); viz: *ameixeira-do-pará*; (PDB, NET).
- ameixeira-da-baía (ameixeira-do-brasil)**, f. (1) ximenie (keř, stromek); viz: *ameixeira-do-pará*; (PDB, NET).
- ameixeira-do-pará**, f. (1) (BR): ximenie americká (*Ximenia americana*), keř nebo stromek z čeledi olaxovitých (*Olcaceae*); ► odolná tropická dřevina s drobným jedlým ovocem; až 4 m vysoká; ► Syn.: *ababone, ababoni, ababuí, ambuí (ambuy), ameixa-da-baía, ameixa-da-terra, ameixa-de-espinho, ameixa-do-brasil, ameixa-do-mato, ameixa-do-pará, ameixeira-da-baía, ameixeira-do-brasil, espinheiro-de-ameixa, limão-bravo-do-brejo, sândalo-do-brasil, umbu-bravo, ximénia*; (2) (BR): lokvát japonský (*Eriobotrya japonica*), stromek z čeledi růžovitých (*Rosaceae*);

- původem ze stří. Číny; má žluté plody; ■ Syn.: mišpulník japonský, japonská mišpule, čínská (nebo japonská) švestka; *biba* (Macao); (PDB, NET).
- ameju**, m. (1) (BR): rostlina; viz: *ameiju*; (PDB).
- amendo mepinda**, m. (1) (Kapverdy): podzemnice olejná, arašíd; viz: *amendoim*; (PDB, NET).
- amêndoa-brava**, f. (1) (CE): strom; viz.: *cerne-amarelo*; (PDB, NET).
- amêndoa-dos-andes (amendoeira-dos-andes)**, f. (1) (BR): strom dělových koulí; viz: *abricó-de-macaco*; (PDB, NET).
- amendoeirana**, f. (← tup.) (1) (BR): strom *Meibomia axillaris* z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); ■ Syn.: *amor(es)-do-campo*, *amor(es)-do-mato*, *bico-de-corvo*, *mandubirana*; viz též: *mendubirana*; (PDB, NET).
- amendoí**, m. (1) (BR): viz: *amendoim*; (PDB, NET).
- amendoim**, m. (← tup. *mãdu'bi*, „podzemní“) (1) (PO, BR): podzemnice olejná, arašíd (*Arachis hipogaea*), rostlina z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); ■ Syn. v BR: *amendoí*, *amendoís*, *mandobi*, *mandubi*, *mendubi*, *menduí*, *mindubim*, *minuim*; celá řada dalších synonym se vyskytuje v PO a v jeho bývalých koloniích, jako např.: *amendo mepinda*, *amendubi*, *aráquide*, *carango*, *jiguba*, *jinguba*, *mancarra* (viz tyto názvy); (PDB, NET).
- amendoim-acácia**, m. (1) (BR): žakaranda žlutá (strom); př.: *amendoim-acácia é uma das árvores preferidas dos arquitetos paisagistas, especialmente no alinhamento ao longo de alamedas nas cidades*; viz též: *pau-de-moró*, *tipa*; (PDB, NET).
- amendoim-bravo**, m. (1) (BR): strom; viz: *jacarandá-branco*; (PDB, NET).
- amendoim-do-mato**, m. (1) (BR): chřestnatec; viz: *chocalho-de-cascavel*; (PDB, NET).
- amendoís**, m. (1) (BR): podzemnice olejná, arašíd; viz: *amendoim*; (PDB, NET).
- amendubi**, m. (1) (Kapverdy): podzemnice olejná, arašíd; viz: *amendoim*; (PDB, NET).
- ameraba**, m. (1) (BR): název, kt. navrhl H. G. Hurley pro americké indiány; (PDB).
- américa**, f. (1) (BR): něco neobyčejně velkého, obrovského; skvělý obchod; (PDB).
- amerígena**, m. (1) (BR): název, kt. navrhl Salamino de Gusmão v r. 1936 pro indiány; (PDB).
- ameríncola**, m. (1) (BR): další navržený neologismus pro označení amer. indiánů; (PDB).
- amerindio**, adj/subst. (1) (BR): název, kt. navrhl geolog Charles Scott etnologovi Johnu Powellovi pro označení amerických indiánů (aby se odlišili od *indios asiáticos*, tj. Indů); tento návrh, na rozdíl od jiných, byl úspěšný; (PDB, NET).
- amescla (amescla-da-praia, amescla-de-cheiro, amescla-seca)**, f. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- amesclão**, m. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- ami**, f. (1) (BR): jistý amazonský pavouk; (PDB).
- amideria**, f. (1) (BR): továrna na maniokovou mouku (*polvilho*); (PDB).
- amiga**, f. (1) (PE): okořeněný vývar z fazolí a mouky; (PDB).
- amigo do peito**, m. (1) (BR): strom; viz: *acapora*; (PDB, NET).
- amigo-da-onça**, m. (1) (BR): viz: *amigo-urso*; (PDB, NET).
- amigo-urso**, m. (1) (BR): falešný přítel (na oko); ■ Var.: *amigo-da-onça*; (PDB).
- amilhado**, adj. (1) (BR): o zvířeti: vykrmované kukuřicí; (PDB).
- amilhar**, tr. (1) (BR): mít na starosti, třídit kukuřici; (PDB, NET).
- amineirar**, tr. (1) (BR): vypadat jako člověk ze státu MG; (PDB, NET).
- amisaua**, f. (1) (BR): jistá amazonaská včela; (PDB).
- amocambado**, adj. (1) (BR): schovaný, uprchlý, ukrytý; (PDB).
- amocambamento**, m. (1) (BR): poskytnutí úkrytu; odchod do ústraní; (PDB).
- amocambar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): shromáždit, schovat někoho, poskytnou mu úkryt (např. v sídlišti uprchlých otroků *mocambo*); (2) zvrat. (BR): ukrýt se v divočině (o dobytku); vzdálit se, odloučit se, odejít do ústraní, (PDB, NET).
- amofumbar**, tr. (1) (BR): schovat; viz též: *mofumbar*; (PDB, NET).
- amoiar-se**, zvrat. (1) (BR): schovat se, ukrýt se; (PDB).
- amojada**, adj. (1) (BR): o krávě a dalších samicích zvířat krátce před porodem (svědčí o tom nateklé vemeno); (PDB).
- amolação**, f. (1) (BR): nepříjemnost, mrzutost, nechutnost, otrava; obtěžování, dotěrnost; (PDB).
- amolador**, adj/subst. (1) (BR): nevhodný, nepříjemný, protivný, nechutný, otravný; protiva, dotěra, otrapa; (PDB).
- amolante**, adj. (1) (BR): nevhodný, otravný, nudný, fádní; (PDB).
- amoliar(-se)**, tr/intr/zvrat. (1) tr. (BR): otravovat, nudit (řečmi); (2) intr. (BR): přemýšlet o tom, co se člověk dozvěděl; (3) zvrat. (BR): utrpět škodu, ztrátu; být potrestán (PDB).

- amolecado**, adj. (1) (BR): neotesaný, klackovský, darebný; (PDB).
- amolecar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (BR): jednat s někým hrubě, neslušně; ironizovat ho; (2) zvrat. (BR): začít se chovat neotesaně, klackovsky, jako darebák; (PDB, NET).
- amoquecar(-se)**, intr/zvrat. (1) (BR): uvelebit se (na klidném místě); ztratit sílu, odolnost; chřadnout, ochabnout; (PDB, NET).
- amora branca (amora de espinho, amora do mato, amora-do-mato, amora amarela, amora brava)**, f. (1) (BR): strom; viz: *taiúva*; (PDB, NET).
- amora do mato**, f. (1) (BR): subtropický keř; viz: *nhamburi*; (PDB, NET).
- amora-preta**, f. (1) (PO, BR): ostružiník, ostružina; (2) (BR): plod několika druhů rostlin z čeledi růžovitých (*Rosaceae*), druhu *Rubus*; (PDB, NET).
- amor crescido (amor-crescido)**, m. (1) (BR): bylina *Portulaca hirsutissima* z čeledi šruchovitých (*Portulacaceae*); ► má četné léčivé účinky; př.: *um exemplo de erva bastante benéfica ao organismo é a amor crescido*; (PDB, NET).
- amor de mulher**, m. (1) (BR): léčivá rostlina; viz: *picão preto*; (PDB, NET).
- amor-de-mulato**, m. (1) (PE): jistá mořská ryba; (PDB).
- amor-de-vaqueiro (amores-de-vaqueiro)**, m. (1) (BR): rostlina *Meibonia aspera* nebo *Meibonia supina* z čeledi bobovitých (*Fabaceae*); (PDB, NET).
- amor-do-campo (amores-do-campo, amor(es)-do-mato)**, m. (1) (BR): rostlina; viz: *amendoeirana, mendubirana*; ► (PDB, NET).
- amor-dos-homens**, m. (1) (BR): druh ibišku; viz: *rosa-louca*; (PDB, NET).
- amoré**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba *Amblyopus broussonetti* z čeledi hlaváčovitých (*Gobiidae*); viz též: *aramaré, amboré*; (PDB, NET).
- amoré-guaçu**, m. (1) (BR): podivně vyhlížející sladkovodní ryba *Chonopharus taiacica* z čeledi hlaváčovitých (*Gobiidae*); ► 12–15 cm dlouhá; ■ Syn.: *florete, peixe-flor, peixe maria da toca*; (PDB, NET).
- amoreia**, f. (1) (BR): název několika ryb z čeledi hlaváčovitých (*Gobiidae*); (2) (BR): malá rybka; viz: *muçurango*; (PDB).
- amoreira**, f. (1) (BR): strom; viz: *cambacã, taiúva*; (PDB, NET).
- amoreira-do-campo**, f. (1) (BR): keř; viz: *mama-de-cachorra*; (PDB, NET).
- amoreira rosa**, f. (1) (BR): subtropický keř; viz: *nhamburi*; (PDB, NET).
- amorepinima**, f. (← tup.) (1) (BR): ryba *Muroena ocelata* z čeledi hlaváčovitých; (PDB).
- amorepixuna**, f. (← tup.) (1) (BR): ryba *Gobius pisonis* z čeledi hlaváčovitých; (PDB).
- amorosa**, f. (1) (BR): jistá léčivá rostlina; (2) (BR): lenost, nechť k práci; (PDB).
- amor-perfeito-do-mato**, m. (1) (BR): název několika braz. orchidejí rodu *Miltonia*; ► původem z braz. pobřeží; oblíbené ozdobné orchideje s krásnými různobarevnými květy; (PDB, NET).
- amouxar**, tr. (1) (SP, MG, MT): ponechávat si něco lakomě pro sebe; nashromáždit něco chamtivě a uschovat si to; (PDB).
- ampelágua**, f. (1) (jižMT): anakonda; viz: *sucuri*; (PDB, NET).
- amperômetro**, m. (PO: *amperómetro*) (1) (BR): ampérmetr; (PČ2).
- ampulária**, m. (1) (BR): sladkovodní plž; viz: *aruá*; (PDB, NET).
- amunhecar**, intr. (1) (Nordeste): ochabnout (kůň) na přední hohy, upadnout; (2) přenes. (BR): unavit se, dostat strach, utéct z boje, zabalit to; (PDB).
- amunhegado**, adj. (1) (SE): unavený, vyčerpaný, slabý, skleslý, ochablý; (PDB).
- amuo**, m. (1) (BR): špatná nálada, popudlivost; viz též: *lundu²*; (PDB).
- amuri**, m. (1) (BR): dočasný náčelník vesnice indiánů *parecis* (viz); (PDB, NET).
- anabi**, m. (← tup. *ana'bi*) (1) (BR): keř *Potalia amara* z čeledi logániovitých (*Loganiaceae*); ► původem z Amazonie; má léčivé účinky; př.: *tem propriedades medicinais como antissifilítico e antioftálmico*; ■ Syn.: *pau-de-cobra*; (PDB, NET).
- anacá (anacá)**, m. (1) (BR): ara malý (*Ara severa, Ara severus*), papoušek ze skupiny *maracanã*; ► převážně zelený; až 51 cm dlouhý (včetně ocasu); ■ Syn.: *maracanã-açu, maracanã-guaçu*; (2) (BR): papoušek vějířovitý (*Deropterus accipitrinus*); ► s roztažitelnou, červeně zbarvenou chocholkou; až 36 cm dlouhý; žije v Amazonii; ■ Syn.: *curica-bacabal, hia, papagaio-de-coleira, vanaquiá*; (PDB).
- anaconda**, f. (1) (BR): anakonda; viz: *sucuri*; (PDB, NET).
- anacrônico**, adj. (PO: *anacrónico*) (1) (BR): anachronický, zastaralý; (PDB, PČ2).
- anaíá**, m. (1) (BR): palma *Pindorea concinna*; viz: *inajá, indaiá*; (2) (BR): palma; viz: *anajá¹*; (PDB, NET).
- anaiuri**, f. (← ind.) (1) (BR): amazonská želva (*Podocnemis unifilis*); ► má tmavou kůži i krunýř a na hlavě žluté skvrny; hmotnost 9–12 kg; př.:

- vive em muitas bacias hidrográficas do norte da América do Sul, entre elas a do Orinoco (Venezuela) e do Amazonas*; ■ Syn.: *anuri, tracajá*; (PDB, NET).
- anajá¹**, f. (1) (BR): palma *Maximiliana regia* z čeledi arekovitých (*Arecaceae*); ■ Syn.: *coco-anajá, guariroba, palmito-amargoso*; (2) (BR): palma *Attalea concina*; ■ Syn.: *anaiá, inajá, coco-de-indaiá*; (3) (BR): palma *Attalea fastuosa*; ■ Syn.: *indaiaçu*; (4) (BR): palma *Attalea maripa*; ► původem ze sevBR; ■ Syn.: *anaiá, aritá, inajazeiro, maripá, najá*; (5) (BR): palma *Scheelea amylacea*; (PDB, NET).
- anajá²**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník vyhynulého stejnojmenného amazonského kmene z rodiny tupi/guaraní; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- anajá-mirim**, m. (1) (BR): palma; viz: *coco-católé*; (PDB, NET).
- anambé¹**, m. (← tup. *anã'bé*) (1) (BR): společný název většiny ptáků z čeledi kotingovitých (*Cotingidae*); (PDB).
- anambé²**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene z rodiny tupi; ► kmen žil zejm. na levém břehu dolního toku řeky Tocantins; ve 40. letech 19. stol. byl na pokraji vyhynutí (žilo 60 členů), v současné době je situace o něco lepší; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- anambé-açu**, m. (1) (BR): pták; viz: *anambé-pombo*; (PDB, NET).
- anambé-azul**, m. (1) (BR): kotinga (pták); viz: *anambé-de-peito-roxo*; (PDB, NET).
- anambé-branco**, m. (1) (BR): braz. amazonský pták *Xipholena lamellipennis* z čeledi kotingovitých; ► černý, s bílými křídly a ocasem; až 19 cm dlouhý; př.: *ocorre nas florestas do estado do Maranhão ao rio Tapajós*; ■ Syn.: *anambé-de-cauda-branca, anambé-de-rabo-branco, anambé-preto, asa-branca, bacacu-preto, uiramembi*; (PDB, NET).
- anambé-branco-de-rabo-preto**, m. (1) (BR): pták *Tityra cayana* (jhoamer. varianta ptáka *anambé*); viz též: *araponguira*; (PDB, NET).
- anambé-de-capuz**, m. (1) (BR): pták; viz: *maú*; (PDB, NET).
- anambé-de-cauda-branca**, m. (1) (BR): amazonský pták; viz: *anambé-branco*; (PDB, NET).
- anambé-de-peito-roxo**, m. (1) (BR): kotinga purpurovoprsá (*Cotinga cotinga*), pták z čeledi kotingovitých; ► až 18 cm dlouhý; př.: *de distribuição na floresta amazônica*; ■ Syn.: *anambé-azul, bacaca, cotinga-roxa, curuá, gredelim*; (PDB, NET).
- anambé-de-rabo-branco**, m. (1) (BR): amazonský pták; viz: *anambé-branco*; (PDB, NET).
- anambé-grande**, m. (1) (BR): pták; viz: *anambé-militar, anambé-pombo*; (PDB, NET).
- anambé-militar**, m. (1) (BR): amazonský pták *Haematoderus militaris* z čeledi kotingovitých; ► má bohaté husté peří; u samečka převládá červená a černá barva, u samičky šedě nahnědlá; dlouhý až 34 cm; žije osaměle; ohrožený druh; ■ Syn.: *anambé-grande*; (PDB, NET).
- anambé-pitiú**, m. (1) (BR): pták; viz: *anambé-pombo*; (PDB, NET).
- anambé-pombo**, m. (1) (BR): amazonský pták *Gymnoderus foetidus* z čeledi kotingovitých; ► až 36 cm dlouhý; př.: *vive em grupos no interior da mata*; ■ Syn.: *anambé-açu, anambé-grande, anambé-pitiú, pombo-anambé*; (PDB, NET).
- anambé-preto**, m. (1) (BR): amazonský pták *Cephalopterus ornatus* z čeledi kotingovitých (*Cotingidae*); ► až 48 cm dlouhý, převážně černý; ■ Syn.: *guiramombucu, macaná, pavão-de-mato-grosso, pavão-do-mato, pavão-preto, toropixi, uiramembi*; (2) (BR): amazonský pták; viz: *anambé-branco*; (PDB, NET).
- anambé-raio-de-sol-pequeno**, m. (1) (BR): kotinga krvavá (pták); viz též: *saurá*; (PDB, NET).
- Anamburucu**, f. (1) (BR): jedna z nejstarších a nejmocnějších ženských orišů; viz: *Naná*; (PDB, NET).
- ananaí (ananahy)**, m. (1) (BR): kachnička amazonská (*Nettion brasiliense, Anas brasiliensis* nebo *Amazonetta brasiliensis*), pták z čeledi kachnovitých (*Anatidae*); (PDB, NET).
- ana-pimenta (ana-pinta)**, f. (1) (BR): rostlina; viz: *abóbora-d'anta*; (PDB, NET).
- anapuru**, adj/subst. (1) (BR): viz: *amapuru*; (PDB).
- anatômico**, adj/subst. (PO: *anatômico*) (1) (BR): anatomický; (2) m. (BR): anatom; (PČ2).
- anauerá**, f. (1) (BR): strom *Licania macrophylla* z čeledi růžovitých (*Rosaceae*), nověji zlatoplo dovitých (*Chrysobalanaceae*); ► 17–28 m vysoký; výskyt: oblast kolem ústí Amazonky; má načervenalé dřevo využívané ve stavebnictví a k výrobě nábytku; kůra má léčebné účinky; ■ Var.: *anoerá, anuerá*; (PDB, NET).
- ana-velha**, f. (1) (BA): pták; viz: *socó-mirim*; (PDB).
- anavinga**, f. (1) (BR): strom *Casearia ovata* z čeledi *Flacourtiaceae*, nověji vrbovitých (*Salicaceae*) ► vysoký, s bílými květy a malými jedlými plody; (PDB, NET).
- andá (andá-açu, andá-assú)**, m. (← tup/guar. „velký plod dávající olej“) (1) (BR): strom *Joannesia princeps* z čeledi pryšcovitých (*Euphorbiaceae*) a jeho plod; ► strom vysoký až 20 m v pralese

- a až 8 m na plantážích; př.: *as sementes podem ser consumidas como castanhas após torradas*; ■ Syn.: *boleira, castanha de cutia, coco-de-purga, fruta de cutia, peloteita*; (PDB, NET).
- andaca**, f. (1) (BR): bylina *Tradescantia diuretica* z čeledi křížatkovitých (*Commelinaceae*); ► výskyt: od Mexika po Argentinu; v lid. léčitelství využívána k léčení močových ccest; (PDB, NET).
- andador**, adj. (1) (jižBR): o koni, jehož obvyklá volná chůze je pohodlná pro jezdce; (2) (Nordeste): o koni vycvičeném k třem druhům chůze; ► např.: *andar esquipado*, kdy zvedá najednou přední a zadní nohu na stejné straně; (PDB, NET).
- andadura (andar)**, f. (1) (jižBR): jistý druh chůze, k němuž jsou cvičeni koně; (PDB).
- andante**, m. (1) (jižBR): chodec; (PDB).
- andar¹**, intr. (1) (BR): mít sexuální vztahy; (PDB).
• (2) ~ **de xodó com alg.** (BR): chodit s někým;
(3) ~ **na paleta** (BR): chodit pěšky; (PČ2).
- andar²**, m. (1) (Nordeste): kterýkoli z tří druhů chůze jezdeckých koní (*baixo, meio, esquipado*); viz též: *andador, andadura*; (PDB, NET).
- andareco**, adj/subst. (1) adj. (jižBR): o koni s lehkou ale nepřijemnou chůzí; (2) m. (jižBR): malé, obyčejné, ošklivé zvíře; (PDB, NET).
- andarengo**, adj. (1) (BR): potulný, toulající se; o člověku pobývajícím často mimo domov; (PDB).
- andarível**, m. (1) (RS): řada kolíků, kterými se vyznačovaly závodní dráhy při dostizích; ► byly zaraženy do země v určité vzdálenosti a měly zabránit tomu, aby si koně navzájem bránili v závodě; (PDB).
- andira**, f. (1) (BR): název jednoho rodu rostlin z čeledi bobovitých (*Fabaceae*), dříve též luštinatých (*Leguminosae*); (PDB, NET).
- andirá**, m. (← tup/guar. „velký netopýr“) (1) (Amazonie): velký druh netopýra; ► výskyt: brazilské pralesy; př.: *andirá não é um nome muito popular, mas muitas pessoas resolvem adotar nomes próprios de origem indígena com o objetivo de preservar as tradições e cultura dos povos nativos do Brasil*; ■ Syn.: *guandirá, jandirá, mopi*; (2) (BR): braz. strom *Andira anthelmia* z čeledi bobovitých; ► až 18 m vysoký; př.: *o andirá produz um fruto redondo, de cor verde, mesmo quando maduro*; ■ Syn.: *angelim-coco, angelim-amargoso, angelim-de-morcego, angelim-do-campo, angelim-pedra, pau-angelim, pau-pintado*; (PDB, NET).
- andirá-açu**, m. (1) (BR): název několika větších druhů netopýrů; (PDB, NET).
- andirá-guaçu**, m. (1) (BR): velký bílý netopýr; ► endemický v BR; (NET).
- andirapuempé**, f. (1) (BR): jistá amazonská rostlina; (PDB).
- andiroba (andirova)**, f. (← tup. *ãdi'roba*, „hořký olej“) (1) (BR): strom *Carapa guianensis* z čeledi zederachovitých (*Meliaceae*); ► až 30 m vysoký; má léčivé účinky; ze semen se využívá hořký olej; př.: *o óleo, conhecido como „azeite-de-andiroba“; é extraído das suas sementes e utilizado para a produção de: repelente de insetos, antissépticos, cicatrizantes e anti-inflamatório*; ■ Syn.: *andiroba-suruba, angirova, carapa, purga-de-santo-inácio*; (2) (BR): popínavá rostlina; viz: *fava-de-santo-inácio-falsa*; (PDB, NET).
- andirobal**, m. (1) (BR): les stromů *andiroba*; (PDB).
- andiroba-suruba**, f. (1) (BR): strom; viz: *andiroba*; (PDB, NET).
- andó**, adj(f.). (1) (BR): vousy zastřižené do špičky; (PDB).
- andorinha**, f. (1) (BR): stěhovací vůz; (2) (BR): člun s parním pohonem; (3) (BR): modistka, krejčovská chodící za zákaznicemi; (4) (BR): jistá amazonská rostlina z čeledi pryšcovitých (*Euphorbiaceae*), rodu *Amanoa*; (5) (RS): prostitutka (pohybující se od města k městu); (PDB).
- andorinha-do-mar**, f. (1) (BR): pták *Phaetusa magnirostris* z čeledi rackovitých (*Laridae*); (PDB).
- andorinha-do-mato**, f. (1) (BR): lenivka vlašťovčí (*Chelidoptera tenebrosa*); pták z čeledi *Bucconidae*; (PDB, NET).
- andorinha-do-pau-ôco**, f. (1) (BR): strnadovec šedobílý (*Poospiza cinerea*); pták z čeledi pěnkavovitých (*Fringillidae*); (PDB, NET).
- andorinha-grande (andorinha-doméstica-grande)**, f. (1) (BR): pták *Progne chalybea* z čeledi vlašťovkovitých (*Hirundinidae*); ► příbuzná vlašťovky obecné (*Hirundo rustica*) a stejně dlouhá (18 cm); kromě BR a sousedních států žije i ve Stř. Americe a v Mexiku; ■ Syn.: *taperá*; (PDB, NET).
- andorinhão**, m. (1) (BR): americký pták *Chaeturis zonaris* z čeledi rorýsovitých (*Apodidae*); ■ Syn.: *taperuçu* (tup/guar.); (PDB).
- andorinha-preta-do-mar**, f. (1) (BR): jistý pták ze státu CE; (PDB).
- andrade**, m. (1) (BR): strom *Persea venosa* z čeledi vavřínovitých (*Lauraceae*); ► 4–12 m vysoký; viz též: *pau-de-andrade*; (PDB, NET).
- andrequicé**, m. (1) (BR): braz. travina *Leersia hexandra* z čeledi lipnicovitých (*Poaceae*); ► má ostré listy; mladé rostliny se využívají jako krmivo; častá v zaplavovaných oblastech; př.: *o andrequicé tem raízes com qualidades diuréticas*; ■ Syn.: *capim-andrequicé, grama-boiadeira*; (PDB, NET).

- andu**, m. (1) (BR): plod keře *anduzeiro* (viz); Syn.: *guando*, *guandu*; (PDB).
- anduiá**, m. (1) (BR): malá téměř slepá říční rybka; (PDB).
- Andurá**, m., myt. (← tup) (1) (BR): lesní duch; viz: *Abaçaí*; (PDB, NET).
- anduzeiro**, m. (1) (BR): druh čilimníku (*Cytisus cajanus*), braz. keř z čeledi bobovitých; ► dává plody *andu* (viz); ■ Syn.: *guandeiro*; (PDB).
- anduzinho**, m. (1) (MG): druh luštěniny ze sevMG; (PDB).
- anelão**, m. (1) (BR): silný stříbrný nebo zlatý prsten; (PDB, NET).
- anêmico**, f. (PO: *anémico*) (1) m. (BR): anemický, chudokrevný; (PČ2).
- anemômetro**, m. (PO: *anemómetro*) (1) (BR): anemometr, větroměr; (PČ2).
- anequim**, m. (1) (BR): žralok *Isurus mako* nebo *Carcharias tigris* z čeledi lamnovitých (*Lamnidae*); ► dlouhý 2,7 m, výjimečně až 4 m; patří k rychlým a nebezpečným žralokům rozšířeným po celém světě, včetně celého braz. pobřeží; př.: *sua carne é considerada muito boa e suas barbatanas têm alto valor comercial*; ■ Syn.: *enequim*, *tubarão-mako*, *tubarão-sombreiro*; (PDB, NET).
- anfádega**, f. (1) (BR): bazalka; viz: *manjeriçãõ*; (PDB, NET).
- anga**, m. (1) (PE): uřknutí, uhranutí; (PDB).
- Anga**, m., myt. (1) (BR): zlý duch, prvotních duše; viz: *Anhangá*, *Nhanderuvuçu*; (PDB, NET).
- angá**, m. (1) (BR): strom *Inga sessilis*; viz: *ingazeiro*; (2) (R): strom; viz: *passariúva*; (PDB, NET).
- angá macarrão**, m. (1) (BR): strom *Inga edulis*; viz: *ingá-cipó*; (PDB, NET).
- angapanga**, f. (1) (BR): dětská hra (podobná hře *tempo-será*); (PDB).
- angapora**, f. (1) (BR): druh amazonské želvy; (PDB).
- angareira**, f. (1) (BR): malá rybářská síť (s malými oky) na ryby *tainha*; (PDB).
- angatecô**, m. (1) (AM): leknutí, úlek, zděšení; (PDB).
- Angatupyry**, m. (← guar.) (1) (BR): bůh dobra; ► spolu s bohem zla *Tau* stvořili praotce *Rupavé* a pramatku *Sypavé* (guar. obdobu Adama a Evy) a řídí život lidstva; viz též: *Tupã*; (PDB, NET).
- angélica**, f. (1) (BR): strom; viz: *arapuê*; (PDB, NET).
- angelicó**, f. (1) (BR): druh podražce (*Aristolochia trilobata*), popínavá rostlina z čeledi podražcovitých (*Aristolochiaceae*); ■ Syn.: *urubucaa*, *erva-de-urubu*; viz též: *caçaú*; (PDB, NET).
- angelim-amarelo** (**angelim-amargoso**), m. (1) (BR): velký strom; viz: *araroba*; (PDB, NET).
- angelim-amargoso**, m. (1) (BR): braz. strom *Andira* *vermifuga* z čeledi bobovitých (*Fabaceae*), dřívě též luštinatých (*Leguminosae*); viz též: *andirá*, *araroba*; (PDB).
- angelim-araroba**, m. (1) (BR): andira araroba, andira brazilská (*Andira araroba*), strom z čeledi bobovitých; (PDB, NET).
- angelim-branco**, m. (1) (BR): strom; viz: *angelimpinima*; (PDB, NET).
- angelim-côco**, m. (1) (BR): strom *Andira stipulacea* z čeledi bobovitých; ■ Syn.: *pau-angelim*; viz: též: *andirá*; (PDB, NET).
- angelim-da-beira-d'água**, m. (1) (BR): strom; viz: *angelimpinima*; (PDB, NET).
- angelim-de-espinho**, m. (1) (BR): strom *Andira spinulosa* z čeledi bobovitých; (PDB).
- angelim-de-fôlha-larga**, m. (1) (BR): strom *Vouacapoua anthelminthica* z čeledi bobovitých; ■ Syn.: *aracuí*; (PDB).
- angelim-de-morcego**, m. (1) (BR): braz. strom; viz: *andirá*; (PDB, NET).
- angelim-do-campo**, m. (1) (BR): braz. strom; viz: *andirá*; (PDB, NET).
- angelim-doce**, m. (1) (BR): keř, stromek *Andira fraxinifolia* z čeledi bobovitých; ► 6–12 m vysoký; př.: *o angelim-doce é recomendado para o paisagismo e arborização urbana*; ■ Syn.: *angelim-do-mato*, *angelim-rosa*, *mata baratas*, *pau-de-morcego*, *pinhão-do-mato*; (PDB, NET).
- angelim-do-mato**, m. (1) (BR): keř, stromek; viz: *angelim-doce*; (PDB, NET).
- angelim-pedra**, m. (1) (BR): braz. strom; viz: *andirá*; (PDB, NET).
- angelimpinima**, m. (1) (BR): strom *Andira pisonis* z čeledi bobovitých; ■ Syn.: *angelim-branco*, *angelim-da-beira-d'água*; (PDB, NET).
- angelim-rajado**, m. (1) (BR): strom *Pithecolobium racemosum* z čeledi bobovitých; ■ Syn.: *angelim-rajado*, *ingá-caetetú*, *ingá-caititu*, *ingarana-de-terra-firme*; (PDB, NET).
- angelim-rosa**, m. (1) (BR): keř, stromek; viz: *angelim-doce*; (PDB, NET).
- angelim-vermelho**, m. (1) (BR): strom; viz: *arapari*; (PDB, NET).
- angelitude**, f. (1) (BR): andělský stav; (PDB).
- angelônia**, f. (1) (BR): název několika léčivých a ozdobných rostlin z čeledi krtičnikovitých (*Scrophulariaceae*); (PDB).
- angico**, m. (1) (BR): název několika stromů z čeledi bobovitých, rodu *Piptadenia*; viz též: *paricá*; (PDB).

- angico-branco**, m. (1) (BR): strom z čeledi bobovitých; viz: *tataré*; viz též: *farinha-seca*; (PDB).
- angico-do-banhado** (**angico-dos-montes**, **angico-rosa**), m. (1) (BR): strom; viz: *angico-verdadeiro*; (PDB, NET).
- angico-pururuca**, m. (1) (BR): strom; viz: *farinha-seca*; (PDB, NET).
- angico-roxo**, m. (1) (BR): strom *Piptadenia cebil* nebo *Pithecolobium grummiferum*, nověji *Parapiptadenia pterosperma*, z čeledi bobovitých (podčeleď *Caesalpinioideae*); ► 12–15 m vysoký; výskyt: jv. a jižBR; ■ Syn.: *angico-vermelho*; (PDB, NET).
- angico-verdadeiro**, m. (1) (BR): strom *Piptadenia rigida*, nověji *Parapiptadenia rigida*, z čeledi bobovitých; ► 18–30 m vysoký; má odolné načervenalé dřevo využívané ve stavebnictví; kůra má léčivé účinky; př.: *árvore nativa do Brasil*; ■ Syn.: *angico-do-banhado*, *angico-dos-montes*, *angico-rosa*, *angico-verdadeiro*, *brinco-de-sagui*, *guarucaia*, *kurupa'a*, *paricá*; (PDB, NET).
- angico-vermelho**, m. (1) (BR): strom; viz: *anjico-roxo*; (PDB, NET).
- angiquinho**, m. (1) (BR): keř; viz: *mandaravé*; (PDB, NET).
- angirova**, f. (1) (BR): strom; viz: *andiroba*; (PDB, NET).
- angola**¹, m/f. (1) (BR): Angolan(ka); černocho, černoška; (PDB).
- angola**², f. (1) (BR): perlička kropenatá (*Numida meleagris*); viz též: *galinha-d'angola*; (PDB, NET).
- angolas**, m., pl., arch. (1) (BR): černí otroci; viz: *banto*; (PDB).
- angolinha** (BR) (**angolista**, SP; **angulista**, MG), f. (1): perlička kropenatá (*Numida meleagris*); viz: *galinha-d'angola*; (PDB, NET).
- angostura**, f. (1) (BR): strom; viz: *apojitaguara*; (PDB, NET).
- Angra**, m., myt. (← tup) (1) (BR): lesní duch; viz: *Abaçai*; (PDB, NET).
- angru**, m. (1) (BR): pták; viz: *casaca-de-couro*; (PDB, NET).
- angu**, m. (1) (BR): husté těsto z kukuřičné mouky (viz: *fubá*) nebo z maniokové či rýžové mouky, smíchané s vodou a solí a ohřáté na ohni; (2) (BR): strážník; viz: *sabiá-guaçu*; (PDB, NET).
• (3) (BR): hádka, rvačka; zmatek, binec; viz: *rôlo*; (PDB, DLP).
- angu-de-carçoço**, m. (1) (BR): hádka, rvačka; zmatek, binec; viz: *rôlo*; (PDB, DLP).
- angüite**, f. (1) (MA): jídlo podobné *caruru* (viz); (PDB, NET).
- angulista**, m. (1) (MG): perlička; viz: *angolinha*, *galinha-d'angola*; (PDB, NET).
- anguriado**, adj. (1) (RS): smutný, sklíčený, stísněný; znuděný, otrávený; (PDB).
- angustur(a)**, f. (1) (BR): strom; viz: *apojitaguara*; (PDB, NET).
- angustura**, f. (1) (BR): strom *Cusparia trifoliata* z čeledi routovitých (*Rutaceae*); ► 15–25 m vysoký; jeho hořká kůra má léčebné účinky; (PDB, NET).
- anguxada**, f. (1) (sevBR): zmatek, změť různých předmětů; intrika, vlezlost, pletichaření; neuspořádaná schůze; (PDB).
- anguxó**, m. (1) (BR): pokrm *angu com caruru* (viz: *angú*, *caruru*); (PDB).
- anhá**, m. (1) (BR): malá jihoamer. říční ryba *Plecotomus agna* z čeledi krunýřovcovitých (*Loricariidae*); (PDB, NET).
- anhandeci**, m., myt. (1) (← tup/guar. „hmota“) (BR): prvotní hmota; viz: *Nhanderuvuçu*; (PDB, NET).
- anhang**, m., myt. (1) (← tup/guar. „duše“) (BR): prvotních duše; viz: *Nhanderuvuçu*; (PDB, NET).
- Anhangá** (**Anhanga**), **anhangá** (**anhanga**), m., myt. (← tup. *Ahiağ*, nebo ← maué *Anhang* „duch“) (1) (BR): lesní duch; viz: *Abaçai*; (2) (BR): ďábel; viz: *diabo*; (3) (BR): duch s různými podobami v mytologii několika ind. etnik; ► členové kmene **tupinambá** se ho velmi obávali zejm. v souvislosti s pohřbíváním mrtvých a s jejich cestou do *Guajupιά* (posmrtná říše, ind. ráj; viz též: *Terra sem males*); nabízeli mu různé oběti a udržovali oheň, aby ho drželi dál od mrtvého; př.: *os vivos também encorajaram os mortos, incentivando seus falecidos pais e avós, já em Guajupιά a não deixarem seus fogos se apagarem*; (4) pro členy kmene **mawê** jsou duchové *Anhangás* vyznavači démona *Yurupari* (viz); ► jsou schopni měnit podobu, aby snáze oklamali lidi, které proklínají, unášejí, zabíjejí a žerou; neumějí plavat a vodě se vyhýbají, protože mají strach z ducha *Sukuyu'wera* (viz), ochránkyně vod a svého obávaného nepřitele; (5) v mytologii kmene **tupí** je *Anhangá* ochránce fauny a flory; trestá lovce za zabitá zvířata, zejm. za samice a mláďata; když kořist lovcům utekla, tvrdili, že jí k tomu dopomohl právě on; v některých verzích má podobu jelena s ohnivýma očima; (6) tvrdí se, že prvotním vzorem pro všechny tyto verze byl zlý duch **Anga** (viz), kt. neměl tělesnou podobu, ale šířil kolem sebe strach; (PDB, NET).

- anhangapa**, f. (1) (BR): epifytní rostlina *Clidemia blapharodes* z čeledi melastomovitých (*Melastomataceae*); ► listy mají léčivé účinky; ■ Syn.: *anhangapiri*, *aningapiri*; (PDB, NET).
- anhangapiri**, f. (1) (BR): viz: *anhangapa*; (PDB).
- anhangüera (anhanguera)**, adj/subst. (← tup. *añãgwera*, „starý ďábel“) (1) m. (BR): ďábel převtělený do jiné podoby; bývalý ďábel; (2) adj/subst. (BR): nebojácny, odvážný (člověk); (PDB).
- anhapa**, f. (1) (BR): spropitné; ■ Syn.: *inhapa*, *japa*, *changa*, *mata-bicho*, *mota*, *potaba*, *xixica*; (PDB).
- anhima**, f. (1) (BR): pták; viz: *anhuma*; (PDB).
- anilinga**, f. (1) (BR): vodní pták; viz: *biguatinga*; (PDB, NET).
- anhoto**, adj. (1) (BR): pomalý, liknavý, zdlohavý, váhavý; (PDB).
- anhuaque**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného arawackého kmene; ► z povodí řeky Rio Branco; ■ Var.: *anhuaquicê*; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- anhuma**, m. (← tup. *ñáun*, „černý pták“) (1) (BR): kamiš růžkatý (*Anhima cornuta*, dříve také *Palamedea cornuta*); ► jihoamer. pták až 60 cm vysoký, 80 cm dlouhý, s rozpětím křídel až 170 cm, s malým růžkem na hlavě; převážně černý, na břichu bílý; symbol státu GO; ■ Syn.: *alencó*, *alicorne*, *anhima*, *iúna*, *cametaú*, *cauintã*, *cavintau*, *cavitantau*, *cuintau*, *inhaúma*, *inhuma*, *licorne*, *unicorne*, *unicórnio*; (PDB, NET).
- anhuma-do-pantalal**, f. (1) (BR): pták; viz: *tachã*; (PDB).
- anhumapoca (anhupoca)**, f. (1) (MG): pták; viz: *tachã*; (PDB).
- anhuaquicê**, adj/subst. (1) (BR): ind. kmen; viz: *anhuaque*; (PDB).
- aniba¹**, f. (1) (BR): název několika keřů z čeledi vavřínovitých (*Lauraceae*), rodu *Ocotea*; (PDB).
- aniba² (anoiúba)**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene z rodiny tupí/guaraní; ► od břehů stejnojmenné řeky Aniba (AM); (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- anicauera**, f. (1) (BR): ryba *Xiphorhamphus falcirrostris* z čeledi tetrovitých (*Characinidae*); (PDB).
- anicavara**, m. (1) (BR): pták; viz: *tietinga*; (PDB, NET).
- anicoré**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného amazonského kmene; ► od břehů řeky Madeira; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- anilaçu**, m. (1) (BR): keř *Eupatorium laeve* z čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*); (PDB, NET).
- anilho**, m. (1) (jižBR): kožený nebo kovový obojek; (PDB).
- animal**, m. (1) (BR): kůň; (2) hanl. (PE): děvka; viz: *égua*; (3) (jižBR): kůň, osel, mezek apod. (zejm. samci); (4) (CE): ještě neoznačené zvíře; (PDB).
- animalaço (animalão)**, m. (1) (jižBR): dobrý kůň; (PDB).
- animalada**, f. (1) (BR): velký počet koní; ■ Var.: *alimanada*; (PDB, NET).
- animé**, m. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- anilinga**, f. (1) (sevBR): rostlina *Philodendron speciosum* z čeledi árónovitých (*Araceae*); ► přezdívaný „král filodendronů“; výskyt: část szBR a přilehlá část Bolívie; (PDB, NET).
- anilingaçu (anilinga-açu)**, f. (1) (sevBR): rostlina *Montrichardia arborescens* z čeledi árónovitých; ► vysoká 1–3 m; roste v nížinatých loukách a v bahnitém okolí jezer od Guatemaly po Fr. Guyanu; plod plave a unášen proudem se uchycuje na nových místech; (PDB, NET).
- anilingaíba (anilingahyba)**, f. (1) (BR): varianta stromu *Montrichardia arborescens*; viz: *anilingaçu*; ► (PDB).
- anilingal**, m. (1) (sevBR): terén porostlý stromy *anilinga*; (PDB).
- anilingapara**, f. (1) (BR): druh difenbachie (*Difenbachia picta*), rostlina z čeledi árónovitých; (PDB).
- anilingapiri**, f. (1) (BR): viz: *anhangapa*; (PDB).
- aninha**, f., lid. (1) (BR): kořalka; viz: *cachaça*; (PDB).
- aniqui**, f. (1) (BR): jistý amazonský mravenec; (PDB).
- anistia**, f. (PO: *amnistia*) (1) (BR): amnestie, omilostnění, prominutí zbytku trestu; (NET).
- anistiari**, tr. (PO: *amnistiar*) (1) (BR): udělit amnestii; prominout zbytek trestu; (NET).
- anis verde**, m. (1) (BR): strom; viz: *breu-branco*; (PDB, NET).
- aniversariante (anniversariante)**, adj/subst. (1) (BR): o osobách slavících narozeniny; (PDB).
- aniversariar (anniversariar)**, intr. (1) (BR): oslavovat narozeniny; (PDB).
- anixi**, m. (1) (BR): drobné smetí pokrývající amazonské řeky; (PDB).
- anjical**, m. (1) (BR): les stromů *anjico*; (PDB).
- anjico**, m. (1) **passado do** ~ (BR): mazaný, prohnaný; viz též: *passado*; (PDB).
- anjo-bento**, m., lid. (1) (MG): bílý komár z údolí řeky Doce; (PDB).
- anjo-mau**, m., lid. (1) (MG): druh komára z údolí řeky Doce, jehož štípnutí je bolestivé; (PDB).
- Anjo-Mau**, m. (1) (BR): jeden z oblíbených braz. TV seriálů (seriál č. 17 z tzv. „*novelas das sete*“

- (viz); ► vysílaný v r. 1976; předposlední „*telenovela*“ vysílaná černobíle; měla 175 dílů a vystřídala seriál „Bravol!“, po ní následovala *telenovela* „Estúpido Cupido“; (NET).
- anodöub**, adj/subst.(pl.) (1) (BR): indiánské etnikum; viz: *macu*; (PDB, NET).
- anoerá**, f. (1) (BR): viz: *anauverá*; (PDB, NET).
- anoiúba**, adj/subst. (1) (BR): ind. kmen; viz: *aniba*²; (PDB).
- anojado**, m. (1) (BR): ryba s kůží bez šupin; ► žije v řekách státu MA; (PDB).
- anómalo**, adj. (PO: *anómalo*) (1) (BR): abnormální, nenormální, nepravidelný; (PČ2).
- anona**¹, f. (1) (BR): láhevnik čerimoja (*Anona cherimolia*), malý strom z čeledi láhevnikovitých (*Annonaceae*); (2) jeho oblíbený velmi lahodný plod v podobě zelené šišky; ■ Syn.: *nona*, *chirimoiá*, *graviola*, *tamarinoia*, *coração-de-negro* (Azory); (3) (BR): anona (strom a plod); viz: *frutad-condé*; (PDB, NET).
- anona**² (Mosambik), f. (1) (MA): láhevnik ostnitý, anona; viz: *graviola*; (PDB, NET).
- anonadar**, tr. (1) (BR): zredukovat na nulu (na nic); (PDB).
- anônimo**, adj. (PO: *anónimo*) (1) (BR): anonymní, bezejmenný; (PDB).
- ano-pinta**, f. (1) (BR): popínavá léčivá rostlina; viz: *abobrinha-do-mato*; (PDB, NET).
- anoque**, m. (1) (BR): čtverhranná kůže podepřená v rozích (nebo koš); ► ve vyduté části se provádí loužení; (2) (BR): přístřešek, kde se připravuje čaj maté; místo, kde se shromažďuje před exportem; ■ Var.: *noque*; (PDB).
- anserina**, f. (1) (BR): rostlina; viz: *mentruz*; (PDB, NET).
- anta**, f. (1) (BR): tapír (*Tapirus americanus*, *T. terrestris*, *T. pinchaque*, *T. cabomani*), velký savec z čeledi tapírovitých (*Tapiridae*); ► v Již. Americe žijí tři druhy, jsou hnědí až šedí; další žijí v Indonésii, další vymřeli; ■ Syn.: *tapir*; (2) (RS): odborník, znalec, expert; (PDB, NET).
- antado**, adj. (1) (BR): vybavený kůží z tapíra; (PDB).
- antecipo**, m. (1) (BR): záloha (finanční); (PDB).
- ante-estréia**, f. (PO: *ante-estrelia*) (1) (BR): předpremiéra; (NET, PČ2).
- anteiro**, m. (1) (BR): pes vycvičený k lovu tapírů (*antas*); (PDB).
- anteprojecto**, m. (PO: *anteprojecto*) (1) (BR): předběžný návrh; (NET, PČ2).
- antiamarílico (antiamaríllico)**, adj. (1) (BR): doporučený proti žluté horečce (*febre amartela*); (PDB).
- antianti**, f. (1) (Amazónie): společný název ptáků rodu *Lanus*; (PDB).
- antiatômico**, adj. (PO: *antiatômico*) (1) (BR): protiatomový; (NET, PČ2).
- antieconômico**, adj. (PO: *antieconômico*) (1) (BR): nehospodárny; (PČ2).
- antimônio**, m. (PO: *antimônio*) (1) (BR): antimon; (PČ2).
- antinômico**, adj. (PO: *antinômico*) (1) (BR): rozporuplný, protichůdný; (PČ2, NET).
- antônimo**, m. (PO: *antônimo*) (1) (BR): antonymum, slovo opačného významu; (PDB, PČ2).
- Antônio**, m. (PO: *Antônio*) (1) (BR): Antonín; (PČ2, NET).
- anu**, m. (1) (BR): pták; viz: *anum*; (2) (BR): pták; viz: *chupim*; (PDB).
- anu-branco**, m. (1) (BR): viz: *anum-branco*; (PDB).
- anu-coroça (anu-coroia, anu-da-serra, anu-de-enchente, anu-do-brejo, anu-dourado, anu-galego, anu-grande)**, m. (1) (BR): kukačka; viz: *anunguaçu*; (PDB, NET).
- anu-do-campo**, m. (1) (BR): kukačka guira; viz: *anum-branco*; (PDB, NET).
- anuerá**, f. (1) (BR): viz: *anauverá*; (PDB, NET).
- anunguaçu**, m. (1) (BR): kukačka; viz: *anunguaçu*; (PDB, NET).
- anujá**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba *Trachycorystes galeatus*, druh *bagre*; ► má šest malých vousků; ■ Syn.: *cachorro-de-padre*, *chorão*, *cumbaca*; (PDB, NET).
- anum**, m. (< tup. *a'nu*) (1) (PA, RN): pták *Crotophaga ani* z čeledi kukačkovitých (*Cuculidae*); ► má černé peří i oči; dlouhý až 36 cm; vyskyt: od Floridy po Argentinu; př.: *sempre anda em pequenos bandos de sete a quinze indivíduos que voam de um lugar para o outro*; ■ Syn.: *anu-pequeno*, *anu-preto*, *anum-preto*, *coro-coró*; (PDB, NET).
- anum-branco**, m. (1) (BR): kukačka guira (*Guiraguira*); ■ Syn.: *alma-de-gato*, *anu-do-campo*, *anum-do-campo*, *guirá-acangatará*, *pelincho*, *piló*, *piriguá*, *piririguá*, *piririta*, *piritá*, *quiriruru*, *rabo-de-palha*; (PDB, NET).
- anum-coroça (anum-coroia, anum-da-serra, anum-de-enchente, anum-do-brejo, anum-dourado, anum-galego, anum-grande, anum-peixe)**, m. (1) (BR): kukačka; viz: *anunguaçu*; (PDB, NET).

- anum-do-campo**, m. (1) (BR): kukačka guira; viz: *anum-branco*; (PDB, NET).
- anunguaçu (anum-guaçu)**, m. (1) (BR): druh kukačky *Crotophaga major*; ► až 46 cm dlouhá; barva peří černá; výskyt: od Panamy po Argentinu př.: *é maior que a espécie mais próxima, o anu-preto, e possui um bico maior, com uma saliência no topo*; ■ Syn.: *anu-coroca, anu-coroia, anu-da-serra, anu-de-enchente, anu-do-brejo, anu-dourado, anu-galego, anu-grande, anunguaçu, anum-coroca, anum-coroia, anum-da-serra, anum-de-enchente, anum-do-brejo, anum-dourado, anum-galego, anum-grande, anum-peixe, anu-peixe, anuu, coroca, coroia, groló*; (PDB, NET).
- anunzé**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene; ► kmen žije na březích řeky 12 de Outubro a patří do jazykové rodiny *nambiquara*; viz též: *nhambiquara*; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- anunzé**, adj/subst. (1) (BR): ind. kmen; (PDB, NET).
- anu-peixe**, m. (1) (BR): kukačka; viz: *anunguaçu*; (PDB, NET).
- anu-pequeno**, m. (1) (BR): pták; viz: *anum*; (PDB, NET).
- anu-preto (anum-preto)**, m. (1) (BR): pták; viz: *anum*; (PDB, NET).
- anusu**, adj/subst. (1) (BR): ind. kmen; viz: *nhambiquara*; (PDB, NET).
- anuu**, m. (1) (BR): kukačka; viz: *anunguaçu*; (PDB, NET).
- anzol-de-lontra**, m. (1) (BR): strom; viz: *salta-martim, jequitiguaçu*; (2) (BR): strom *Strychnos brasiliensis* ■ Syn.: *esporão-de-galo*; (3) (BR): strom *Pisonia ambigua*; ■ Syn.: *pisonia, maria-mole*; (4) (BR): strom *Uncaria guianensis*; ■ Syn.: *unha-de-gato*; (PDB, NET).
- Ao ao (Ahó Ahó)**, m., myt. (← *tup/guar.*; „zvuk vydávaný při pronásledování obětí“) (1) (BR): v mytologii guaraní lidožravý netvor, napůl člověk a napůl vepř pekari; ► bůh kopců a hor, pán pralesa; trestá a požívá neposlušné děti a lovce, kteří porušují zákony života v pralesi; zosobňuje plodnost, má mnoho potomků jemu podobných, kteří ovládají kopce a hory; (2) (BR): jeden ze sedmi legendárních netvorů; viz: *sete monstros lendários*; (PDB, NET).
- aonde!**, citosl. (1) (BR): ale kdepak!, co tě nemá?!, kdes na to přišel?!, vyjadřuje pochybnost; př.: —*éle morreu*; —*aonde!*; (PDB, NET).
- apá¹**, m. (1) (BR): strom; viz: *espadeira*; (PDB).
- apá²**, m. (1) (SP): lopatka hovězího dobytka; (PDB).
- apacamã**, m. (1) (BR): jistá amazonská ryba; (PDB).
- apacanim**, m. (1) (BR): velký jihoamer. orel; viz: *gavião-pega-macaco*; (PDB).
- apaga-pó**, m. (1) (BA): drobný vytrvalý déšť; viz: *xixixi*; (PDB).
- apaí**, m. (1) (Amazónie): husička; viz: *irerê*; (PDB).
- apaiari (apaiary)**, m. (1) (BR): cichlida (ryba); viz: *acaraú-açu*; (PDB, NET).
- apaideguado**, adj., lid. (1) (CE): nepřiměřeně veliký, obrovský; viz též: *pai-d'água*; (PDB).
- apaixonar(-se)**, tr/zvrat. (1) tr. (Nordeste): mít rád, vážit si někoho; líbit se někdo; (2) zvrat.: rozvášnit se, vášnivě se zamilovat; (PDB).
- apalazador**, m. (1) (BR): švec (sešívající kožené boty); viz též: *apalazar*; (PDB).
- apalazar**, tr/intr. (1) (BR): sešívát (boty, jejich kožené součásti); (PDB).
- apanhação**, f. (1) (BR): uchopení, chycení; sklizeň; (PDB).
- apanhador**, m. (1) (BR): sběrač latexu; viz též: *seringueiro*; (PDB, NET).
- apanhar**, tr. (1) ~ (um) **resfriado** (PO: ~ (uma) *constipação*) (BR): nastydnout (se); (PČ2, NET).
- apaniecra-canela**, adj/subst. (1) (BR): ind kmen; viz: *canela³*; (PDB).
- apapá (apapá-amarelo, apapá-branco)**, m. (1) (BR): sladkovodní ryba (dva druhy: *Pellona castelnaeana* a *Pellona flavipinnis*); ► dlouhá až 73 cm; první druh je častější; oba žijí v povodí Amazonky a Araguaia – Tocantins, druhý také v Pantanalu a v povodí La Plata; př.: *ambas as espécies são encontradas juntas, sendo que o apapá-amarelo é mais comum*; (2) (BR): amazonská rostlina z čeledi ochnovitých (*Ochnaceae*), rodu *Elvasia*; (PDB, NET).
- apapocuva (apapocúva)**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného kmene z rodiny guaraní; ► z okolí řeky Iguatemi; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- aparado**, m. (1) (BR): strmý konec pohoří; (2) ~s, pl. (RS): hory ležící souběžně v pohoří Serra Geral; (PDB).
- aparaí (apalai, aparaí)**, adj/subst. (1) m/f. (BR): příslušník stejnojmenného karibského kmene; ► kmen žije na při hranicích BR se Surinamem a Fr. Guyanou; (2) adj. (BR): příslušné adjektivum; (PDB).
- apapar**, tr. (1) (BR): rozmazlovat; lichořit, pochlebovat; (PDB).
- aparelho**, m. (1) (BR): telefon; (2) (sevBR): latrina; (PDB).
- apartação**, f. (1) (BR): oddělení či rozdělení dobytka za určitým účelem; (PDB).